

Vodič

Krepitev pravic osumljenih in
obdolženih oseb v
kazenskih postopkih

***Vloga nacionalnih institucij
za človekove pravice***

Ludwig Boltzmann Institute
Human Rights

Projekt je bil sofinanciran s strani

Publikacija je bila pripravljena ob finančni podpori Evropske unije. Za vsebino te publikacije odgovarja Inštitut za človekove pravice Ludwig Boltzmann in njeni projektni partnerji in ne odražajo nujno mnenja Evropske unije.

Krepitev pravic osumljenih in obdolženih oseb v kazenskih postopkih – vloga nacionalnih inštitucij za človekove pravice

Vodič

Koordinator

Inštitut Ludwiga Boltzmann za človekove pravice (Avstria)
Giuliana MONINA in Nora KATONA

Partnerji

Hungarian Helsinki Committee (Madžarska))
Eszter KIRS in Sára VISZLÓ
Helsinki Foundation for Human Rights (Poljska))
Konrad SIEMASZKO
Mirovni inštitut (Slovenija)
Katarina VUČKO

Oblikovanje

Studio Gilani

Z

vala

Projektna skupina bi se rada zahvalila vsem predstavnikom NIČP in DPM ter drugim deležnikom, ki so kljub natrpanemu urniku sodelovali pri posvetovanjih v okviru tega projekta. Zelo cenimo njihovo zavzetost in vključitev. Iskrena zahvala gre tudi članom posvetovalnega odbora projekta, Richardu Carverju, Katrien Meuwissen in Jonasu Grimmhedenu. Njihovi prispevki in povratne informacije so to publikacijo zelo izboljšali.

December 2019

Vsebina

Seznam kratic	6
UVOD	7
Čemu vodič o procesnih pravicah za nacionalne inštitucije za človekove pravice?	7
Terminologija	8
Kaj so NIČP-ji?	8
Kaj so procesne pravice osumljenih in obtoženih oseb?	9
Kaj pomeni krepitev procesnih pravic?	10
Metodologija	10
PRVI DEL: SPLOŠNA NAČELA	12
1. STANDARDI	13
1.1. Instrumenti EU o procesnih jamstvih	13
1.2. Področje uporabe instrumentov EU	14
1.3. Dodana vrednost zakonodaje EU	15
1.4. Pregled izbranih procesnih pravic	17
1.4.1. Pravica dostopa do odvetnika in pravica do pravne pomoči	17
1.4.2. Pravica do obveščanja tretjih oseb	22
1.4.3. Pravica do prevajanja in tolmačenja	23
1.4.4. Pravica do obveščenosti	27
1.4.5. Domneva nedolžnosti in pravica do molka ter pravica zoper samoobtožbo	30
1.4.6. Avdiovizualno beleženje	32
2. MANDAT IN VLOGA NACIONALNIH INSTITUCIJ ZA ČLOVEKOVE PRAVICE	33
2.1. Mandat	33
2.2. Vloga NIČP-jev v odnosu do javnih organov	35
2.3. Vloga NIČP-jev v primerjavi z zasebnimi subjekti	38
2.4. Vloga NIČP-jev v odnosu do drugih nacionalnih oddelkov in organov za človekove pravice	39
2.5. Vloga NIČP-jev v odnosu do civilne družbe	40
2.6. Vloga NIČP-jev v odnosu do drugih NIČP-jev v EU	41
DRUGI DEL: KATERA ORODJA LAHKO UPORABLJAJO NIČP-JI ZA KREPITEV PROCESNIH PRAVIC	43
3. NAČINI PROMOCIJE SPREMEMB	44
3.1. Ozaveščanje javnosti/ kampanje/ delo z mediji/ izjave za medije	44
3.2. Promocija ustreznega pravnega okvirja	45
3.3. Raziskave in poizvedovanja	48
3.4. Usposabljanje in krepitev zmogljivosti	50

3.5.	Vloga pri sprejemanju prava EU in postopkih.....	52
3.5.2.	Udeleževanje postopkov prenosa EU instrumentov v nacionalno zakonodajo.....	52
3.5.3.	Udeleževanje postopkov ugotavljanja kršitev prava EU	53
4.	SPREMLJANJE KRAJEV, KJER JE OSEBAM ODVZETA PROSTOST	54
	Ključne točke	54
4.1.	Preverjanje relevantne dokumentacije.....	55
4.1.1.	Obvestilo o pravicah in drugi informacijski letaki	55
4.1.2.	Registri o izvajanju pridržanja in pripora	56
4.1.3.	Avdiovizualni posnetki	57
4.2.	Opazovanje policijskih zaslišanj	58
4.3.	Preverjanje zaupnosti posvetovanj med odvetnikom in stranko	58
4.4.	Intervjuji s pridržanimi osebami	59
4.5.	Triangulacija: kombiniranje različnih virov in metod.....	59
5.	OBRAVNAVANJE PRITOŽB IN SODELOVANJE V SODNIH POSTOPKIH	61
	Ključne točke	61
5.1.	Individualne pritožbe pred NIČP-ji	61
5.2.	Udeležba v sodnih postopkih	64
5.2.1.	Posredovanje primerov drugim pristojnim organom	64
5.2.2.	Pravica do sprožitve postopka in vlaganja pritožb.....	64
5.2.3.	Intervence v sodnih postopkih.....	66
6.	ZAKLJUČKI	71
	Dodatek 1 – Pregled pravnih instrumentov EU o pravicah osumljenih in obtoženih oseb	74
	Dodatek 2 – Pregled mandatorov NIČP -jev.....	75
	Dodatek 3 - Pregled mandata NIČP -jev za obravnavanje pritožb	77
	Dodatek 4 – Institucije/strokovnjaki, ki so se udeležili intervjujev	78
	Dodatek 5 – Posvetovanja, izvedena v okviru projekta	78
	Dodatek 6 – Institucije, ki so odgovorile na raziskavo	78

Seznam kratic

APF – Azijsko-pacifiški forum
AOB – Avstrijski varuh človekovih pravic
APT – Združenje za preprečevanje mučenja
BIM – Inštitut za človekove pravice Ludwig Boltzmann
CAT – Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja
Komite CAT – komite, ustanovljen v skladu s členom 17 CAT
CJEU – Sodišče Evropskih skupnosti
CNCDH – *Commission nationale consultative des droits de l'homme (francoska komisija za človekove pravice)*
CoE – Svet Evrope
CPT – Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nehumanega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja
CRPD – Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov
ECHR – Evropska konvencija o človekovih pravicah
ESČP – Evropsko sodišče za človekove pravice
EGP – Evropski gospodarski prostor
EFTA – Evropsko združenje za prosto trgovino
ENNHRI – Evropska mreža nacionalnih institucij za človekove pravice
EU – Evropska unija
Listina EU - Listina Evropske unije o temeljnih pravicah
FRA – Agencija Evropske unije za temeljne pravice
GANHRI – Svetovna zveza nacionalnih institucij za človekove pravice
SO – Splošna opažanja
HRIC – Center za človekove pravice Univerze v Bristolu
ICCPR – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
IHRC – Irska komisija za človekove pravice
NIČP – Nacionalna institucija za človekove pravice
DPM – Nacionalni preventivni mehanizem v skladu s členom 17 OPCAT
SCA – Odbor za akreditacijo, prej Mednarodni komite za koordinacijo
SPT – Odbor proti mučenju
SRT – Posebni poročevalec za mučenje
UNGA – Generalna skupščina Združenih narodov
ODIHR – *Urad za demokratične institucije in človekove pravice OVSE*
OHCHR – Urad visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice
OPCAT – Izbirni protokol h Konvenciji proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja
OVSE – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
TFEU – Pogodba o delovanju Evropske unije
ZN – Združeni narodi
UNDP – Razvojni program združenih narodov
UNICEF – Sklad Združenih narodov za otroke

UVOD

Čemu vodič o procesnih pravicah za nacionalne inštitucije za človekove pravice?

Procesne pravice so ključna jamstva za zagotavljanje spoštovanja številnih človekovih pravic, vključno s prepovedjo mučenja in slabega ravnanja, pravico do pravičnega sojenja in pravico do svobode ter varnosti.

Dostop od procesnih jamstev od prvih ur odvzema prostosti najprej je najbolj učinkovit način za preprečevanje mučenja. To je bilo nedavno potrjeno prek globalnega raziskovalnega projekta, ki poudarja pomen procesnih pravic v kazenskih postopkih, ne le kot sestavni del pravice do pravičnega sojenja, ampak tudi kot ukrep za preprečevanje mučenja in drugih oblik slabega ravnanja.¹ Ista študija poudarja, da ta zaščita ni dovolj močno poudarjena v mednarodnih instrumentih.²

Na drugi strani so bile procesne pravice v kazenskih postopkih ključna prednostna naloga Evropske unije (EU), ki je od leta 2009 naprej sprejela niz sekundarnih instrumentov, ki pokrivajo celo vrsto procesnih pravic, vključno s pravico do obveščenosti, pravico do tolmačenja in prevajanja, pravico do odvetnika in pravne pomoči, pravico do domneve nedolžnosti ter pravicami oseb v posebej ranljivih položajih, kot so otroci in osebe s psihosocialnimi in/ali intelektualnimi ovirami (v nadaljevanju: procesne pravice osumljenih in obtoženih oseb ali procesne pravice).³

Poleg pravnega okvira se izzivi pogosto pojavljajo pri praktični uporabi. V tem pogledu je nedavni projekt, ki je analiziral pravice osumljenih oseb na preiskovalni stopnji kazenskih postopkov v devetih državah EU, ugotovil luknje in izzive v praktični uporabi vseh procesnih pravic, ki so omenjene zgoraj.⁴

Kljub vse večji količini literature glede pomembnosti procesnih jamstev je na voljo le malo informacij glede vloge in prakse nacionalnih inštitucij za človekove pravice (NIČP) v Evropski uniji na to temo. Zaradi tega je sedanji projekt raziskal, kakšen je položaj nacionalnih institucij za človekove pravice (NIČP-ji) na tem zapletenem področju ter kako lahko krepijo procesna jamstva in preprečujejo mučenje ter druge oblike slabega ravnanja.

NIČP-ji so lahko pomembni dejavniki sprememb za krepitev procesnih jamstev. Pariška načela NIČP-jem dajejo možnost obravnavanja vseh človekovih pravic v najširšem smislu, vključno s procesnimi pravicami osumljenih in obtoženih oseb.⁵ Vendar pa v praksi NIČP-ji morda nimajo sredstev za osredotočanje na vsako človekovo pravico in morajo morda razviti strategijo in dati prednost določenim pravicam. Kot navajata Murray/De Beco »širši je mandat organa, težja je naloga glede določanja vloge in jasne strateške usmeritve za njegovo delo«. ⁶ Zato morajo za največji možni učinek NIČP-ji sprejeti strateški pristop in določiti, kaj je najboljša strategija za izboljšanje procesnih pravic v njihovem nacionalnem kontekstu.⁷

Kot navajata UNDP-OHCHR, in ob upoštevanju pomembnosti pravic v kazenskih postopkih, bi morali biti NIČP-ji še posebej pozorni pri »temeljnem mandatu zaščite, ki se ukvarja z ožjimi skupinami pravic, povezanih z

¹ Richard Carver in Lisa Handley (eds), *Does Torture Prevention Work?* (Liverpool University Press 2016), str. 67ff (v nadaljevanju Carver/Handley); APT, »Torture Prevention Works!« <www.apr.ch/en/torture-prevention-works/> ogledano dne 30. oktobra 2018.

² Ibid.

³ Za pregled ustreznih instrumentov EU glejte dodatek 1.

⁴ Ed Lloyd-Cape, *V policijskem priporu 2: Empirična študija o pravicah osumljenih oseb na preiskovalni stopnji kazenskega postopka v devetih državah EU*; glejte tudi spodaj, del A.2.1.

⁵ Pariška načela, razdelek A.1 in A.2; GANHRI, SCA, GO, G.O.1.2, Upravičenje, para (ii), p 8.

⁶ De Beco/Murray, str. 93 in 100.

⁷ Uporabno orodje za NHRI-je za razvoj perspektive sistematskih sprememb je lahko »10 gradnikov«, glejte BIM in HHIC, »Povečevanje vpliva nacionalnih preventivnih mehanizmov. Krepitev nadzora glede priporočil NPM EU: Strateški razvoj, trenutne prakse in pot naprej« (maj 2015), str. 88.

državljskimi in političnimi pravicami nujne narave».⁸ Med »temeljnimi zadevami zaščite« so dejavnosti v zvezi s preprečevanjem mučenja in drugih oblik slabega ravnanja, nekoliko širše pa tudi procesna jamstva v kazenskih postopkih.

NIČP-ji v tej nalogi niso sami, ampak svojo odgovornost delijo s številnimi drugimi deležniki, ki so aktivni na področju kazenskega prava, med drugim vključno z drugimi domačimi organi za človekove pravice, profesionalnimi združenji in izvajalci ter civilnimi družbenimi organizacijami. Posebna moč NIČP-jev je ta, da imajo večfunkcijski mandat, ki jim omogoča pokrivanje različnih vidikov zaščite in promocije človekovih pravic, vse od raziskav, usposabljanja in izobraževanja pa do spremljanja obiskov in obravnavanja pritožb; od svetovanja državi glede sprejemanja novih pravnih instrumentov do spremljanja praktične uporabe takšnih zakonov v domačem kontekstu. V primeru dobre koordinacije z delom drugih deležnikov je lahko mandat NIČP-jev ključen za dopolnjevanje, krepitev in nadzor dela drugih.

Če govorimo o procesnih pravicah, se lahko spremembe, ki naj bi bile dosežene, odražajo v različnih dimenzijah, in lahko vključujejo spremembe zakonov ter politik, spremembe praktične uporabe in spremembe javnega zavedanja ter kulture. NIČP-ji, zlasti tisti z mandatom DPM in neodvisnimi mehanizmi CPRD, imajo mnogo orodij, ki jih lahko uporabijo za krepitev procesnih pravic v vseh teh dimenzijah, vključno z njihovo praktično uporabo, ki pogosto predstavlja glavno luknjo in izziv.

Med projektom so nekateri NIČP-ji, vključno s tistimi, ki imajo mandat DPM in delujejo kot nadzorni organ CPRD, izrazili dvom, ali osredotočanje na kazenska procesna jamstva spada med njihove naloge.

Menimo, da se nam ni treba ukvarjati s to zadevo, saj jo že nadzoruje tožilec. Pred mesecem dni smo prejeli pritožbe glede pravice do obveščenosti, vendar pa je težava v tem, da ne moremo delovati namesto tožilca (predstavniki NIČP, delavnica v Budimpešti).

NPM-ji ne morejo nadzorovati tožilcev, ampak samo institucije; NPM-ji morajo biti na mestu, kjer pride do kršitve ... Če ne prejmemo informacij, smo omejeni na promocijo človekovih pravic.⁹ (predstavniki NPM, delavnica v Budimpešti).

Vendar so raziskave in posvetovanja v teku tega projekta poudarili, da kljub temu, čeprav pravice v kazenskih postopkih niso med strateškimi prioritetami NIČP-jev, skoraj vsi NIČP-ji na tem področju tako ali drugače delujejo.

Medtem ko je več NIČP-jev poročalo o uporabi ustreznih instrumentov EU, pa v nekaterih državah NIČP-ji referiranje na instrumente EU glede procesnih pravic osumljenih in obtoženih ne štejejo kot potrebne ali uporabne ter se raje navezujejo na nacionalne zakone ali druge mednarodne standarde. Vendar pa v posameznih primerih obstaja dodana vrednost v uporabi EU standardov, ki lahko okrepijo procesne pravice osumljenih in obdolženih oseb v kazenskih postopkih (glej spodaj, Poglavje 1).

Ta vodič poskuša ponuditi praktične smernice za NIČP-je, kako krepiti procesne pravice z naslavljanjem glavnih težav in skrbi v skladu s pogledi, ki so jih delili NIČP-ji in strokovnjaki v tem dvoletnem projektu, ter z diseminacijo dobrih praks ter primerov s strani NIČP-jev na območjih EU.

Terminologija

Kaj so NIČP-ji?

Kot je prikazano v Dodatku 2, obstaja velika raznolikost nacionalnih institucij v EU. S tem jih je težko kategorizirati, saj se lahko glede na model in dodatne posebne mandate pristojnosti, funkcije in cilji NIČP-jev močno razlikujejo.

⁸ Priročnik UNDP-OHCHR, 2010, xiii.

⁹ Posvetovalna delavnica, Budimpešta (februar 2019).

Glavni cilj tega vodiča je podati praktične smernice o tem, kako okrepiti procesne pravice, pri čemer vodič uporablja široko razumevanje nacionalnih institucij za človekove pravice. Tako, čeprav pokriva primarno NIČP-je, ki so akreditirani pri GANHRI prek svojega odbora za akreditacijo (SCA) in določeni s Pariškimi načeli,¹⁰ pokriva tudi »enakovredne institucije« v državah, kjer primanjkuje akreditiranih NIČP-jev. Glede na to, da so bili številni NIČP-ji v EU zasnovani kot nacionalni mehanizmi pod izbirnim protokolom h Konvenciji proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (OPCAT) in Konvencijo Združenih narodov o pravicah invalidov, vodič upošteva tudi delo, ki ga NIČP-ji lahko izvajajo v skladu s temi posebnimi mandati.

Ob upoštevanju različnih načel, vidikov in funkcij, ki izvirajo iz različnih modelov in posebnih, bo vodič tako neizbežno vseboval nekatere smernice, ki so bolj relevantne za določene inštitucije in manj za druge. Po drugi strani vodič želi prikazati, kako kombinacije teh različnih mandatov podajajo širši spekter orodij za krepitev pravic osumljenih in obtoženih oseb.

Kaj so procesne pravice osumljenih in obtoženih oseb?

»Vse več ljudi vzpostavlja povezavo med procesnimi pravicami v kazenskih postopkih in preprečevanjem mučenja. Imenujemo jih drugače, namesto tega jim v začetni fazi pripora pravimo »jamstva«. Vendar pa se navezujemo tudi na pravico do obveščenosti, pravico do odvetnika, pravico do zdravniškega pregleda, pravico do obveščanja tretje osebe.« (Predstavniki SPT, 1. 9. 2019)

Trditev, da so pravice v kazenskih postopkih ključne komponente za preprečevanje mučenja in slabega ravnanja, ni nova. CPT pomeni »temeljnih jamstev« poudarja že od leta 1992.¹¹ Podobno sta se Odbor proti mučenju (SPT) in komite CAT že več let stalno navezovala na »pravna jamstva« ali »temeljna pravna jamstva«. ¹² Čeprav organi za preprečevanje mučenja te pravice imenujejo »jamstva«, se navezujejo na enak seznam pravic, ki jih regulirajo instrumenti EU.¹³ Vendar pa so razlogi različni. Medtem ko standardi, ki so zapisani v glavnih mednarodnih pogodbah za preprečevanje mučenja, predpisujejo ta jamstva z vidika preprečevanja mučenja in slabega ravnanja, pa na drugi strani sekundarni instrumenti EU primarno ciljajo na varovanje pravice do poštenega sojenja, zlasti z vidika premagovanja razlik v različnih državah članicah EU ter ustvarjanja delujočega kazenskega pravosodnega območja EU, ki temelji na skupnem priznavanju in zaupanju (glej spodaj, Poglavlje 1).

Mednarodni standardi navajajo, da bi morala procesna jamstva veljati od prvih ur pridržanja naprej, saj je tveganje mučenja in slabega ravnanja takrat največje. Povedano drugače, jamstva bi morala veljati ne glede na natančno pravno stanje zadevnih oseb, na primer tudi za osebe, ki se morajo oglasiti oz. ostati v ustanovah organov kazenskega pregona kot »priče« ali za namene »informativnih pogovorov«. Odvisno od okoliščin določenega primera lahko jamstva stopijo v veljavo že v še zgodnejši fazi.¹⁴

Poleg tega instrumenti EU izrecno pojasnjujejo, da se procesne pravice nanašajo na osebe, ki so bile aretirane in/ali pridržane od trenutka, ko je bila oseba osumljena ali obtožena v kazenskem postopku; lahko se nanašajo tudi na osebe, ki so bile osumljene ali so storile zločin, vendar pa (še) niso bile pridržane.¹⁵ Pravice, navedene

¹⁰ UNGA, »Načela v zvezi s stanjem nacionalnih institucij«, sklep 48/134 z 20. decembra 1993 (Pariška načela) (v nadaljevanju Pariška načela). Pariška načela so dopolnjena tudi s Splošnimi opažanji, ki jih je sprejela Svetovna zveza nacionalnih institucij za človekove pravice (GANHRI), predhodno znana kot Mednarodni komite za koordinacijo (ICC), glejte GANHRI, »Splošna opažanja odbora za akreditacijo«, ki jih je sprejela pisarna GANHRI na svojem sestanku 21. februarja 2018, Ženeva <https://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/GANHRIAccreditation/General%20Observations%201/EN_GeneralObservations_Revisions_adopted_21.02.2018_vf.pdf> ogledano dne 30. avgust 2018 (v nadaljevanju GANHRI, SCA GO); ter deklaracijami, ki so bile čez leta sprejete v okvir mednarodnih konferenc NHRI-jev.

¹¹ Kozma in Rachlew, »Combating Torture During Police Custody and Pre-Trial Detention« (2018).

¹² Nowak, Birk, Monina, Združena konvencija proti mučenju v svojem izbirnem protokolu, člen 11 CAT (2. izdaja, prihajajoča).

¹³ Za pregled ustreznih instrumentov EU glejte Dodatek 1.

¹⁴ Npr. CPT, »Dostop do odvetnika za namene preprečevanja zlorabljanja«, izvleček iz 21. splošnega poročila CPT, objavljeno v 2011«, CPT/Inf(2011)28-del1, (2011), str. 1. Glejte tudi CPT, »Letno poročilo 2018 Splošno poročilo CPT, objavljeno v 2019«, str. 30, ki na strani str. 31 prav tako izrecno navaja smernice EU.

¹⁵ Cape, V policijskem priporu 2, str. 17.

v instrumentih EU, ne smejo biti strogo odvisne od formalnega dejanja.¹⁶ V skladu s tem procesne pravice, ki so v instrumentih EU, ne smejo biti izpuščene, npr. za neformalne pogovore, oz. da bi priče tekom izpraševanja s strani policije ali drugega organa kazenskega pregona postale osumljenci (glejte spodaj, poglavje 1.2). Instrumenti EU veljajo tudi do končne določitve vprašanja, ali je osumljena oz. obtožena oseba zagrešila kaznivo dejanje.¹⁷

Kaj pomeni krepitev procesnih pravic?

V skladu s Pariškimi načeli NIČP-ji lahko izvajajo več dejavnosti za zaščito in promocijo človekovih pravic. SCA pojem »**promocija**« razlaga tako, da vključuje tiste »funkcije, ki želijo ustvariti družbo, kjer so človekove pravice širše razumljene in spoštovane. Takšne funkcije lahko vključujejo izobraževanje, usposabljanje, svetovanje, obveščanje javnosti in zastopanje«; in pojem »**zaščita**« kot tiste »funkcije ..., ki naslavljajo in želijo preprečevati dejanske kršitve človekovih pravic. Takšne funkcije vključujejo spremljanje, povpraševanje, preiskovanje in poročanje o kršitvah človekovih pravic in lahko vključujejo reševanje posameznih pritožb.«¹⁸ Naloga NIČP-jev v skladu s Pariškimi načeli je podrobneje razložena s strani SCA, ki navaja, da »bi moral biti mandat NIČP-jev interpretiran na širši, liberalen in namenski način, in sicer za promocijo progresivne definicije človekovih pravic, ki vključuje vse pravice, določene v mednarodnih, regionalnih in domačih instrumentih, vključno z gospodarskimi, družbenimi in kulturnimi pravicami.«¹⁹

V skladu z 19. členom OPCAT, imajo NIČP-ji mandat na krajih, kjer je osebam odvzeta prostost redno preverjati ravnanje z osebami, ki jim je bila odvzeta prostost, dajati priporočila ustreznim organom ter predlagati predloge in pripombe k veljavnim ali predlaganim zakonom, ki preprečujejo mučenje in druge oblike slabega ravnanja. Podobno, v skladu z 33(2) členom CRPD neodvisni mehanizmi spodbujajo, varujejo in spremljajo pravice, ki jih določa CRPD.

Čeprav se ti deloma prekrivajo, izraze promocija in varovanje Pariška načela, OPCAT in CRPD uporabljajo različno.²⁰

Ker vodič naslavlja vse NIČP-je, tudi tiste s specializiranimi mandati, ne uporablja stroge kategorizacije izrazov spodbujanje in varovanje. Namesto tega rajši naslavlja splošne načine za krepitev sprememb, saj te aktivnosti lahko izvajajo vsi NIČP-ji.

Metodologija

Projekt se je začel marca 2018 s fazo raziskave pisnih virov, ki je vključevala analizo ustreznih pravnih instrumentov, politik in praks glede procesnih pravic osumljenih in obtoženih v EU ter njihove uporabe s strani NIČP-jev. Podrobneje, na začetku so vsi partnerji projekta izvedli pilotne intervjuje z deležniki v njihovih državah, in sicer v Avstriji, na Madžarskem, Poljskem in v Sloveniji. Na tej osnovi je projektna ekipa pripravila anketo in vse NIČP-je ter ustrezne organe v EU pozvala k odgovoru na to anketo, ki je vsebovala vprašanja glede njihovih praks v luči pravic, ki jih zagotavljajo instrumenti EU glede pravic osumljenih in obtoženih oseb v kazenskih postopkih. Izmed 26 povabljenih se je projektne ankete udeležilo 15 institucij (glejte Dodatek 6). 12 so NIČP-ji, akreditirani s strani SCA, 2 sta ustrezna organa, ki še nista akreditirana, 1 pa je DPM, ki je bil izbran, ker v državi ne obstaja noben NIČP/ustrezen organ. Poleg tega so bili opravljeni intervjuji s predstavniki NIČP-jev, civilnimi družbenimi organizacijami in mednarodnimi strokovnjaki (glejte spodaj, Dodatek 4).. V okviru projekta so bila izvedena številna posvetovanja, in sicer Mednarodna posvetovalna delavnica v Budimpešti

¹⁶ Glejte: Evropska komisija, Poročilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu glede uvedbe Direktive 2013/48EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. oktobra 2013 o pravici do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemu prostosti (2019) COM (2019) 560 končno, str. 5.

¹⁷ Glejte FRA, Pravice v praksi: dostop do odvetnika in procesne pravice v kazenskih in postopkih EAW (september 2019), str. 30 in naprej.

¹⁸ GANHRI, SCA GO, G.O.1.2, 7.

¹⁹ GANHRI, G.O. 1.2 Mandat glede človekovih pravic.

²⁰ Glejte npr. SPT, »Analitično ocenjevalno orodje za nacionalne preventivne mehanizme« (2016) dokument ZN CAT/OP/1/Rev. 1.

(februar 2019); Nacionalne delavnice v vseh državah projektnih partnerjev, tj. v Avstriji, na Madžarskem, Poljskem in v Sloveniji (maj/junij 2019); in Zaključna konferenca na Dunaju (24. oktober 2019) (glejte Dodatek 5).

Vodič je strukturiran iz dveh delov. V **prvem delu** so predstavljena splošna načela. Vključuje pregled izbranih postopkovnih pravic, zlasti glede na pravo EU (poglavje 1) in poglavje o pooblastilu in vlogi NIČP (poglavje 2). Drugi del obravnava orodja, ki jih lahko NIČP uporabljajo za krepitev procesnih pravic osumljencev in obdolženih v kazenskem postopku. Ta del priročnika je namenjen praktičnim napotkom o tem, kako bi lahko procesne pravice okrepili z različnimi načini za spodbujanje sprememb (poglavje 3), spremljanje krajev pridržanja (poglavje 4) ter obravnavanje pritožb in sodelovanje v sodnih postopkih (poglavje 5). **Priloge** vključujejo pregled obstoječih instrumentov EU (Priloga 1) ter sestavo in naloge NIČP-jev v EU (Prilogi 2 in 3).

PRVI DEL: SPLOŠNA NAČELA

1. STANDARDI

1.1. Instrumenti EU o procesnih jamstvih

Od leta 2009 naprej je EU sprejela niz sekundarnih instrumentov, ki pokrivajo pravico do obveščenosti, pravico do tolmačenja in prevajanja, pravico do odvetnika in pravne pomoči, pravico do domneve nedolžnosti ter pravice oseb v posebej ranljivih položajih, kot so otroci in osebe s psihosocialnimi in intelektualnimi motnjami.²¹ Ti instrumenti EU gradijo na členih 3, 5, 6 ter 8 in sodni praksi ESČP ter spodbujajo uporabo Listine EU o temeljnih pravicah, zlasti členov 4, 6, 7, 47 in 48.

Območje svobode, varnosti in pravice (AFSJ) je zakoreninjeno v členu 3 (2) Pogodbe o Evropski uniji (TEU), ki zahteva, da države članice EU zagotavljajo območje brez notranjih meja, kar omogoča prosto gibanje po Uniji. Za kompenzacijo umika notranjih meja in ukvarjanje s čezmejnimi kriminalom je ključnega pomena učinkovitejšo sodno sodelovanje.²² Zato se je zdelo vzajemno priznavanje odločitev in uveljavljanje sodb v kazenskem pravu na eni strani primerno za izboljšanje sodelovanja na teh področjih, obenem pa je ohranjalo suverenost uredb v pravnih sistemih držav članic.²³ Za povečanje intenzivnosti in izboljšanje sodelovanja so bili uvedeni i instrumenti v obliki okvirnih sklepov v zvezi s priporom,²⁴ pri čemer je najpomembnejši evropski analog za prijetje (EAW).

Instrumenti vzajemnega priznavanja »temeljijo na domnevi, da so sistemi kazenskega prava znotraj Evropske unije vsaj enakovredni, čeprav niso enaki«.²⁵ Povedano drugače, zahtevajo visoko stopnjo vzajemnega zaupanja - zaupanja v (kazenske) pravne sisteme drugih,²⁶ kar vključuje tudi domnevo, da si države članice delijo zaveze do splošnih načel, kot so spoštovanje temeljnih pravic,²⁷ Evropske konvencije o človekovih pravicah (ECHR) in Listine Evropske unije o temeljnih pravicah (CFREU), ki tvorijo okvir temeljnih pravic.²⁸ Vendar pa kljub temu, da so države članice stranke teh instrumentov, izkušnje kažejo, da to še ne zagotavlja skladnosti in samodejno ne zagotavlja vzajemnega zaupanja.²⁹ Zato je EU poudarila potrebo po ustvarjanju močnejših procesnih pravic za osumljene in obdolžene osebe v številnih poročilih in delovnih dokumentih. Sprejet je bil »Procesni načrt«³⁰ s ciljem uravnoteženja poenostavljenih in pospešenih instrumentov sodelovanja ter izboljšanja vidikov človekovih pravic v kazenskih postopkih. Za premagovanje deloma zelo močno odstopajočih standardov v državah članicah so ključnega pomena skupne minimalne uredbe na ravni EU, da bi na eni strani okrepiли procesne pravice, na drugi strani pa povečali vzajemno zaupanje in posledično vzajemno priznavanje.³¹

²¹ Za pregled ustreznih instrumentov EU glejte Dodatek 1.

²² Valsamis Mitsilegas, *The Limits of Mutual Trust in Europe's Area of Freedom, Security and Justice: From Automatic Inter-State Cooperation to the Slow Emergence of the Individual* v letopisu Evropskega zakona, (2012) izdaja 31 (1), str. 320 et seq.

²³ Člen 82 et seq. TFEU; Glejte tudi, Evropski svet, Tampere, Zaključki predsedstva Evropskega sveta, 1999, odst. 33.

²⁴ Okvirni sklep Sveta 2002/584/PNZ z dne 13. junija 2002 o evropskem nalogu za prijetje in postopkih predaje med državami članicami (EAW), OJ 2003/ L 109/1; Okvirni sklep Sveta 2008/909/PNZ z dne 27. novembra 2008 o uporabi načela vzajemnega priznavanja sodb v kazenskih zadevah, s katerimi so izrečene zaporne kazni ali ukrepi, ki vključujejo odvzem prostosti, za namen njihovega izvrševanja v Evropski uniji (ToP), OJ 2008/L 327/27; Okvirni sklep Sveta 2008/947/PNZ z dne 27. novembra 2008 o uporabi načela vzajemnega priznavanja sodb in pogojnih odločb zaradi zagotavljanja nadzorstva nad spremljevalnimi ukrepi in alternativnimi sankcijami (PAS), [2008] OJ 2008/L 337/102; Okvirni sklep Sveta 2009/829/PNZ z dne 23. oktobra 2009 o uporabi načela vzajemnega priznavanja odločb o nadzornih ukrepih med državami članicami Evropske unije kot alternativni začasemu priporu (ESO), OJ 2009/L 294/20.

²⁵ Evropska komisija, Zelena knjiga o izvajanju kazenskopravne zakonodaje EU na področju pripora, COM (2011) 327 končna, str. 4.

²⁶ Svet Evropske unije, Program ukrepov za uvedbo načela vzajemnega priznavanja sodnih odločitev v kazenskih zadevah, OJ 2001 L C12/10, str. 10.

²⁷ Poleg spoštovanja človekovih pravic, odst. 6 Programa ukrepov navaja tudi svobodo, demokracijo in pravno državo v skladu s členom 3 TEU. Glejte tudi: Koen Lenaerts »The Principle of mutual recognition in the Area of Freedom, Security and Justice« (2015), str. 4.

²⁸ Svet Evropske unije, Sklep z dne 30. novembra 2009 o načrtu za krepitev procesnih pravic osumljenih in obtoženih oseb v kazenskih postopkih, OJ 2009/C 295/01, Rec. 1, 2; EC, COM (2011) 327 končno, str. 3.

²⁹ EC, COM (2011) 327, str. 3.

³⁰ Svet Evropske unije, Načrt za krepitev procesnih pravic osumljenih in obtoženih oseb v kazenskih postopkih, OJ 2009/C 295/01 Evropski svet, Stockholmski program – Odprta in varna Evropa, ki služi svojim državljanom in jih varuje, OJ 2010/C 115/01.

³¹ EC, COM (2011) 327, str. 3., Svet Evropske unije, načrt, Rec. 8.

Zaradi začetne ideje, ki se skriva v ozadju, ni nujno, da so instrumenti EU štet kot instrumenti za človekove pravice v klasičnem smislu (npr. Listina pravic, ECHR, CFREU). Vseeno pa se instrumenti EU ukvarjajo s temeljnimi pravicami, zlasti s pravico do pravičnega sojenja, pravico do prostosti in varnosti in preprečevanjem mučenja ter zlorabljanja,³² in lahko prinesejo številne prednosti v primerjavi z drugimi mednarodnimi instrumenti (glejte spodaj, poglavje 1.3).

1.2. Področje uporabe instrumentov EU

Personalno področje uporabe

Na podlagi sodne prakse ESČP instrumenti EU (tj. direktive in priporočila) izrecno pojasnjujejo, da procesne pravice veljajo v vsakem primeru za vse faze kazenskega postopka od trenutka, ko je oseba s strani pristojnega organa seznanjena s tem, da je osumljena ali obtožena zločina. Za referenco je ESČP razpon uporabe člena 6 ECHR (pošteno sojenje) in podrobneje pomen »kazenskih obtožb« pojasnil v *Imbriosci proti Švici*. Tam je navedeno, da »je gotovo, da je glavni namen člena 6 (...) glede kazenskih zadev zagotavljanje pravičnega sojenja s strani sodišča, ki je pristojno za določanje kakršnih koli kazenskih obtožb, vendar pa to ne pomeni, da ta člen nima nobene veljave za postopke pred sojenjem.«³³ To je bilo potrjeno s številnimi drugimi sklepi, npr. glede dostopa do odvetnika³⁴ in pravice do prevajanja in tolmačenja.³⁵ Vendar pa v nekaterih sklepih ESČP ni ugotovilo kršitev člena 6 ECHR v situacijah, ko so bile procesne pravice, tj. pravica do odvetnika, zavržene, če je bilo »[p]olicijsko zasliševanje uporabljeno samo za določanje potrebe po začetku kazenskih postopkov.«³⁶ V nasprotju s tem direktive EU natančneje pojasnjujejo razpon uporabe procesnih pravic, tako da jih izrecno razširjajo na fazo pred sojenjem in puščajo manj prostora za interpretacijo.

V praksi uporaba Direktiv ne sme biti strogo odvisna od formalnega dejanja.³⁷ V skladu s tem se ni dovoljeno izogniti procesnim pravicam, ki so zabeležene v instrumentih EU, npr. z **neformalnimi pogovori**.

V tem pogledu so bile v nekaterih državah članicah EU zabeležene skrb vzbujajoče prakse. V nekaterih državah pravice iz Direktiv niso uporabljene kadar so osebe *de facto* pridržane ali aretirane. Na primer, kadar ima policija možnost odpeljati osebo na policijsko postajo pred uradno aretacijo ali v začetnih 24 urah policijskega pridržanja, ki jih štejejo kot administrativni postopek, za katere direktive ne veljajo.³⁸ Podobne prakse neformalnih zasliševanj so bile zabeležene tudi v drugih državah.³⁹

Medtem ko prve direktive⁴⁰ niso omenjale izraza **priče, ki postanejo osumljenci**, pa direktive, ki so sledile, najprej v uvodni izjavi,⁴¹ potem pa tudi v besedilu členov, jasno navajajo, da pokrivajo tudi primere, ko priče postanejo osumljenci.⁴²

³² UDHR, člen 11 (1); ICCPR, členi 9 (2), 14 (1) in 14 (3).

³³ *Imbriosca proti Švici*, št. 13972/88 (ESČP, 24. november 1993) § 36.

³⁴ *Salduz proti Turčiji*, št. 36391/02 (ESČP, 27. november 2008, GC); *Beuze proti Belgiji* št. 7149/10 (ESČP, 9. november 2018, GC).

³⁵ *Kamasinski proti Avstriji*, št. 9783/82 (ESČP, 19. december 1989), § 74; *Baytar proti Turčiji*, št. 45440/04 (ESČP, 14. oktober 2014).

³⁶ ESČP, *Hovenesian proti Bolgariji*, št. 31814/03, 21. december 2011, §37.

³⁷ Glejte: Evropska komisija, Poročilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu glede uvedbe Direktive 2013/48EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. oktobra 2013 o pravici do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemu prostosti (2019) COM(2019) 560 končno, str. 5.

³⁸ Cape, V policijskem priporu 2, str. 5.

³⁹ FRA, *Pravice v praksi: Dostop do odvetnika in procesnih pravic v kazenskih postopkih in postopkih evropskega naloga za prijetje* (2019), str. 30.

⁴⁰ Pravica do tolmačenja in prevajanja; pravica do obveščeniosti.

⁴¹ Pravica do odvetnika in pravica do obveščanja tretje osebe ter komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi, Uvodna izjava 21.

⁴² Direktiva o pravni pomoči, člen 2(3); Direktiva o procesnih jamstvih za otroke, ki so osumljene ali obdolžene osebe v kazenskem postopku, člen 2(4). Glejte tudi npr. Evropska komisija, Poročilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu o pravici do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemu prostosti (2019), COM (2019), 560, končno, str. 5. Uvodna izjava 21 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

Direktiva o pravici do odvetnika nadalje razjasnjuje, katere so posledice, če priča postane osumljenec, pri čemer navaja, da ima oseba, ki postane osumljenec:

- pravico zoper samoobtožbo;
- pravico do molka;
- pravico do takojšnje prekinitve zaslišanja.

Vendar je zadnja pravica omejena in je zaslišanje dovoljeno nadaljevati, *če je bila oseba seznanjena, da je postala osumljena ali obdolžena ter da lahko v celoti uveljavlja svoje pravice, ki jih zagotavljajo direktive*.⁴³

Čeprav nedavne direktive EU predvidevajo situacije, ko priče postanejo osumljenci v kazenskih postopkih, se lahko v praksi pojavijo težave, saj se organi kazenskega pregona odločijo kdaj prekiniti ali obvestiti osebe, ki postanejo osumljene zločina.⁴⁴ Zato je pomembno, da se podrobno pregleda tudi praktična izvedba. Poleg tega v praksi izjave, ki jih podajo priče, pogosto postanejo del sodnih spisov in jih je mogoče uporabiti ne glede na dejstvo, da je priča postala osumljenec.⁴⁵ Direktive molčijo glede (posledic) uporabe teh izjav v kazenskem postopku in možna pravna sredstva.

Instrumenti EU veljajo do končne določitve vprašanja, ali je osumljena oz. obtožena oseba zagrešila kaznivo dejanje, vključno, če velja, z izrekom obsodbe in razrešitvijo možne pritožbe.⁴⁶

Prekrški

Uporaba direktiv je v primeru prekrškov omejena. Da bi ocenili, ali se direktive EU uporabljajo za prekrške, je treba preučiti, kakšen postopek je predviden v nacionalni zakonodaji (tj. vpletenost sodišča, ki ima kazensko pristojnost); kakšna sankcija se lahko izreče v takem nacionalnem postopku (tj. odvzem prostosti kot sankcija).

EU direktive se ne uporabljajo kadar ima policija ali drugi upravni organi ali sodišča, ki so pristojna za ne-kazenske zadeve, pristojnost za obravnavanje prekrškov. Vendar pa se direktive EU uporabljajo tudi v teh primerih, če lahko pristojni organi za prekrške odredijo odvzem prostosti kot sankcijo. V teh razmerah resnost predvidene sankcije od države članice zahteva enake standarde postopkovnih pravic, ne glede na to, da nacionalna zakonodaja postopek določa kot upravnega.

Torej, če lahko organ uvede odrekanje prostosti kot sankcijo, potem direktive veljajo skozi vse postopke.⁴⁷

1.3. Dodana vrednost zakonodaje EU

V primerjavi z drugimi mednarodnimi instrumenti – zlasti instrumenti mehkega prava, lahko uporaba instrumentov EU prinese številne prednosti.⁴⁸

⁴³ Pravica do odvetnika in pravica do obveščanja tretje osebe ter komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi, Uvodna izjava 21. Direktiva o pravni pomoči, Uvodna izjava 10; Direktiva o procesnih jamstvih za otroke, ki so osumljene ali obdolžene osebe v kazenskem postopku, Uvodna izjava 29.

⁴⁴ Glejte tudi npr. *Bandaletov proti Ukrajini*, št. 23180/06, (ESČP, 31. oktober 2013), § 56; *Nechiporuk in Yonkalo proti Ukrajini*, št. 4231/04 (ESČP, 21. april 2011); *Brusco proti Franciji*, št. 1466/07 (ESČP, 14. oktober 2010) § 57. Glejte tudi, Kanev, str. 9.

⁴⁵ FRA, *Pravice v praksi: dostop do odvetnika in procesne pravice v kazenskih in EAW postopkih* (september 2019), str. 32.

⁴⁶ Glejte FRA, *Pravice v praksi: dostop do odvetnika in procesne pravice v kazenskih in EAW postopkih* (september 2019), str. 30 in naprej.

⁴⁷ Glejte Mc Bride: *Human Rights and criminal procedure: The case law of the European Court of Human Rights* (CoE, 2009) str. 11; Winter, *The EU Directive on the Right to a Lawyer: A Critical Assessment*, in Ruggeri (ed), *Human Rights in European Criminal Law*, Heidelberg, ITN. Springer, 2015, str. 116.

⁴⁸ Čeprav so bili zgoraj navedeni instrumenti EU vsi uvedeni pred letom 2009, je treba omeniti, da je vstop Lizbonske pogodbe v veljavo leta 2009 pomenil pomembne spremembe glede predhodne arhitekture pravosodnega območja in območja domačih zadev. To je pomenilo uradno odpravo stebra strukture, s čimer je prišlo do »združevanja« predhodnega tretjega stebra policijskega in sodnega sodelovanja v kazenskih zadevah (PJCC). To v praksi pomeni, da so sedaj akti PJCC sprejeti v običajnem zakonodajnem postopku v obliki direktiv ali regulacij, so predmet normalnega učinka zakonov EU (neposredni učinek ali nadrejenost) in normalnih izvršilnih moči, ki jih priznavajo pogodbe Evropske komisije in Sodišča Evropskih skupnosti (CJEU), zlasti glede navezovanja na veljavnost in interpretacijo ukrepov EU na tem področju s strani vseh sodišč in tribunalov v vseh državah članicah, ter moči Komisije glede tožb proti državam članicam zaradi kršitev zakonov na tem področju. Za podrobnejše informacije med drugim glejte, Evropski parlament, »Konec

Na začetku je potrebno omeniti, da imajo procesne pravice, vzpostavljene z EU direktivami, neodvisni status. To pomeni, da kršitev individualnih procesnih pravic ni povezana z vprašanjem splošne pravičnosti postopkov, kot to velja pri ESČP.⁴⁹

Dodatno, zakoni EU pogosto ponujajo zelo podroben okvir, ki določa številne pomembne vidike pravic osumljenih in obtoženih. Ta lahko NIČP-jem nudi smernice za interpretacijo teh pravic.⁵⁰ Čeprav seznam ni zaključen, je mogoče primere najti v Direktivi o pravici do tolmačenja glede kakovosti tolmačenja ter v Direktivi o pravni pomoči glede kakovosti pravne pomoči. Na primer, člen 6 (3)(e) ECHR preprosto navaja, da ima vsak, ki je »obdolžen kaznivega dejanja, naslednje minimalne pravice: da ima brezplačno pomoč tolmača, če ne razume ali ne govori jezika, ki se uporablja pred sodiščem. V primeru *Kamasinski proti Avstriji*⁵¹ ESČP ni ugotovilo kršitve uredbe, ko je v enem od policijskih zasliševanj zapornik deloval kot tolmač, v drugem primeru pa tolmač ni bil registriran v uradnem registru tolmačev; v primerjavi s tem zakoni EU ponujajo bolj obsežni okvir, kaj je potrebno za zagotovitev kakovosti prevodov in tolmačenj. Direktiva EU zahteva, da države članice sprejmejo konkretne ukrepe za zagotavljanje kakovosti. Še več, države članice EU si morajo prizadevati k vzpostavitvi registra za olajšanje dostopa in promocijo ustreznosti prevoda.

Glede kakovosti odvetnikov, ki nudijo pravno pomoč, standardi ECHR zagotavljajo, da ima vsak pravico, da se brani prek pravne pomoči, in če je to treba, mu mora biti ta zagotovljena brezplačno; ESČP določa možna pravna sredstva za nezadostne pravne nasvete, vendar ne določa konkretnih zahtev glede kakovosti.⁵² Direktiva o pravni pomoči navaja zadostno kakovost, ki mora biti zagotovljena. Vendar pa tudi direktiva ne navaja veliko smernic, kako je treba to izvesti.

Poleg tega so v primerjavi z večino mednarodnih zakonskih instrumentov zakoni EU obvezujoči in navajajo konkretne sankcije, če jih država ne uvede oz. ne uvede določenih sklepov CJEU (npr. kršitev postopkov Evropske komisije, vključno s finančnimi kaznimi, ki jih navaja CJEU⁵³, neposredni učinek direktiv),⁵⁴ zato so države bolj nagnjene k pravočasnemu in pravilnemu prenosu zakonov EU v svoje nacionalne zakone ter uvedbi sodb CJEU.⁵⁵

V primerjavi s standardi EKČP, EU direktive zaradi detajlnega pravnega okvira omogočajo manj svobode pri interpretaciji. Na primer, praksa ESČP se je v kontekstu procesnih pravic spreminjala. Medtem ko je v primeru *Salduz proti Turčiji* ESČP priznalo pravico do odvetnika pred oz. vsaj od prvega zaslišanja osumljenca s strani policije dalje, razen v primeru dobrega razloga za omejitev te pravice,⁵⁶ so bile nadaljnje sodbe ESČP kontradiktorne. Nekateri so predhodno sodno prakso podkrepili z izjavo, da odrekanje dostopa do odvetnika brez pravega razloga ni kršitev člena 6 le v primeru tveganja samoobtožbe, ampak v vseh primerih ne glede na to, ali ima izjava posledice za splošno pravičnost postopka.⁵⁷ Vendar pa se je v naslednjih primerih ESČP odmaknilo od načel, določenih v *Salduz proti Turčiji*, s čimer je padel dvom na že uveljavljeno zaščito in predhodno sodno prakso. Tako kršitev pravice do odvetnika nastopi samo, če so naslednji postopki »kot

prehodnega obdobja za ukrepe policije in kazenskega pravosodja, sprejete pred Lizbonsko pogodbo. Kdo nadzira zaupanje v Evropskem pravosodnem območju? <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509998/IPOL_STU\(2014\)509998_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509998/IPOL_STU(2014)509998_EN.pdf)> ogledano dne 30. oktobra 2018; in profesor Steve Peers, Univerza Essex, 'Statewatch Analysis: »Pravni red tretjega stebra« po vstopu Lizbonske pogodbe v veljavo», 3. november 2009 <<http://www.statewatch.org/analyses/no-86-third-pillar-acquis-post-lisbon.pdf>> ogledano dne 30. oktobra 2018.

⁴⁹ Kanev, pravica do odvetnika in pravne pomoči v kazenskih postopkih v petih evropskih pristojnostih: Primerjalno poročilo (2018), str. 11.

⁵⁰ Hodgson, 2016, str. 174.

⁵¹ *Kamasinski proti Avstriji*, št. 9783/82 (ESČP, 19. december 1989).

⁵² *Artico proti Italiji*, št. 33 in 36; *Kamasinski proti Avstriji*, št. 9783/82 (ESČP, 19. december 1989), § 65.

⁵³ Pogodba o delovanju Evropske unije (TFEU), členi 258–260.

⁵⁴ *Mitsilegas*, »Mutual Recognition« v *Mitsilegas/Bergström/Konstadinides*, 2016, str. 165; primer 26/62 *Van Gen den Loos proti Netherlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 7; primer 6/64 *Costa proti Enel* [1964] ECR 1141; primer 41/74 *Van Duyn proti Home Office* [1974] ECR 1337.

⁵⁵ TFEU, člen 260 (2); Jacqueline Hodgson, »poglavje 8: Criminal procedure in Europe's Area of Freedom, Security and Justice: the rights of suspects« in *Mitsilegas/Bergström/Konstadinides*, 2016, str. 170 (v nadaljevanju Hodgson, 2016), str. 174.

⁵⁶ *Salduz proti Turčiji*, št. 36391/02, (ESČP, GC, 27. november 2008), § 55.

⁵⁷ Npr. *Dayanan proti Turčiji*, št. 7377/03 (ESČP, 13. oktober 2009), *Aras proti Turčiji* (št. 2), št. 15065/07 (ESČP, 18. november 2014).

celota» nepravilni.⁵⁸ To stališče je bilo pozneje razjasnjeno tudi v *Ibrahim in drugi proti Združenemu kraljestvu*. Tam je ESČP določilo, da »varnostna zaslišanja«, v katerih je bil uporabljen okvir brez samoobtožbe, niso kršila pravic dostopa do odvetnika. Kršitev člena 6 §3c pa je bila določena glede prijavitelja, katerega zaslišanje v vlogi priče ni bilo prekinjeno, ko je začel obtoževati sam sebe, saj postopek ni bil štet kot v celoti pravičen.⁵⁹ Čeprav je interpretacija direktiv tudi odvisna od sodne prakse CJEU in se lahko spreminja, besedilo Direktiv izrecno zahteva dostop do odvetnika med policijskim zaslišanjem, ne glede na poštenost postopka v celoti.

Vseeno pa zaščita pravic osumljenih in obtoženih v skladu s sekundarnimi zakoni EU ne sme biti obravnavana v izolaciji, ampak jo je treba vedno interpretirati v luči temeljnih pravic, ki so določene z Listino EU in ECHR.⁶⁰ Bolj splošno, upoštevati je treba tudi mednarodne pravne okvire, kot so pogodbe in konvencije Združenih narodov. Upoštevati je treba tudi, da direktive določajo minimalna pravila in da lahko države članice sprejmejo jamstva višje stopnje. Stopnja zaščite ne sme nikoli pasti pod standarde, ki jih določajo ECHR ali ustrezne obveznosti v skladu z instrumenti mednarodnih zakonov, katerih stranke so države članice EU.

1.4. Pregled izbranih procesnih pravic

Cilj tega poglavja je podati pregled glede obstoječih standardov v kontekstu določenih procesnih jamstev ter poudariti dodano vrednost instrumentov EU, kjer jo nudijo, kot tudi praktične izzive, ki so navedeni v naslednjih izbranih tematskih področjih:⁶¹

1. Dostop do odvetnika in pravne pomoči
2. Pravica do obveščanja tretje osebe
3. Pravica do obveščenosti
4. Pravica do tolmačenja in prevajanja
5. Domneva nedolžnosti in pravica do molka ter pravica zoper samoobtožbo
6. Avdiovizualno snemanje

1.4.1. Pravica dostopa do odvetnika⁶² in pravica do pravne pomoči⁶³

Pomembna vprašanja:

- Je bil odvetnik prisoten med fazo preiskovanja (posebej med policijskim zasliševanjem)?
- Če ne, zakaj? (odstop ali odpoved)
 - Je bilo odstopanje/odpovedovanje posneto?
 - Je bila oseba zadostno seznanjena s svojo pravico? Je oseba razumela pravico in posledice odpovedi?
 - Ali je bila oseba obveščena tudi o pravici do brezplačne pravne pomoči?

⁵⁸ *Simeonovi proti Bolgariji* št. 21980/04 (ESČP, 12. maj 2017); glejte tudi *Artur Parkhomenko proti Ukrajini* št. 40464/05 (ESČP, 16. maj 2017); *Pravična sojenja*, »Zapisani komentarji pravičnih sojenj glede Beuze proti Belgiji št. 7149/10 (Grand Chamber)«.

⁵⁹ *Ibrahim proti Združenemu kraljestvu* št. 50541/08, 50571/08, 50573/08 in 40351/09 (ESČP, 13. september 2016). Glejte tudi Beuze proti Belgiji št. 7149/10 (ESČP, GC, 9. november 2018): Sodišče je določilo, da je kombinacija različnih dejavnikov povzročila, da so bili postopki kot celota nepravilni.

⁶⁰ Glejte Klavzule o prepovedi poslabšanja položaja, npr. člen 15 Dostop do odvetnika.

⁶¹ Avtorji so pravice zbrali glede na tematska področja, ne glede na direktive.

⁶² Direktiva 2013/48/EU o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemu prostosti, na voljo na <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0048>> ogledano dne 30. oktober 2018. Glejte: FRA, *Pravice v praksi: Dostop do odvetnika in procesnih pravic v kazenskih postopkih in postopkih evropskega naloga za prijetje*. Pravična sojenja, Načrt orodij za strokovnjake Direktiva o dostopu do odvetnika; Pravična sojenja, Učinkovita pravna pomoč ob sprejemanju odločitev v primeru pripora pred sojenjem; Cape, V policijskem priporu; TRAINAC, Ocena dobrih praks in priporočila o pravici do tolmačenja in prevajanja, pravici do obveščenosti in pravici do dostopa do odvetnika v kazenskih postopkih, 2016, Študija Sveta odvetniških združenj Evropske skupnosti (CCBE) in Evropske odvetniške fundacije (ELF), EK, Poročilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu o uvedbi Direktive o pravici dostopa do odvetnika.

⁶³ Direktiva (EU) 2016/1919 o brezplačni pravni pomoči za osumljene in obdolžene osebe v kazenskem postopku ter za zahtevane osebe v postopku na podlagi evropskega naloga za prijetje, na voljo na <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L1919>> ogledano dne 30. oktober 2018.

- Če je bil odvetnik prisoten, je bila zagotovljena zaupnost?
- So prisotne splošne pritožbe o kakovosti odvetnikov in izvajalcev brezplačne pravne pomoči (npr. Pogostost obiskov, strokovnost na drugih področjih, ne le na področju kazenskega prava)?

Pravica do odvetnika je ključna za zagotavljanje pravičnega sojenja in jo vsi ustrezni instrumenti človekovih pravic priznavajo kot procesno jamstvo.⁶⁴ Hkrati je tudi predpogoj za druge pravice, kot sta enakopravnost strank v postopku in zaščita zoper samoobtožbo.⁶⁵ Vendar pa dostop do odvetnika ni le ključnega pomena za zagotavljanje primerne obrambe in pravičnega sojenja, ampak ga je treba upoštevati tudi v širšem konceptu: Člena 2 in 16 CAT državam nalagata, da izvedejo primerne ukrepe za preprečevanje mučenja in drugih oblik zlorabljanja.⁶⁶ Kot je razvidno iz raziskav in praks nadzornih organov, je dostop do odvetnika med najučinkovitejšimi ukrepi za preprečevanje mučenja in zlorabljanja.⁶⁷ Tako lahko učinkovita pomoč odvetnika pomaga pri zagotavljanju pravic oseb, ki jim je odvzeta prostost, in pri preprečevanju, da bi organi presegli svoja pravna pooblastila.⁶⁸

Od katerega trenutka naprej velja pravica dostopa do odvetnika?

Direktiva EU navaja, da je treba zagotoviti dostop do odvetnika brez nepotrebnega odlašanja, ne samo ob priporu ali zaslišanju, temveč tudi med drugimi preiskovalnimi postopki (npr. prepoznavna ali rekonstrukcija kaznivega dejanja). Z drugimi besedami, osumljenci bi morali imeti dostop do odvetnika od ene od točk, ki se v postopku najprej zgodi:

- a) pred zasliševanjem s strani policije ali drugega organa kazenskega pregona ali pravosodnega organa;
- b) ob izvajanju preiskave ali drugega postopka za zbiranje dokazov s strani preiskovalnega ali drugega pristojnega organa (npr. identifikacija, soočanje, rekonstrukcij mesta zločina);
- c) brez nepotrebne zamude po odvzemu prostosti;
- d) ko je bila oseba pozvana pred sodišče, ki ima pristojnost v kazenskih zadevah, pravočasno pred nastopom pred sodiščem.⁶⁹

Direktiva EU gradi na sodni praksi ESČP. V skladu z ESČP je treba procesna jamstva, torej tudi pravico dostopa do odvetnika, zagotoviti od trenutka »kazenske obtožbe«, ⁷⁰ tj. ko imajo pristojni organi zadostne razloge za

⁶⁴ ICCPR, člen 14 (d); CRPD, člen 13; ECHR, člen 6 (3) (c); CFREU, člen 48 (2). Neobvezujoči mehki zakoni: Osnovna načela ZN o vlogi odvetnikov; Načela ZN o dostopu do pravne pomoči v sistemih kazenskega pravosodja.

⁶⁵ Glejte npr., *Salduz proti Turčiji*, št. 36391/02, (ESČP, GC, 27. november 2008), § 54. FRA, str. 38. Glejte tudi APT, Pravni sestanek, Pravna jamstva za preprečevanje mučenja, Pravica dostopa do odvetnika za osebe, ki jim je odvzeta prostost (marec 2019) str. 2. Poročilo o obisku podkomiteja za preprečevanje mučenja in drugih krutih, nečloveških ali ponižujočih dejanj ali kazni na Maldivih, (CAT/OP/MDV/1, 26. februar 2009) § 62. Pravična sojenja, Učinkovita pravna pomoč, str. 22.

⁶⁶ Nowak, Birk, Monina, Združena konvencija proti mučenju v svojem izbirnem protokolu, člen 2 in 16 CAT (2. izdaja, prihajajoča).

⁶⁷ Carver, p. 69; APT, »Torture Prevention Works!« <www.apr.ch/en/torture-prevention-works/> ogledano dne 30. oktober 2018; APT, Pravni sestanek, Pravna jamstva za preprečevanje mučenja, Pravica dostopa do odvetnika za osebe, ki jim je odvzeta prostost (marec 2019) str. 2. HRC, GC 20 (10. marec 1992) § 11; CAT, GC 2 (24. januar 2008) § 13. Kozma in Rachlew, »Combating Torture During Police Custody and Pre-Trial Detention« (2018); Nowak, Birk, Monina, Združena konvencija proti mučenju in njen izbirni protokol, člen 11 CAT (2. izdaja, prihajajoča); CPT, Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nehumanega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (2019), 28. splošno poročilo CPT, § 66. FRA, str. 38; Beuze proti Belgiji, št. 71409/10 (ESČP, GC, 9. november 2018), §§ 125–130.

⁶⁸ APT, Pravni sestanek, str. 2. Hkrati lahko prisotnost odvetnika pomeni zaščito policistov pred neutemeljenimi obtožbami zlorabljanja, glejte tudi avdiovizualne posnetke.

⁶⁹ Člen 3 (2) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁷⁰ Glejte, *Eckle proti Nemčiji*, št. 8130/78 (ESČP, 15. julij 1982), § 73; *Simeonovi proti Bolgariji*, št. 21980/04 (ESČP, 12. maj 2017), § 110.

sum, da je oseba zagrešila zločin. Zato je pomembno, ali je bila oseba podvržena preiskavi, ali pa je šlo strogo za uradno obvestilo.⁷¹

Mednarodni standardi navajajo, da mora biti dostop do odvetnika zagotovljen takoj, ko je osebi odvzeta prostost oz. je predmet zasliševanja ali izpraševanja.⁷²

V skladu s HRC, členom 14 ICCPR »mora biti obtoženi osebi v primernem času zagotovljen dostop do zagovornika.«⁷³ Neobvezujoča Osnovna načela ZN o vlogi odvetnikov navajajo, da morajo vlade zagotoviti, da bodo vse osebe, ki so aretirane ali pridržane, s kazenskimi obtožbami ali brez njih, imele zagotovljen pravočasen dostop do odvetnika, v nobenem primeru pa ne kasneje kot 48 ur od trenutka aretacije ali pridržanja.⁷⁴

Katere situacije pokriva pravica dostopa do odvetnika?

Kaj »dostop do odvetnika« dejansko pomeni, je v veliki meri odvisno od vloge odvetnika. ESČP navaja:

*Obtožena oseba je do pomoči odvetnika upravičena takoj ob začetku pripora in ne le med zasliševanjem. Dejansko je za pravičnost postopkov potrebno, da lahko obtožena oseba prejme celoten razpon storitev, ki so povezane s pravno pomočjo. (...) Zagovorniku mora biti brez omejitev omogočeno zagotavljanje temeljnih vidikov obrambe osebe: razprava o primeru, organizacija obrambe, zbiranje dokazov v prid obtoženega, priprava zaslišanja, podpora obtoženega v težkih primerih in preverjanje stanja pripora.*⁷⁵

V skladu z direktivo pravica dostopa do odvetnika vključuje **pravico do zasebnega srečanja in komunikacijo**, vključno pred zaslišanjem. Zaupnost je treba zagotoviti za vse načine komunikacije, tj. srečanja, korespondenca, telefonski pogovori in druge oblike komunikacije.⁷⁶ Omejitve so upravičene samo v izjemnih primerih in če obstajajo ustrezni razlogi (npr. tveganje dogovarjanja).

Poleg tega direktiva o pravici dostopa do odvetnika pokriva tudi **prisotnost odvetnika med zasliševanjem**.⁷⁷ Standard EU sodno prakso ESČP odraža v primeru *Salduz proti Turčiji*, saj »člen 6 (1) navaja, da mora biti praviloma dostop do odvetnika zagotovljen od prvega zaslišanja osumljene osebe s strani policije naprej (...). Pravice obrambe bodo načeloma nepopravljivo kršene, če so bile za obsodbo uporabljene obremenilne izjave, pridobljene med policijskim zasliševanjem brez prisotnosti odvetnika.«⁷⁸ To upošteva vlogo prisotnosti odvetnika med policijskimi zasliševanji, in sicer da so pravice osumljene ali obtožene osebe zagotovljene (npr. zaščita zoper samoobtožbo) in da ni izvajana nikakršna prisila.⁷⁹ Vendar ker se je sodna praksa ESČP razvila, dostop do odvetnika med policijskim zasliševanjem ni prepoznan kot neodvisna pravica, ampak kot kršitev, ki jo je treba oceniti na podlagi splošne pravičnosti postopka. V nasprotju s tem direktiva EU na podlagi primera *Salduz* zahteva prisotnost odvetnika med policijskim zasliševanjem ne glede na splošno pravičnost postopka – seveda pa so tudi v kontekstu direktive možne omejitve.

V skladu z direktivo pa pravica dostopa do odvetnika obsega tudi **učinkovito sodelovanje med zasliševanjem**. Med takšnim zasliševanjem lahko »odvetnik med drugim, v skladu s takšnimi postopki, zastavlja vprašanja,

⁷¹ Eckle proti Nemčiji, št. 8130/78 (ECČP, 15. julij 1982), § 73. Truten proti Ukrajini, št. 18041/08 (ESČP, 23. junij 2016), § 66. Glejte tudi FRA, Pravice v praksi, str. 38.

⁷² APT, Pravni sestanek, str. 5.

⁷³ HRC, GC 32. Glejte tudi Osnovna načela ZN o vlogi odvetnikov (mehki zakon): § 7. »Vlade morajo zagotoviti, da bodo vse osebe, ki so aretirane ali pridržane, z ali brez kazenskih obtožb, imele zagotovljen pravočasen dostop do odvetnika, v nobenem primeru pa ne kasneje kot 48 ur od trenutka aretacije ali pridržanja.«

⁷⁴ Posebna jamstva v kazenskih pravosodnih zadevah (7) – Osnovna načela ZN o vlogi odvetnikov.

⁷⁵ Dayanan proti Turčiji št. 7377/03 (sodba z dne 13. oktobra 2009).

⁷⁶ Člen 3 (3), člen 4; Uvodna izjava 33 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika. Npr. A. T. proti Luksemburgu, št. 30460/13 (ESČP, 9. april 2015). Sakhnovskiy proti Rusiji, št. 21272/03 (ESČP, GC, 2. november 2010), § 102.

⁷⁷ Člen 3 (3) (b) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁷⁸ *Salduz proti Turčiji*, št. 36391/02 (ESČP, 27. November 2008), § 55.

⁷⁹ HRC, GC 32, §34. Osnovna načela ZN 5 in 8.

zahteva pojasnilo in podaja izjave, ki jih je treba v skladno z nacionalnimi zakoni zabeležiti.«⁸⁰ To ponovno temelji na sodni praksi ESČP, v skladu s katero »mora odvetnik imeti možnost nudenja pomoči, ki je konkretna in učinkovita, in ne predstavlja le dejstvo njegove prisotnosti (...).«⁸¹

Za razliko od Direktive o pravici do tolmačenja in prevajanja ter Direktive o pravni pomoči Direktiva o pravici dostopa do odvetnika ne vsebuje nadaljnjih podrobnosti, ki urejajo zagotavljanje kakovosti.

V katerih okoliščinah je lahko ta pravica zavrnjena?

Čeprav je pravica dostopa do odvetnika priznana kot temeljna za zagotavljanje pravičnega sojenja, pa vseeno ni absolutna.⁸² V skladu z Direktivo EU dostop do odvetnika predmet **začasne omejitve** v fazi pred sojenjem zaradi geografske oddaljenosti oz. zaradi določenih utemeljenih razlogov (npr. resne negativne posledice za življenje, svobodo ali fizično integriteto osebe, preprečevanje resne ogroženosti kazenskih postopkov, preprečevanje uničenja ali spreminjanja ključnih dokazov ali vplivanja na priče).⁸³ Direktiva določa omejitve teh začasnih omejitev z navedbo, da morajo le-te biti sorazmerne, potrebne in strogo časovno omejene. Omejitve ne morejo temeljiti izključno na vrsti resnosti domnevnega zločina; prav tako pa ne morejo vplivati na splošno pravičnost postopkov. V vsakem primeru je treba omejitev oceniti od primera do primera.⁸⁴

Tudi v skladu s sodno prakso ESČP sočasne omejitve dovoljene, vendar le pod določenimi pogoji: prvič, obstajajo utemeljeni razlogi, zaradi katerih je omejitev potrebna; v kakršnem koli primeru so takšne omejitve dovoljene le v izjemnih okoliščinah, morajo biti časovno omejene in ocenjene od primera do primera. Drugič, omejitve so nepopravljivo škodovala splošni pravičnosti kazenskega postopka. Zaradi tega je treba na postopke gledati kot na celoto.⁸⁵

Kako je pravica do odvetnika uveljavljena?

Čeprav imajo osumljene in obtožene osebe pravico dostopa do odvetnika, imajo tudi pravico, da se temu odrečejo. Da bi lahko uveljavila to pravico, mora biti osumljena ali obtožena oseba v celoti seznanjena s pravico dostopa do odvetnika. V skladu z Direktivo EU o pravici do obveščenosti mora biti osumljena ali obtožena oseba pravočasno obveščena o pravici dostopa do odvetnika. Ko so bile informacije o pravici dostopa do odvetnika in posledice odrekovanja tej pravici navedene, je treba upoštevati določena stanja osumljene osebe in primera (npr. starost, duševno in fizično stanje).⁸⁶ Poleg tega ESČP v svoji sodni praksi navaja, da »v primeru, če obtožena oseba nima odvetnika, ima le-ta manj možnosti za prejem informacij o svojih pravicah in posledično manj možnosti, da bodo le-te upoštevane.«⁸⁷

Obstoječa sodna praksa ESČP vključuje dokaj obsežne standarde glede tega, da mora biti odklonitev podana nedvoumno, zavestno in premišljeno, preden bo sprejeta kot veljavna - »zavestna in premišljena odklonitev«. Direktiva EU določa podobna jamstva glede odklonitve te pravice kot ESČP. Osumljena ali obtožena oseba lahko odkloni pravico, če a) je bila odklonitev podana prostovoljno in nedvoumno;⁸⁸ b) je odklonitev zabeležena, poleg tega pa tudi okoliščine, v katerih je bila odklonitev podana;⁸⁹ c) je bila osumljena ali obtožena oseba obveščena o pravici do preklica odklonitve kadar koli v času trajanja kazenskega postopka. Takšen preklic mora

⁸⁰ Člen 3 (3) (b) in Uvodna izjava 25 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁸¹ A. T. proti Luksemburgu, št. 30460/13 (ESČP, 9. april 2015).

⁸² Glejte npr., Salduz proti Turčiji, §55; Ibrahim in drugih proti Združenemu kraljestvu, §258. Simeonovi proti Bolgariji, §112.

⁸³ Člen 3(5 in 6); Uvodna izjava 32.

⁸⁴ Člen 8 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁸⁵ Glejte npr., Salduz proti Turčiji, §55; Ibrahim in drugih proti Združenemu kraljestvu, §263-265. FRA, Pravice v praksi, str. 39, Pravična sojenja, Učinkovita pravna pomoč, str. 9.

⁸⁶ Uvodna izjava 39 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁸⁷ Pishchalnikov proti Rusiji, št. 7025/04 (ESČP, 24. december 2019), § 78. Simeonovi proti Bolgariji, št. 21980/04 (ESČP, GC, 12. maj 2017), § 128.

⁸⁸ Člen 9 (1) (a) in (b) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁸⁹ Člen 9 (2) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

veljati takoj.⁹⁰ Možnost odklonitve pravice je v skladu s priporočili omejena za osebe v ranljivih situacijah in se ji te osebe ne morejo odreči.⁹¹

Če procesne pravice niso učinkovito posredovane osumljeni osebi, ESČP določa, da odklonitev ni veljavna, saj se šteje, da odločitev odklonitve pravice ni bila sprejeta na osnovi primerne obveščenosti. Posledično zanašanje na izjave, pridobljene v tem kontekstu, pomeni škodovanje pravičnosti postopkov kot celote. Sodišče je nakazalo na različne dejavnike, tako objektivne kot subjektivne, v zvezi z obveščanjem o pravicah, ki vplivajo na veljavnost odklonitve dostopa do odvetnika in zagovornika:

- dejstvo, da je pravica bila sporočena v jeziku, ki ni jezik osumljene osebe, brez pomoči tolmača,⁹²
- dejstvo, da je bilo obvestilo podano samo ustno v obliki standardnega opozorila (ki komaj velja kot seznanitev osumljene osebe z vsebino pravic),⁹³
- »stresna situacija« in »hitro zaporedje dogodkov«, ki privedejo do zasliševanja osumljene osebe,⁹⁴
- »določena zmedenost« osumljene osebe v času zasliševanja,⁹⁵
- mladoletnost osumljene osebe,⁹⁶
- stopnja pismenosti osumljene osebe,⁹⁷
- seznanjenost s policijskimi soočenji⁹⁸ in
- odvisnost od drog osumljene osebe.⁹⁹

Poleg tega v skladu z direktivo nezagotavljanje dostopa do odvetnika pred ali med policijskim zasliševanjem predstavlja kršitev člena 3. V tem primeru člen 12 direktive navaja, da morajo države članice zagotoviti učinkovita sredstva za popraviljanje kršitve pravice, vključno z izključitvijo dokazov, ki so bili pridobljeni s kršenjem pravice dostopa do odvetnika.¹⁰⁰

Ali je zagotovljen dostop do brezplačne pravne pomoči?

V skladu z Direktivo o brezplačni pravni pomoči bi morale države članice EU zagotoviti, da imajo osebe, ki nimajo dovolj sredstev za plačilo odvetnika, pravico do brezplačne pravne pomoči. V zvezi s tem se Direktiva uporablja v istih postopkovnih fazah kot Direktiva o pravici do odvetnika, torej tudi v preiskovalni fazi. Načeloma državam članicam EU daje široko diskrecijsko pristojnost glede organizacije sistema brezplačne pravne pomoči, to je na primer, katere vrste ocen je potrebno uporabiti (oceno materialnega položaja ali oceno upravičenosti na podlagi pravičnosti), pa tudi, kateri organ je odgovoren za odobritev brezplačne pravne pomoči in za imenovanje brezplačnega odvetnika.¹⁰¹

Če pa države članice EU uporabijo oceno materialnega položaja ali oceno upravičenosti na podlagi pravičnosti, morajo upoštevati številna merila za oceno materialnega položaja, vse ustrezne in objektivne dejavnike, kot so dohodek, kapital, družinske razmere, pa tudi stroški pomoči odvetnika in življenjski standard v zadevni državi članici; za preizkus upravičenosti je treba upoštevati resnost kaznivega dejanja, zapletenost primera in resnost zadevne sankcije.¹⁰²

Poleg tega direktiva določa, da morajo države članice EU zagotoviti, da je pravna pomoč ustrezne kakovosti in vzpostavljen učinkovit sistem brezplačne pravne pomoči. Vendar pa direktiva ne daje nadaljnjih smernic.

⁹⁰ Člen 9 (3) Uvodna izjava 41 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

⁹¹ Priporočilo 11, Priporočilo o procesnih jamstvih za ranljive osebe osumljene ali obtožene v kazenskih postopkih.

⁹² Saman proti Turčiji, § 35.

⁹³ Panovits proti Cipru št. 4268/04 (sodba z dne 11. decembra 2008), odstavek 74.

⁹⁴ Zaichenko proti Rusiji št. 33720/05 (sodba z dne 1. februarja 2007), odstavek 55.

⁹⁵ Stojkovic proti Franciji in Belgiji, navedeno nad opombo 24, odstavek 53.

⁹⁶ Panovits proti Cipru, navedeno nad opombo 29, odstavek 67.

⁹⁷ Kaciu in Kotorri proti Albaniji, št. 33192/07 in 33194/07 (sodba z dne 25. junij 2013), odst. 120.

⁹⁸ Pishchalnikov proti Rusiji, navedeno nad opombo 10, odstavek 80.

⁹⁹ Plonka proti Poljski, št. 20310/02 (sodba z dne 31. marca 2009), odst. 38.

¹⁰⁰ Pravična sojenja, Orodje za strokovnjake, Direktiva o pravici dostopa do odvetnika, na voljo na: <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/A2L-Toolkit-FINAL.pdf>, str. 13.

¹⁰¹ Direktiva o brezplačni pravni pomoči, Uvodna izjava 19 in 24, člen 4.

¹⁰² Direktiva o brezplačni pravni pomoči, člen 4.

Osumljene in obtožene osebe imajo pravico, da se na njihovo zahtevo postavljeni odvetnik zamenja, če okoliščine to terjajo.¹⁰³

Glavne ugotovitve v praksi

V okviru dveh posvetovalnih delavnic je bilo omenjeno, da so največje težave povezane s pravico do odvetnika v EU MS. To se sklada s številnimi ugotovitvami raziskav v preteklosti, kljub priznanemu in dokazanemu pomenu teh pravic.¹⁰⁴ V večini držav pridržane osumljene osebe nimajo dostopa do **odvetnika v zgodnjih fazah** kazenskih postopkov. Kljub razpoložljivim zakonom in praksi je običajna skrb v tem pogledu odklonitev pravice. V tem kontekstu so bile izražene skrbi, da način, na katerega so osumljene ali obtožene osebe seznanjene, nezadostno poudarja pomen prisotnosti in sodelovanja odvetnika, npr. pri zaslišanjih, ter posledic, ki jih lahko povzroči odklonitev. Poleg tega je v nekaterih primerih bila odklonitev pravice dostopa do odvetnika spodbujena s poudarjanjem zamud, stroškov in neprijetnosti, ki jih lahko prinaša postopek zahtevanja odvetnika. Ne nazadnje je zaradi danih protokolov in standardov pogosto težko dokazati, da je bila odklonitev podana prostovoljno.¹⁰⁵ Poleg tega lahko razpoložljivost odvetnikov, zlasti ob koncih tedna in na odročnih lokacijah, včasih predstavlja izziv. Kjer je osumljenim osebam omogočen dostop do odvetnika, pa raziskava v večini držav razkriva velike skrbi glede njihove **kakovosti in usposobljenosti**, zlasti glede pravne pomoči oz. odvetnikov po uradni dolžnosti. Številni dežurni odvetniki ne zagotavljajo, da je ustrezen odvetnik na voljo in se je pripravljen v kratkem roku odpraviti na policijsko postajo, če pa se odvetnik vseeno udeleži, pa so prostori za **zasebne pogovore** pogosto nezadostni ali ne obstajajo. Še več, v zapletenih kazenskih primerih, kjer je vpletenih več obtoženih oseb in sodnih razprav, se pogosto zgodi, da čeprav obtožena oseba na začetku najame odvetnika, potem sčasoma ne more več **kriti stroškov za odvetnika**.¹⁰⁶

1.4.2. Pravica do obveščanja tretjih oseb

Ustrezna vprašanja bi lahko bila:

- Je bila tretja oseba obveščena o odvzemu prostosti? Je to osebo navedla aretirana ali pridržana oseba?
 - Če ne, zakaj ne? Je bilo obravnavano kontaktiranje druge tretje osebe? Je bil postopek primerno zabeležen?
- So bile posebne potrebe oseb v ranljivih situacijah primerno upoštevane (npr. obveščanje osebe s starševskimi odgovornostmi, skrbnika ali primerne odrasle osebe)?
- Je bila aretirani ali pridržani osebi omogočena možnost komunikacije z osebo, ki jo je leta oseba navedla?
 - Če ne, zakaj ne? Je bilo obravnavano kontaktiranje druge tretje osebe? Je bil postopek primerno zabeležen?

Pravica do obveščanja tretje stranke in komunikacije s tretjimi osebami je šteta kot eden najučinkovitejših ukrepov za preprečevanje mučenja in zlorabljanja.¹⁰⁷ Direktiva v Direktivi 2013/48EU izrecno regulira obe pravici skupaj z dostopom do odvetnika. Pravica ima dva namena, in sicer:

- preprečevanje mučenja in drugih oblik zlorabljanja prek obveščanja tretje osebe o odvzemu prostosti;
- zagotavljanje pravice do družine in zasebnosti z uveljavljanjem možnosti komunikacije s tretjo osebo.

Od katerega trenutka naprej velja pravica obveščanja in komunikacije s tretjimi osebami?

¹⁰³ Direktiva o brezplačni pravni pomoči, člen 7.

¹⁰⁴ Cape, Poročilo IPC, str. 5; Carver/Handley, Does torture prevention work? str. 69.

¹⁰⁵ Pravična sojenja, Orodje za strokovnjake, Direktiva o pravici dostopa do odvetnika, na voljo na: <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/A2L-Toolkit-FINAL.pdf>, stran 22 et seq.

¹⁰⁶ Cape, Poročilo IPC, str. 5 et seq.; Pravična sojenja, Orodje za strokovnjake, Direktiva o pravici dostopa do odvetnika, na voljo na: <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/A2L-Toolkit-FINAL.pdf>, stran 22 et seq.

¹⁰⁷ Carver, str. 69 et seq. CPT, Juveniles deprived of their liberty under criminal legislation, Standardi CPT.

Direktiva navaja, da imajo osumljene ali obtožene osebe pravico do navedbe vsaj ene osebe, ki bi morala biti takoj obveščena o njihovem odvzemu prostosti. Poleg tega mora biti aretirani ali pridržani osebi omogočena pravica komunikacije s tretjo osebo, npr. s sorodniki, brez nepotrebne zamude.¹⁰⁸

Kaj ta pravica vsebuje?

Direktiva določa pravico navedbe osebe, ki mora biti obveščena o odvzemu prostosti. Če je osumljena ali obtožena oseba mladoletna, potem mora biti oseba s starševskimi pravicami čim prej obveščena o odvzemu prostosti, razen če interesi otroka zahtevajo drugače. V tem primeru mora biti obveščena ustrezna odrasla oseba.¹⁰⁹ Omejitve so možne, če obstajajo utemeljeni razlogi, kot npr. nujna potreba po preprečevanju resnih negativnih posledic za življenje, svobodo ali fizično integriteto osebe; oz. če obstaja resna ogroženost kazenskih postopkov.¹¹⁰

Podobno je tudi pravica do komunikacije s tretjo osebo med odvzemom prostosti predmet omejitev. Tako lahko obvezne zahteve ali sorazmerne operativne zahteve predstavljajo omejitve.¹¹¹ Čeprav je v številnih mednarodnih standardih priznana kot ključna pravica za zagotavljanje pravice do družine in zasebnega življenja, pa pravica do prejemanja obiskov med odvzemom prostosti v direktivi ni izrecno omenjena.¹¹²

Pred omejitvijo pravice do obveščanja ali komunikacije s tretjo osebo morajo nacionalni organi najprej upoštevati, ali bi lahko oseba komunicirala z drugo osebo, ki jo je navedla.¹¹³

Kako je ta pravica uveljavljena?

Aretirana ali pridržana oseba mora biti obveščena o pravici navedbe osebe, ki mora biti obveščena o odvzemu prostosti. Pravici do obveščanja tretje osebe se je mogoče odreči, če je oseba prejela jasne in zadostne informacije o vsebini pravice in posledicah odklonitve; in če je bila odklonitev podana prostovoljno in nedvoumno.¹¹⁴

Pravica do komunikacije s tretjo osebo zahteva praktične ureditve glede časa, sredstev, trajanja in pogostosti komunikacije s tretjimi osebami, ob upoštevanju potrebe po ohranjanju primernega reda, varnosti in zaščite na mestu, kjer je osebi odvzeta prostost.¹¹⁵

Glavne ugotovitve v praksi

Glavni izzivi, ki so bili ugotovljeni, so povezani z omejitvami glede tega, kdo **je lahko obveščen oz. je obveščen**, neodvisno do navedbe osebe, ki jih je odvzeta prostost. Poleg tega imajo nekatere države članice **razloge za zavrnitev**, ki so manj omejujoči in deloma nenatančni, kot so npr. »upravičeni razlogi« ali »nerazumljive težave«. Izzivi se pojavljajo tudi glede pravice do komunikacije, saj ni zagotovljeno, da jo je mogoče izvajati brez nepotrebne zamude, vključno med odvzemom prostosti s strani policije. V številnih državah obstajajo prekomerne **omejitve števila ali trajanja stikov**; v nekaterih primeru celo popolna prepoved brez jasnih kriterijev.¹¹⁶

1.4.3. Pravica do prevajanja in tolmačenja¹¹⁷

¹⁰⁸ Člen 5 (1) in 6 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹⁰⁹ Člen 5 (2) in (4) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹¹⁰ Člen 5 (3) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹¹¹ Člen 6 (2) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹¹² Glejte npr. Načela ZN za zaščito vseh oseb, ki so kakor koli pridržane ali zaprte (načela 19 in 36 (2)), Standardna minimalna pravila Združenih narodov za ravnanje z zaporniki (pravilo 92), Splošni komentar št. 20 (1992) Komiteja za človekove pravice in Načela in smernice ZN o dostopu do pravne pomoči v sistemih kazenskega pravosodja, smernice 3 (c), 3 (e) in 10 (b). Glejte Skupni sestanek glede Direktive o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in pravici obveščanja tretje osebe ob odvzemu prostosti, 22. april 2013, str. 5.

¹¹³ Uvodna izjava 35 in 36 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹¹⁴ Člen 9 (1) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹¹⁵ Uvodna izjava.

¹¹⁶ ES, Poročilo o uvedbi Direktive o pravici dostopa do odvetnika, str. 12.

¹¹⁷ Direktiva (EU) 2012/13/EU o pravici do obveščenosti v kazenskem postopku, na voljo na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0013> ogledano dne 30. oktobra 2018.

Ustrezna vprašanja bi lahko bila:

- So uvedeni primerni postopki ali mehanizmi za ocenjevanje potrebe po tolmačenju ali prevajanju?
- Je imela osumljena ali obtožena oseba med postopki dostop do tolmača? Je bil tolmač na voljo pravočasno?
 - Če ne, zakaj ne? Tolmač ni bil na voljo? Nezadostne informacije glede pravice do tolmačenja ali prevajanja?
- Je bila kakovost tolmačenj zadostna za zagotavljanje, da je lahko osumljena ali obtožena oseba spremljala postopek?
 - Če kakovost ni bila primerna, je imela osumljena ali obtožena oseba možnost pritožbe? Je bila pritožba primerno obravnavana (npr. zamenjava tolmača)?
- Je oseba prejela prevode ključnih dokumentov?
 - Kateri dokumenti so bili prevedeni? (vsaj: odločitve o odvzemu prostosti osebe, kakršne koli obtožbe ali obtožnice in kakršne koli sodbe)
 - Če ne, zakaj ne? Je bila pravica odklonjena – če da, je bilo to zabeleženo?
- Je bila kakovost prevoda zadostna za zagotavljanje, da se je lahko osumljena ali obtožena oseba učinkovito branila?
 - Če kakovost ni bila primerna, je imela osumljena ali obtožena oseba možnost pritožbe? In je bila ta pritožba zadostno obravnavana (npr. nov zapisan ali ustni prevod dokumentov)?
- So bile določene potrebe oseb v ranljivih situacijah (npr. mladoletniki, osebe s psihosocialnimi ali intelektualnimi invalidnostmi) zadostno upoštevane pri tolmačenju ali prevajanju?
- Je bil ustvarjen register usposobljenih tolmačev in prevajalcev?

Pravica do prevajanja in tolmačenja je priznana kot ključna procesna pravica, saj je predpogoj, da lahko oseba, osumljena ali obtožena zločina, učinkovito sodeluje in izvaja svojo obrambo.¹¹⁸ Temu primerno izpolnjuje različne namene, in sicer:

- zagotavljanje, da lahko osumljena ali obtožena oseba razume svoje procesne pravice in lahko učinkovito sodeluje v kazenskih postopkih (tj. razume postopke in lahko navede svoje stališče);
- zagotavljanje, da lahko oseba pred zaslišanji ali pričanji komunicira in se posvetuje s pravnim zastopnikom;
- omogočanje priprave obrambe in zagotavljanje enakopravnosti strank v postopku, da se zagotovi pravičnost postopkov.¹¹⁹

Direktiva EU regulira pravico do tolmačenja in pravico do prevajanja ključnih dokumentov. Temelji na standardih, ki so že uveljavljeni v sodni praksi ESČP za člen 6 ECHR.¹²⁰ Uvodne izjave direktive jasno kažejo, da je direktiva namenjena za omogočanje uporabe pravic, ki že obstajajo v ECHR.

Od katerega trenutka naprej velja pravica dostopa do tolmačenja in prevajanja?

Osebam, ki ne govorijo oz. razumejo jezika, ki se uporablja v kazenskem postopku, je treba brez zamud zagotoviti tolmačenje pred preiskovalnimi in sodnimi organi; vključno s policijskim zasliševanjem, vsemi sodnimi zaslišanji in katerimi koli drugimi potrebnimi vmesnimi zaslišanji.¹²¹ Poleg tega člen 6(3)(e) ECHR navaja

¹¹⁸ ECHR: člen 5 (2); člen 6 (1) (a) (b) (e); Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin: člen 10 (3); ICCPR; člen 14 (2) (a) (b) (f); CRC: člen 40 (2) (b) (vi.); Mednarodna konvencija o varstvu pravic vseh delavcev migrantov in članov njihovih družin: člen 18 (3) (f); zelo splošno: UDHR: člen 11 (1); CRPD: člen 13.

¹¹⁹ Glejte npr. Cusani proti Združenemu kraljestvu, št. 32771/96 (ESČP, 24. september 2002) § 38; Kamasinski proti Avstriji, št. 9783/82 (ESČP, 10. december 1989), § 74. Glejte tudi FRA, Pravice osumljenih ali obtoženih oseb v EU: prevajanje, tolmačenje in informacije, str. 9 et seq.

¹²⁰ Dir. 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih – Uvodna izjava 14.

¹²¹ Člen 2 (1) in (2) Direktive o tolmačenju in prevajanju.

pravico do brezplačnega tolmačenja in prevajanje v kazenskih postopkih v vseh fazah in za vse dokumente, ki so potrebni, da se lahko osumljena oseba brani v luči pravičnega sojenja.¹²² Člen 6(3)(e) ECHR pokriva tudi postopke pred in med sojenjem.¹²³ V sodni praksi ESČP je poudarjeno, da »[j]e treba v istem smislu pomoč tolmača zagotoviti skozi preiskovalno fazo, razen če se dokaže, da v luči določenih okoliščin vsakega posameznega primera obstajajo utemeljeni razlogi za omejitev te pravice.«¹²⁴

Pisni prevodi ustreznih dokumentov morajo biti osumljenim in obtoženim osebam zagotovljeni v razumnem časovnem roku.¹²⁵

Kaj pokriva pravica do tolmačenja in prevajanja?

Direktiva EU navaja, da morajo vse osumljene in obtožene osebe, ki ne razumejo jezika, ki se uporablja v postopkih, prejeti pomoč tolmača. Besedilo direktive odseva sodno prakso ESČP; osumljene in obtožene osebe, v primeru, da njihov materni jezik ni jezik v kazenskih postopkih, ki zadostno govorijo in razumejo uradni jezik, niso upravičene do tolmačenja ali prevajanja.¹²⁶ V skladu s tem direktiva zagotavlja tolmačenje in prevajanje tistim osebam, ki nezadostno govorijo in razumejo jezik kazenskih postopkov. Potekati mora v jeziku, ki je materni jezik osumljenih ali obtoženih oseb oz. ki ga zadostno govorijo ali razumejo, da lahko v celoti uveljavljajo svojo pravico do obrambe.¹²⁷ V skladu s pravico do prevajanja in tolmačenja, ki jo navaja sodna praksa ESČP in s tem direktiva, ni dovolj, da samo odvetnik, ne pa tudi osumljena ali obtožena oseba, govori jezik, uporabljen v kazenskih postopkih. To velja tudi v primeru, če odvetnik in osumljena ali obtožena oseba lahko komunicirata med seboj z ali brez pomoči tolmača.¹²⁸ Razlog tega se skriva v tem, da mora biti osebi omogočeno odzivanje na postopke in interakcija z odvetnikom glede izjav za njeno obrambo.¹²⁹

Stroške storitev prevajanja in tolmačenja mora ne glede na rezultat postopkov prevzeti država članica.¹³⁰

Direktiva navaja, da mora biti tolmačenje zagotovljeno med policijskim zaslišanjem in med sojenjem. Za zagotovitev pravičnosti postopka mora biti tolmačenje na voljo tudi pri komunikaciji med osumljenimi ali obtoženimi osebami in njihovim pravnim zagovornikom v neposredni povezavi s kakršnim koli zaslišanjem ali razpravo, pritožbo ali drugimi postopkovnimi procesi.¹³¹ V nasprotju s tem člen 6(3)(e) ECHR ne pokriva storitev tolmačenja med osumljeno ali obtoženo osebo in zagovornikom.¹³²

Osumljenim in obtoženim osebam mora biti zagotovljen tudi pisni prevod dokumentov, ki so ključni za izvajanje njihove pravice do obrambe, vključno z odločbo o priporu, obtožnico, sodbo in drugimi ključnimi dokumenti. Za pravičnost postopkov morajo biti prevedeni ustrezni dokumenti oz. vsaj ustrezni odseki teh dokumentov. Vsaj zgoraj navedeni dokumenti morajo biti šteti kot ključni (npr. kakršne koli odločitve o odvzemu prostosti osebe, kakršne koli obtožbe ali obtožnice in kakršne koli sodbe), določanje dokumentov kot ključnih pa spada med naloge pristojnih organov. Osumljene in obtožene osebe lahko zahtevajo prevod drugih dokumentov in se lahko pritožijo na odločitev, ki navaja, da ni potrebe po prevodu določenega dokumenta.¹³³ Pravica do prevoda ključnih dokumentov ne pokriva prevoda pritožbe v jezik postopkov, ki je bila napisana s strani osumljene ali obtožene osebe v njenem maternem jeziku. Vendar pa pravica do tolmačenja pokriva brezplačno pomoč tolmača, če osumljena oseba pritožbo vloži ustno. Storitve tolmačenja so zagotovljene tudi pri

¹²² Eg, *Hermi proti Italiji*, št. 18114/02, (ESČP, GC, 18. oktober 2006) § 69.

¹²³ *Kamasinski proti Avstriji*, št. 9783/82 (ESČP, 19. december 1989) § 74; *Hermi proti Italiji*, št. 18114/02 (ESČP, GC, 18. oktober 2006).

¹²⁴ *Primer Diallo proti Švedski*, št. 13205/07 (sodba z dne 5. januarja 2010) § 24 in 25.

¹²⁵ Člen 3 (1) Direktive o tolmačenju in prevajanju.

¹²⁶ *K. proti Franciji*, št. 10210/82 (ESČP 7. december 1983) Glejte tudi ZN HRC, *Dominique Guesdon proti Franciji*, št. komunikacije. 219/1986, CCPR/C/39/D/219/1986 (1990), 23. avgust 1990, § 10.2.

¹²⁷ Uvodna izjava 22.

¹²⁸ *Kamisinski*, §74; *Cuscani*, §38. Glejte za primerjavo: ZN HRC, *Harward proti Norveški*, št. komunikacije 451/1991, CCPR/C/51/D/451/1991 (1994), 15. julij 1994, § 9.5.

¹²⁹ Glejte FRA, str. 21.

¹³⁰ Člen 4 Direktive EU o prevajanju in tolmačenju.

¹³¹ Uvodna izjava 19 in 20; člen 2 (1) in (2) Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

¹³² *X proti Avstriji*, št. 6185/73 (ESČP, 29. maj 1975) str. 68; FRA, *Pravice osumljenih ali obtoženih oseb v EU: prevajanje in tolmačenje v kazenskih postopkih*, str. 21.

¹³³ Uvodna izjava 17 in 30; člen 3(5) Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

komunikaciji med osumljeno osebo in odvetnikom za namen vložitve pritožbe.¹³⁴ Za primerjavo, člen 6. 3 (e) ECHR se nanaša na pomoč tolmača za namene tolmačenja zapisanih prevodov, vendar v omejenem obsegu. ECHR navaja¹³⁵:

»[Člen 6(3)(e)] ne navaja, da je potreben pisni prevod vseh elementov zapisanih dokazov ali uradnih dokumentov v postopku. V zvezi s tem je treba dodati, da se besedilo ustreznih uredb nanaša na »tolmača« ne na »prevajalca«. To bi lahko pomenilo, da je lahko ustna jezikovna pomoč zadostna za izpolnitev zahtev konvencije.¹³⁶

V drugi sodbi pa ESČP priznava, da bi lahko odsotnost prevoda določenih dokumentov povzročila precejšnje negativne posledice za osumljeno ali obtoženo osebo in da je pisni prevod morda zaželen.¹³⁷

V skladu z direktivo je kot izjema možen ustni prevod ali ustni povzetek ključnih dokumentov, če pravočasen prevod ni možen in je pravičnost postopka zagotovljena. Če je ustni prevod ali ustni povzetek ključnih dokumentov zagotovljen ob prisotnosti preiskovalnega ali sodnega organa, mora biti to zabeleženo.¹³⁸

Se je mogoče tolmačenju in prevajanju odreči?

Direktiva EU se nanaša na možnost odrekanja pravici samo glede prevajanja dokumentov. In samo v primeru, da je osumljena ali obtožena oseba prejela predhodni pravni nasvet in je kako drugače pridobila popolne informacije glede posledic takšnega odrekanja. Odrekanje mora biti nedvoumno in mora biti podano prostovoljno. Odrekanje je treba zabeležiti.¹³⁹ Pogoji, v katerem je mogoče odrekanje izvesti, odraža sodna praksa ESČP.¹⁴⁰ Vendar pa se je mogoče v skladu z ECHR odreči tudi pravici do tolmačenja, saj »niti besedilo niti vsebina člena 6 Konvencije osebi po lastni odločitvi ne preprečujeta odrekanja, bodisi izrecno ali molče, pravici do zagotovitve pravičnega sojenja. Vendar pa, da bi bilo to učinkovito za namene Konvencije, mora biti odrekanje pravici do sodelovanja pri sojenju izvedeno na nedvoumen način in ga morajo spremljati minimalna jamstva, sorazmerna pomenu.«¹⁴¹

Kako je ocenjena potreba po tolmaču ali prevajalcu in kako je zagotovljena kakovost storitev?

Države članice morajo zagotoviti, da so uvedeni postopki ali mehanizmi, ki ocenijo, ali osumljena oz. obtožena oseba govori jezik kazenskih postopkov in ali obstaja potreba po tolmaču. Niti CoE niti standardi EU ne navajajo izrecnih smernic, po katerih bi morali organi **ocenjevati potrebo po tolmačenju in prevajanju**. V Uvodni izjavi direktiva navaja, da uredba nakazuje na to, da pristojni organi na primeren način preverjajo, ali osumljena oz. obtožena oseba govori in razume jezik kazenskega postopka. Glede tega niso navedene dodatne smernice.¹⁴² Na odločitve, da tolmač ali prevajalec ni potreben, se lahko osumljena ali obtožena oseba pritoži.¹⁴³

Pravično izvajanje pravice temelji na obveznosti skrbnosti do osumljenih ali obtoženih oseb, ki so v potencialno ranljivem položaju, zlasti zaradi kakršnih koli fizičnih invalidnosti, ki vplivajo na njihovo sposobnost učinkovite komunikacije. Zato morajo organi kazenskega pregona, tožilstvo in sodni organi s primernimi ukrepi zagotoviti, da lahko osebe z invalidnostjo učinkovito sodelujejo v postopkih.¹⁴⁴

¹³⁴ Covaci, C-216/14 (CJEU, 15. oktober 2015).

¹³⁵ Orodje za strokovnjake FTE, tolmačenje in prevajanje, na voljo na:

https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/Access%20to%20Interpretation%20and%20Translation%20Toolkit.pdf, stran 37.

¹³⁶ Primer Hermin proti Italiji, št. 18114/02 (sodba z dne 18. oktober 2006), odst. 70.

¹³⁷ Kamisinski, § 70. Pravična sojenja, str. 37.

¹³⁸ Člen 3(7) in 7 Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

¹³⁹ Člen 3(8) in 7 Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

¹⁴⁰ Bayter proti Turčiji, št. 45440/04 (ESČP, 14. oktober 2014).

¹⁴¹ Saldut proti Turčiji, št. 36391/02, (ESČP, GC, 27. november 2008), § 59.

¹⁴² Uvodna izjava 21; člen 2(4) Direktiva o tolmačenju in prevajanju. FRA, str. 26.

¹⁴³ Člen 2 (5) in 3 (5) Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

¹⁴⁴ Uvodna izjava 27.

Direktiva EU navaja konkretne ukrepe za zagotavljanje, da je **kakovost** tolmačenja in prevajanja zadostna za zagotovitev pravičnosti postopkov.¹⁴⁵ Za zagotavljanje primernosti in dostopa do storitev tolmačenja in prevajanja določa obveznost ustvarjanja registra neodvisnih tolmačev in prevajalcev s primerno usposobljenostjo.¹⁴⁶ V tem pogledu jamstva direktive presegajo sodno prakso ESČP; v številnih primerih je ESČP navedlo, da je lahko uporaba neuradnih, neprofesionalnih prevajalcev in tolmačev zadostna za izpolnitev zahtev v skladu s členom 6(3)(e) ECHR.¹⁴⁷ Poleg tega direktiva dodatno zahteva, da so prevajalci in tolmači neodvisni.¹⁴⁸

Osumljene in obtožene osebe morajo ime tudi možnost **pritožbe**, da kakovost tolmačenja in prevajanja ni bila zadostna. Če potrebna kakovost ni zagotovljena, morajo pristojni organi zamenjati imenovanega tolmača.¹⁴⁹ Nadzor nad kakovostjo morajo v primeru vložitve pritožbe izvajati sodišča.¹⁵⁰

Glavne ugotovitve v praksi

Kljub podrobnemu pravnemu okviru uvedba določb direktive predstavlja številne izzive glede zagotavljanja skladnosti z zakonom. **Prepoznani izzivi so:**

V nekaterih primerih je poleg tega **težko najti prevajalca za redke jezike in narečja**. V takšnih primerih težava privede do splošnega zamika postopka. Poleg tega je glede težavnosti iskanja tolmača pomemben še en dejavnik, in sicer ta, da so **njihova plačila nizka in vplivajo na željo tolmačev po sodelovanju v postopku**. Vzrok tega se skriva v tem, da ni finančne določbe za njihovo plačilo in svoje plačilo običajno dobijo po daljšem časovnem obdobju.¹⁵¹

Še ena težava se skriva v tem, da **besedilo o pravicah ni bilo na voljo v številnih jezikih** v večini držav, in ker **pravočasen dostop do tolmača** pogosto ni bil na voljo, številne osumljene osebe, ki niso govorile ali razumele jezika, niso bile obveščene o svojih procesnih pravicah v jeziku, ki ga razumejo.¹⁵² V nekaterih primerih so imele osumljene ali obtožene osebe določeno znanje jezika, ki je bilo označeno kot zadostno, čeprav je bilo znanje jezika le osnovno in ni zagotavljalo učinkovitega sodelovanja.¹⁵³ Pomanjkanje priznanega in poenotenega postopka za določanje potrebe je skoraj zagotovo prispevalo k ugotovitvam v številnih državah, da so policisti pogosto uporabljali ukane, **da bi se izognili potrebi po zagotavljanju tolmačenja**.¹⁵⁴ Poleg tega je skrb vzbujajoče, da je policija včasih uporabljala Googlov prevajalnik, da bi posredovala vsaj nekaj informacij osumljeni osebi. Vendar pa je policija odgovorna, da osumljeni osebi zagotovi primeren prevod.¹⁵⁵

Potreba po pravočasnem tolmačenju je predstavljala izzive v številnih državah. V številnih državah je bil **tolmač redko, če sploh, prisoten v začetnih fazah pripora, čeprav je bila potreba po tolmačenju prepoznana** oz. je bila prepoznana kasneje. Kritična in razširjena težava, ki je navedena zgoraj, je povezana s težavo policije, da četudi so prepoznali potrebo po tolmačenju, **niso mogli najti tolmača, ki bi v kratkem roku lahko prišel oz. želel priti na policijsko postajo**.¹⁵⁶ Deloma zaradi pomanjkanja razpoložljivih tolmačev; v nekaterih državah so prisotne tudi **omejitve glede brezplačnega tolmačenja za posvetovanja med odvetnikom/stranko**.¹⁵⁷

1.4.4. Pravica do obveščенosti

Ustrezna vprašanja bi lahko bila:
--

¹⁴⁵ Člen 2 (8), 3 (9) in 5 (1) Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

¹⁴⁶ Člen 5 (2) Direktive o tolmačenju in prevajanju.

¹⁴⁷ Cuscani proti Združenemu kraljestvu; Gungor proti Nemčiji, št. 31540/96 (ESČP, 17. maj 2001); Kamasinski proti Avstriji. FRA str. 26 et seq.

¹⁴⁸ Glejte FRA, Pravice osumljenih ali obtoženih oseb v EU: prevajanje in tolmačenje v kazenskih postopkih, str. 26.

¹⁴⁹ Uvodna izjava 26, člen 2 (5) in 3 (5) Direktiva o tolmačenju in prevajanju.

¹⁵⁰ Glejte FRA, Pravice osumljenih ali obtoženih oseb v EU: prevajanje in tolmačenje v kazenskih postopkih, str. 65.

¹⁵¹ <http://projectfair.eu/#/en/news/126/the-right-to-interpretation-and-translation-in-criminal-proceedings-findings-from-greece>.

¹⁵² Cape, Poročilo IPC, str. 5.

¹⁵³ Cape, Poročilo IPC, str. 5. et seq.

¹⁵⁴ Cape, Poročilo IPC, str. 23.

¹⁵⁵ Delavnica v BP Group 3 – Pravica do tolmačenja.

¹⁵⁶ Cape, Poročilo IPC, str. 24.

¹⁵⁷ Cape, Poročilo IPC, str. 24. et seq.

- **Kdaj je oseba prejela informacije? Je imela oseba dovolj časa za razmislek pred zaslišanjem?**
- **Se je oseba odrekla svojim pravicam? Če da, zakaj?**
- **Če je bila osumljena ali pridržana, je imela oseba dovolj časa za branje obvestila o pravicah in ali je bilo le-to predano osebi?**
- **Je obvestilo o pravicah obsežno in dostopno?**
 - **Tudi za osebe v ranljivih situacijah?**
 - **Je na voljo tudi v drugih jezikih?**
- **Je bila oseba obveščena o obtožbah, ki jo bremenijo? Kdaj je bila oseba obveščena?**
- **Je imela oseba ali njen odvetnik pravočasen dostop do gradiva?**
 - **So obstajale kakršne koli omejitve?**

Pravica do obveščenosti je izjemno pomembna, saj brez poznavanja svojih pravic osumljene in obtožene osebe le-teh ne morejo izvajati učinkovito; npr. dostopa do odvetnika ali tolmača. Pomanjkljivo obveščanje osebe o njenih pravicah ima lahko znova pomemben vpliv na nadaljnje postopke, npr. povezavo med pravico do molka in priznanjem. Zato pravica do obveščenosti igra pomembno vlogo na številnih stopnjah glede obrambe in splošne pravičnosti postopka.¹⁵⁸

Hkrati pravica pokriva tudi informacije o razlogih za aretacijo, obtožbah in dostopu do gradiva, pomembnih za obrambo. Člen 9(2) ICCPR navaja, da »[v]sakdo, ki je aretiran, mora biti v času aretacije obveščen o razlogih za aretacijo in mora biti brez odlašanja obveščen o obtožbi proti njemu.«¹⁵⁹

Zato pravica do obveščenosti vključuje različne elemente: pravico do obveščanja o procesnih pravicah, vključno z obvestilom o pravicah ob aretaciji; pravico do obveščenosti o obtožbi; in pravico dostopa do gradiva primera.¹⁶⁰ V skladu s tem pravica do obveščenosti izpolnjuje več namenom, in sicer:

- zagotavljanje, da se oseba zaveda svojih pravic – zlasti v primeru odvzema prostosti –, kajti to je predpogoj za vsa druga procesna jamstva;
- zagotavljanje, da ima osumljena ali obtožena oseba vse ustrezne informacije o aretaciji in obtožbi ter vse potrebne dokumente primera, da se lahko učinkovito brani, vključno s pritožbo glede aretacije ali pripora; s čimer je zagotovljena enakopravnosti strank v postopku.¹⁶¹

Od katerega trenutka naprej velja pravica do obveščenosti?

Osumljenim ali obtoženim osebam je treba pravočasno zagotoviti informacije glede procesnih pravic, da lahko te pravice učinkovito uveljavljajo. Te informacije morajo biti zagotovljene ustno ali pisno oz. v primeru aretacije osebe v obliki zapisanega obvestila o pravicah.¹⁶²

Poleg tega morajo biti osumljene in obtožene osebe pravočasno in podrobno obveščene o obtožbah, da lahko pripravijo svojo obrambo. To pomeni, da morajo biti informacije zagotovljene vsaj pred prvim uradnim zaslišanjem s strani policije ali drugega pristojnega organa.¹⁶³ Če je osebi odvzeta prostost, je treba informacije o razlogih zagotoviti pravočasno. Uredba odraža sodno prakso ESČP, ki navaja, da je treba informacije podatki pravočasno, bodisi ob aretaciji ali med zaslišanjem.¹⁶⁴ Direktiva navaja, da je treba najkasneje ob oddaji

¹⁵⁸ Glejte tudi Pravična sojenja, str. 14.

¹⁵⁹ Člen. 9.2 Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (ICCPR).

¹⁶⁰ Člen 3, 4, 6 in 7 Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹⁶¹ FRA, Pravice osumljenih ali obtoženih oseb v EU: prevajanje in tolmačenje v kazenskih postopkih, p. 22 et seq. Pravična sojenja, Načrt orodij za strokovnjake, Pravica do obveščenosti, str. 14.

¹⁶² Člen 3 (1) in (2); člen 4 (1) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika. Če obvestilo o pravicah ni na voljo v jeziku, ki ga osumljene ali obtožene osebe razumejo, morajo biti obveščene ustno. Obvestilo o pravicah mora biti v jeziku, ki ga oseba razume, kljub temu zagotovljeno brez nepotrebne zamude. Člen 4 (5) Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁶³ Uvodna izjava 28 Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁶⁴ Člen 6 Direktiva o pravici do obveščenosti; Fox in Campbell ter Hartley proti Združenemu kraljestvu; Murray proti Združenemu kraljestvu.

utemeljenosti obtožb sodišču, osebi predati podrobne informacije.¹⁶⁵ Poleg tega je treba obtoženi osebi omogočiti dovolj časa, da lahko pripravi svojo obrambo, da se lahko zagotovi pravičnost postopkov.¹⁶⁶

Podobno je treba zagotoviti pravočasen dostop do gradiva primera, kar omogoči učinkovito izvajanje pravic do obrambe; v primeru, da je oseba aretirana in pridržana, mora biti dostop do tega gradiva zagotovljen v takšnem trenutku, da se je mogoče aktivno pritožiti na zakonitost aretacije ali pridržanja. Dostop do gradiva mora biti zagotovljen najkasneje ob oddaji utemeljenosti obtožbe.¹⁶⁷

Kaj ta pravica do obveščeni pokriva?

Vse osumljene in obtožene osebe – **aretirane ali ne** – so upravičene do obvestila o svojih pravicah. Relevantna določba (člen 3 (1)) navaja, da morajo biti osebe obveščene o

- » a) pravici dostopa do odvetnika;
- (b) upravičenju do brezplačnega pravnega nasveta in pogojev za njegovo pridobitev;
- (c) pravici do obveščeni o obdolžitvah v skladu s členom 6;
- d) pravici do tolmačenja in prevajanja;
- (e) pravici do molka.¹⁶⁸

V primerjavi z direktivo EU člen 6 ECHR izrecno ne regulira pravice do obveščeni. Vendar ESČP v svoji pristojnosti navaja, da morajo biti obtožene osebe obveščene o svojih pravicah do (brezplačne) pravne pomoči in pravici do molka. Vendar pa ta sodna praksa ne preprečuje vključitve drugih pravic.¹⁶⁹

Glavna inovacija direktive je uvedba pozitivne obveznosti držav članic za zagotavljanje »obvestila o pravicah« aretiranim osebam, ki jim razlaga njihove pravice. Člen 4 navaja, da morajo biti osumljene ali obtožene osebe obveščene tudi o

- »(a) pravici dostopa do gradiva zadeve;
- (b) pravici do obvestila konzularnih organov in tretjih oseb;
- (c) pravici dostopa do nujne zdravniške pomoči, in
- (d) največje možno število ur ali dni odvzema prostosti osumljenim ali obdolženim osebam pred privedbo pred pravosodni organ.«

Poleg tega mora obvestilo o pravicah vključevati osnovne informacije o možnosti pritožbe glede zakonitosti aretacije, možnosti pridobivanja pregleda nad pridržanjem; ali možnosti zahteve za začasno izpustitev.¹⁷⁰ Osumljene ali obtožene osebe, ki so aretirane ali pridržane, morajo imeti priložnost prebrati obvestilo o pravicah in jih shraniti za obdobje, ko jim je odvzeta prostost. Osebe, ki ne govorijo ali razumejo jezika kazenskega postopka, so upravičene do prejema obvestila o pravicah v jeziku, ki ga razumejo.¹⁷¹

Poleg tega imajo osumljene in obtožene osebe pravico do obveščeni o **razlogih za aretacijo/pridržanje ter o obtožbi**, in sicer na takšen način, da je zagotovljena pravičnost postopkov. Zato morajo biti osebe obveščene o kriminalnem dejanju, za katero so osumljene ali obtožene; in v primeru aretacije ali pridržanja o razlogih za to. Podrobne informacije pokrivajo naravo in pravno razvrstitev prekrška ter naravo vpletenosti obtožene osebe.¹⁷²

¹⁶⁵ Kolev a.o., C-612/15 (CJEU, 5. junij 2018).

¹⁶⁶ Člen 5 (3) ECHR in člen 7(3) Direktiva o pravici dostopa do odvetnika.

¹⁶⁷ Člen 7 Direktiva o pravici do obveščeni. Glejte tudi FRA, str. 22

¹⁶⁸ Direktiva 2012/13/EU – o pravici do obveščeni v kazenskem postopku – člen 3.

¹⁶⁹ Panovits proti Cipru, št. 4268/04 (ESČP, 11. december 2008) § 72; FRA, str. 28

¹⁷⁰ Člen 4 (2) in 3 Direktiva o pravici do obveščeni. Za pregled nad informacijami, ki so določene v obvestilu o pravicah glejte FRA, Pravice osumljenih ali obtoženih oseb v EU: prevajanje in tolmačenje v kazenskih postopkih, str. 109 (morda so bile izvedene spremembe, poročilo izvira iz leta 2016).

¹⁷¹ Člen 4 Direktiva o pravici do obveščeni.

¹⁷² Člen 6 (3) Direktiva o pravici do obveščeni.

Poleg tega imajo osumljene in obtožene osebe **pravico dostopa do gradiva primera**, npr. do dokumentov, in če je primerno, do fotografij in zvočnih in videoposnetkov.¹⁷³ Dostop do datotek mora biti omogočen brezplačno.¹⁷⁴ Na splošno člen 7 zagotavlja dve različni pravici: Prvič, če je osebi odvzeta prostost, morajo pristojni organi zagotoviti, da so dokumenti, ki so ključni za učinkovito pritožbo na zakonitost aretacije ali pridržanja, na voljo aretiranim osebam ali njihovim odvetnikom.¹⁷⁵ Drugič, organi morajo zagotoviti, da je dostop do vseh materialnih dokazov omogočen pravočasno, da se omogoči priprava obrambe; to se nanaša tako na dokaze v korist in v škodo osumljenih in obtoženih oseb. Če imajo pristojni organi nove materialne dokaze, je treba dostop do njih zagotoviti pravočasno.¹⁷⁶ Materialni dokazi, ki niso povezani z odvzemom prostosti, so lahko izvzeti, če bi v nasprotnem primeru obstajala resna grožnja za življenje ali temeljne pravice druge osebe oz. je omejitev potrebna za zagotovitev javnega interesa, npr. za namen tekoče preiskave.¹⁷⁷

Kako je ta pravica uveljavljena?

Informacije o pravicah morajo biti podane v **preprostem in dostopnem jeziku** ob upoštevanju kakršnih koli potreb. Ta zahteva je prav tako dobro ustaljena sodba praksa ESČP.¹⁷⁸ Prav tako mora biti obvestilo o pravicah v preprosti in dostopni obliki.¹⁷⁹

Ko so informacije posredovane osumljenim in obtoženim osebam, mora biti to zabeleženo.¹⁸⁰

Glavne ugotovitve v praksi:

Pravica do obveščenosti je bila v večji meri uvedena, vendar še vedno obstaja nekaj izzivov glede uveljavljanja teh pravic, npr.:

- obstajajo zamude pri zagotavljanju informacij in/ali niso zagotovljene vse informacije;
- obvestilo o pravicah je preveč zapleteno in legalistično, kar pomeni, da niso preproste in dostopne;¹⁸¹

Nadalje, ustne informacije o procesnih pravicah so bile pogosto zagotovljene na formalističen način in dokazi nakazujejo, da je v nekaterih državah **policija osumljencem odsvetovala uveljavljanje svojih procesnih pravic**.¹⁸²

1.4.5. Domneva nedolžnosti in pravica do molka ter pravica zoper samoobtožbo

Relevantna vprašanja bi lahko bila:

- Je bilo med kazenskim postopkom prisotno kakšno javno navezovanje glede krivde?
- Kako je bila obtožena oseba predstavljena med postopkom?
 - So bili uporabljeni omejevalni ukrepi, kot npr. lisice ali steklene kabine?
- Je osumljena ali obtožena oseba med zasliševanjem molčala?
 - Če ne, zakaj ne? Je prišlo do kakršne koli prisile ali zavajanja?

¹⁷³ Uvodna izjava 31 Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁷⁴ Člen 7 (5) Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁷⁵ Člen 7 (1) Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁷⁶ Člen 7 (2) in 3 Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁷⁷ Člen 7 (4) Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁷⁸ Člen 3 (2) Direktiva o pravici do obveščenosti; Z.M proti Madžarski (gluh, nem, nepismen in z duševnimi motnjami); Timergaliyev proti Rusiji (težave s sluhom); Brozick proti Italiji; Saman proti Turčiji; Punovits proti Cipru. Glejte FRA, str. 23 in FTE, Vodnik za strokovnjake glede pravice do obveščenosti, str. 25.

¹⁷⁹ Člen 4 (4) Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁸⁰ Člen 8 Direktiva o pravici do obveščenosti.

¹⁸¹ Delavnica na plenarni razpravi BP.

¹⁸² Cape, Poročilo IPC, str. 5.

Domneva nedolžnosti je standard, ki ima običajen zakonski značaj¹⁸³ in je priznana v številnih mednarodnih standardih.¹⁸⁴ Pogosto je imenovana kot »zlata nit«, ki poteka skozi kazensko pravo.¹⁸⁵ Direktiva regulira domnevo nedolžnosti, pravico do molka in pravico zoper samoobtožbo.¹⁸⁶ Te pravice so pogosto izražene kot ključni elementi pravičnega sojenja. Ne le, da lahko javno navezovanje glede krivde povzroči nepravičnost postopkov, ampak lahko vpliva tudi na dostojanstvo osebe, zlasti v primeru, če je obtožena oseba prikazana na način, da je videti kriva (npr. uporaba lisic ali steklenih kabin).¹⁸⁷

V skladu s tem te pravice izpolnjujejo več namenom, in sicer:

- Zagotavljanje, da je oseba nedolžna, dokler se ji ne dokaže krivda s strani pristojnega sodnega organa; s čimer se zagotovijo pravičnost sojenja, integriteta pravnega sistema in dostojanstvo obtožene osebe.¹⁸⁸
- Zagotavljanje, da pravica zoper samoobtožbo osumljenih ali obtoženih oseb in pravica do molka nista uporabljeni proti tem osebam oz. nista šteti kot priznanje krivde.
- Dokazi, ki so pridobljeni s kršitvijo pravice do molka ali pravice zoper samoobtožbo, so v nasprotju s pravico do pravičnega sojenja in obrambe; izključene morajo biti zlasti izjave in dokazi, ki so bili pridobljeni kot posledica mučenja ali drugih oblik zlorabljanja.

Katere pravice pokriva direktiva?

Države članice bodo zagotovile, da so osumljene in obtožene osebe štete kot nedolžne, dokler se jim v skladu z zakonom ne dokaže krivda.¹⁸⁹ Vsi, ki so obtoženi kaznivega dejanja, imajo pravico do domneve nedolžnosti, dokler se jim v skladu z zakonom ne dokaže krivda na javnem sojenju, na katerem je imela oseba na voljo vsa jamstva za svojo obrambo.¹⁹⁰ V tem okviru sta v kontekstu domneve nedolžnosti dve glavni komponenti: javno navezovanje glede krivde s strani državnih organov; in predstavitev obtožene osebe.¹⁹¹

CJEU v Milev govori o sodnih odločitvah glede podaljšanja pripora pred sojenjem, na podlagi suma ali obremenilnih dokazov, če takšne odločitve priprte osebe ne označujejo kot krive.¹⁹²

Poleg tega direktiva regulira predstavitev obtožene osebe. V skladu s tem obtožena oseba na sodišču ali v javnosti ne sme biti predstavljena kot kriva, npr. prek uporabe lisic ali steklenih kabin, razen če je to nujno potrebno.¹⁹³ V skladu s sodno prakso ESČP je uporaba steklenih ali kovinskih kabin nepotrebna in predstavlja kršitev člena 3 ECHR, ki te prakse označuje kot poniževalno ravnanje.¹⁹⁴

Direktiva dodatno določa pravico do **molka in pravico zoper samoobtožbo**. Te pravice je mogoče uveljaviti skozi celotne postopke. Še več, direktiva dodatno navaja, da uveljavljanje teh pravic ne more privedi do domneve, da je oseba kriva. Za izzive v tem kontekstu glejte pravico do obveščenosti (zgoraj, poglavje 1.4.4).

Glavne ugotovitve v praksi

¹⁸³ ZN HRC, GC 24, § 8.

¹⁸⁴ Člen 14 (2) ICCPR, člen 40 (2) (b) (i) UDHR, člen 6 ECHR.

¹⁸⁵ FTE, Predstavitev osumljenih in obtoženih oseb, str. 4.

¹⁸⁶ Navaja tudi standarde za prisotnost na sojenju, vendar v okviru tega projekta ta vidik ne bo obravnavan.

¹⁸⁷ FTE, Predstavitev osumljenih in obtoženih oseb, str. 8.

¹⁸⁸ FTE, Predstavitev osumljenih in obtoženih oseb, str. 13.

¹⁸⁹ Dir. 2016/343/EU o krepitvi nekaterih vidikov domneve nedolžnosti in krepitvi pravice biti navzoč na sojenju v kazenskem postopku – člen 3.

¹⁹⁰ Člen 11 (1) Splošne deklaracije o človekovih pravicah.

¹⁹¹ Člen 4 in 5 Direktiva o domnevi nedolžnosti.

¹⁹² C-310/18 PPU – Milev.

¹⁹³ Člen 5 Direktiva o domnevi nedolžnosti.

¹⁹⁴ Ramishvili in Kokhreidze proti Gruziji; Karachentsev proti Rusiji; Svinarenko et Slyadnev proti Rusiji.

Kljub priznavanju pomena te pravice so kršitve pogoste. V številnih primerih so prisotne škodljive izjave glede krivde osumljene ali obtožene osebe. Zato je treba omeniti tudi poročanje medijev. V nekaterih državah je običajno, da je osumljena oseba pri aretaciji, med prevozom ali na sodišču prikazana v lisicah. To so jasna namigovanja glede osumljenih in obtoženih oseb ter lahko vplivajo na celoten postopek.¹⁹⁵

Pravica do molka in pravica zoper samoobtožbo sta pogosto zaobideni. Zlasti pravica do molka je pogosto predstavljena na način, ki poudarja negativne posledice njenega uveljavljanja. Podobno je pravica do odvetnika predstavljena na način, ki poudarja, da zahteva po odvetniku podaljšuje postopek in neposredno pomeni, da je oseba kriva. Še več, pogosto se osumljene in obdolžene osebe ne zavedajo posledic odpovedi procesnim pravicam, saj bodisi o njih niso v celoti obveščene bodisi so obveščene le formalno, ne da bi vsebino pravic dejansko razumele.¹⁹⁶

1.4.6. Avdiovizualno beleženje

Ustrezna vprašanja bi lahko bila:

- **Je bilo zaslišanje posneto zvočno ali s kamero?**
 - Če ne, zakaj? Ni pravne zahteve ali tehnična oprema ni bila na voljo?
- **So bile določene potrebe oseb v ranljivih situacijah (npr. mladoletniki, osebe s psihosocialnimi ali intelektualnimi invalidnostmi) zadostno upoštevanje?**

Mednarodni standardi vključuje številna procesna jamstva za osumljene in obtožene osebe. Posebna pravica, ki pa ni zagotovljena, je zvočno-vizualno snemanje zaslišanj. Vseeno pa je prisoten vse večji konsenz, da bi lahko avdiovizualno snemanje ne le okrepilo procesna jamstva, ampak predstavljajo priznan ukrep za preprečevanje mučenja in zlorabljanja. Že v letu 2003 je posebni poročevalec za mučenje navedel, da »bi morala biti vsa zaslišanja snemana in če je možno celo posneta z video kamero (...). Dokazi z zaslišanj, ki niso posneta, bi morali biti izločeni iz sodnih postopkov.«¹⁹⁷ Še izrazitejše navezovanje na avdiovizualno snemanje lahko najdemo v poročilu posebnega poročevalca o mučenju Méndeza iz leta 2016, ki poziva k vzpostavitvi univerzalnega protokola za zaslišanja.¹⁹⁸ Navaja, da »je snemanje zaslišanj temeljno jamstvo proti mučenju, zlorabljanju in prisili ter ga je treba uporabiti v sistemu kazenskega prava ter v zvezi s kakršno koli obliko pripora.«¹⁹⁹

Na regionalnem nivoju je CPT države pozval k uvedbi avdiovizualnih snemanj policijskih zaslišanj.²⁰⁰

Razlogi se le delno odražajo v instrumentih EU. Avdiovizualno snemanje je zabeleženo le v Priporočilu o procesnih jamstvih za ranljive osumljene ali obtožene osebe in v Direktivi o otrocih. Člen 9 Direktive o otrocih navaja, da bi morala biti zaslišanja otrok avdiovizualno snemana, če je to primerno glede na okoliščine primera in v najboljšem interesu otroka. O tem je treba odločati od primera do primera in glede na okoliščine, ki bi lahko to igralo vlogo, če je bila otroku odvzeta prostost in/ali če je prisoten odvetnik.²⁰¹

Glavne ugotovitve v praksi

Audio ali vizualno snemanje zaslišanj in pričanj ni obvezno v številnih državah članicah in pogosto je navedeno, da se jih ne izvaja zaradi tehničnih težav. Vendar pa je brez avdiovizualnih posnetkov težko dokazati potencialne kršitve pravic osumljenih in obtoženih oseb.²⁰²

¹⁹⁵ FTE, Predstavitev osumljenih in obtoženih oseb, str. 4 et seq

¹⁹⁶ Cape, Poročilo IPC, str. 64, 66. FRA, Pravice v praksi, str. 29 et seq.

¹⁹⁷ UNSRT, 23. december 2003, Poročilo generalni skupščini ZN in Komisiji za človekove pravice, E/CN.4/2004/56, § 34.

¹⁹⁸ Komite proti mučenju, 24. januar 2008. Splošna opomba št. 2, razdelek 14 (ogledano dne 15. aprila 2019).

¹⁹⁹ ZN, vmesno poročilo 2016, A/71/298.

²⁰⁰ CPT, 1992, Policijski pripor, §§ 39 in 40. CPT, Splošno poročilo o dejavnostih CPT, 2002.

²⁰¹ Pravična sojenja, Procac, str. 9 in 10.

²⁰² HHC, Procesne pravice, zagotovljene s kamero, na voljo na: https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Comparative-Study_FINAL_FINAL.pdf, str. 21 et seq.

2. MANDAT IN VLOGA NACIONALNIH INSTITUCIJ ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

2.1. Mandat

Ključen referenčni dokument za NIČP -je je »**Načela, ki se nanašajo na položaj in delovanje državnih institucij (Pariška načela)**«. ²⁰³ Pariška načela NIČP -jem dajejo možnost obravnavanja vseh človekovih pravic v najširšem smislu, vključno s procesnimi pravicami osumljenih in obtoženih. ²⁰⁴ Vendar pa so v praksi Pariška načela oblikovana v zelo širokih okvirih in dajejo le malo praktičnih smernic o tem, kako izvajati svoj mandat.

Poleg tega določene pogodbe ZN o človekovih pravicah formalno potrebujejo sodelovanje nacionalnih mehanizmov pri nadzoru in uvedbi obveznosti države v skladu s pogodbo, kot npr. Izbirni protokol h Konvenciji proti mučenju (OPCAT) potrebuje uvedbo nacionalnih preventivnih mehanizmov (NPM-jev; člen 17 OPCAT), Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov (CRPD) pa potrebuje uvedbo neodvisnih mehanizmov (člen 33 CRPD). Medtem ko OPCAT in CRPD formalizirata vlogo nacionalnih institucij za človekove pravice glede nadzora in uvedbe ustreznih pogodb (pogodbe državam nalagajo uvedbo takšnih mehanizmov in izrecno nanašanje na Pariška načela), pa CRC tega ne izvede, čeprav so prisotna ustrezna priporočila Komiteja CRC glede prepoznavanja pomembnosti vloge NIČP -jev. ²⁰⁵

Niti Pariška načela niti OPCAT ali CRPD ne uvajajo **poenotenega modela** nacionalnih mehanizmov, ampak nacionalnim organom puščajo možnost odločanja o tem, kateri model je najbolj primeren v posameznem nacionalnem kontekstu. ²⁰⁶

Ko je prikazano v *Dodatku 2*, je v Evropski uniji večina NIČP-jev EU ali enakovrednih organov sestavljena iz institucij varuha človekovih pravic (14); prisotni pa so tudi posvetovalni organi (3); centri/instituti (3 + Danska); komisije (1 + Združeno kraljestvo) in posebni organi s posebnim mandatom (2). Vključno z Dansko in Združenim kraljestvom je 17 NIČP -jev akreditiranih s statusom A (Bolgarija, Hrvaška, Finska, Francija, Nemčija, Grčija, Madžarska, Irska, Latvija, Litva, Luksemburg, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Španija); 6 NIČP -jev ima status B (Avstrija, Belgija, Ciper, Slovaška, Slovenija, Švedska); ²⁰⁷ in 5 držav članic nima akreditiranega NIČP. Tri do teh držav ima vseeno uvedene enakovredne nacionalne institucije (Češka, Estonija, Romunija). ²⁰⁸ Italija in Malta nimata uvedenih ustreznih institucij.

Čeprav v EU večina NIČP-jev temelji na modelu varuha človekovih pravic, ne smemo pozabiti, da imata ti dve instituciji drugačen namen, pri čemer se klasične institucije varuha človekovih pravic v glavnem osredotočajo

²⁰³ UNGA, »Načela v zvezi s stanjem nacionalnih institucij«, sklep 48/134 z 20. decembra 1993 (Pariška načela) (v nadaljevanju Pariška načela). Pariška načela so dopolnjena tudi s Splošnimi opažanji, ki jih je sprejela Svetovna zveza nacionalnih inštitucij za človekove pravice (GANHRI), predhodno znana kot Mednarodni komite za koordinacijo (ICC), glejte GANHRI, »Splošna opažanja odbora za akreditacijo«, ki jih je sprejela pisarna GANHRI na svojem sestanku 21. februarja 2018, Ženeva <https://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/GANHRIAccreditation/General%20Observations%201/EN_GeneralObservations_Revisions_adopted_21.02.2018_vf.pdf> ogledano dne 30. avgust 2018 (v nadaljevanju GANHRI, SCA GO); ter deklaracijami, ki so bile skozi leta sprejete v okvir mednarodnih konferenc NHRI-jev.

²⁰⁴ Pariška načela, razdelek A.1 in A.2; GANHRI, SCA, GO, G.O.1.2, Upravičenje, para (ii), p 8.

²⁰⁵ O odnosu med NHRI-ji in ZN glejte Katrien Meuwissen, »NHRI participation to United Nations Human Rights Procedures: International Promotions versus Institutional consolidation?« v Jan Wouters in Katrien Meuwissen (eds.) Nacionalne institucije za človekove pravice v Evropi: Primerjalne, evropske in mednarodne perspektive (Intersentia 2013) str. 263–286; GANHRI in UNICEF, »Pravice otrok v nacionalnih institucijah za človekove pravice: Vaja kartiranja« (2018) str. 15, zlasti opomba 16 <<https://nhri.ohchr.org/EN/News/Documents/GANHRI%20UNICEF%20-%20Children%E2%80%99s%20Rights%20in%20National%20Human%20Rights%20Institutions.pdf>> ogledano dne 30. oktobra 2018.

²⁰⁶ GANHRI, SCA GO, odst. 7.

²⁰⁷ Slovenija se je prijavila pri SCA glede zakonodajne spremembe o promocijskih funkcijah leta 2017 in o tem se bo razpravljalo na seji marca 2020. Ustrezna zakonodajna sprememba je: Slovenija, Zakon o dopolnitvah Zakona o varuhu človekovih pravic (ZVarCP-B)), Uradni list RS št. 54/2017.

²⁰⁸ Estonija se je prijavila pri SCA glede zakonodajne spremembe leta 2018 in o tem bo razpravljano na seji marca 2020. Ustrezna zakonodajna sprememba je dopolnitev Zakona o pravosodnem kanclerju, sprejeta 13. 6. 2018, ki bo stopila v veljavo 1. 1. 2019.

na primere slabega upravljanja. Še več, tudi če imajo institucije varuha človekovih pravic v skladu z zakonom mandat zaščite in promocije človekovih pravic, obstajajo primeri, ko ta mandat ni bil spremljan z dodatnimi pooblastili, ki so potrebna za učinkovito izvajanje novih funkcij, kot npr. izpodbijanje zakonov pred ustavnim pravom, prijava za pristno interpretacijo pred ustavnim pravom, ustavne pritožbe glede kršitev človekovih pravic, pravice vlaganja prijav na sodišča zaradi kršitev človekovih pravic ter promocijskih funkcij.²⁰⁹ Razlika med obema institucijama je bila nedavno priznana s strani Sveta Evrope,²¹⁰ ki je sprejel Načela o zaščiti in promociji institucij varuha človekovih pravic (»Beneška načela«).²¹¹

Številnim NIČP-jem EU so zaupani tudi dodatni posebni mandati. Vključno z Dansko in Združenim kraljestvom, jih izmed obstoječih 25 NIČP -jev ali enakovrednih organov, 13 ima mandat NPM, 16 pa mandat CRPD (glejte *Dodatek 2*). Odvisno od modela in dodatnih posebnih mandatov se lahko pristojnosti, funkcije in cilji NIČP -jev močno razlikujejo.

Neodvisnost NIČP-jev in nacionalno okolje

Ena od ključnih lastnosti NIČP-ja in pogoj za učinkovito delovanje je njegova neodvisnost od vlade. SCA je poudaril, da NIČP mora biti neodvisen »v svoji strukturi, sestavi, pri odločanju in načinu delovanja. Mora biti sestavljen in pooblaščen za preučevanje in določanje strateških prioritet in dejavnosti NIČP, ki temeljijo izključno na njegovem določanju prednosti glede človekovih pravic v državi, brez političnega vmešavanja«.²¹² Pariška načela niso jasna pri navedbi, da mora biti NIČP sposoben »prostega odločanja o kakršnem koli vprašanju, ki spada pod njegovo pristojnost«,²¹³ vendar pa navaja številna zagotovila za neodvisnost. Te lahko povzamemo kot funkcionalno, finančno in osebno neodvisnost NIČP -jev.

Prvič, v pogojih **funkcionalne neodvisnosti** Pariška načela predpisujejo, da morajo biti NIČP -ji zasidrani v ustavnem ali zakonodajnem besedilu, ki regulira njihov mandat in »določa njihovo sestavo in področje njihovih pristojnosti«.²¹⁴ Takšen pravni temelj je namenjen kot jamstvo pred vmešavanjem vlade.²¹⁵

Drugič, za zagotovitev **finančne neodvisnosti** NIČP -jev, mora država zagotoviti osrednja finančna sredstva, ki pokrivajo osnovne funkcije NIČP -jev, medtem ko je mogoče dodatna sredstva od zunanjih virov sprejeti v izjemnih okoliščinah, razen če to vpliva na neodvisnost NIČP.²¹⁶ SCA priporoča, da so NIČP -ji finančno samostojno na proračunski osnovi, ki jo nadzorujejo sami.²¹⁷ OHCHR sklepa, da »(i)nstitucija brez nadzora nad svojimi financami in načinom njihove porabe ne more biti neodvisna.«²¹⁸ Takšen lasten proračun NIČP -jem omogoča, da imajo lastno osebje in prostore²¹⁹, kar je ključnega pomena za zagotavljanje njihove resnične in javno vidne neodvisnosti.²²⁰

Tretjič, **osebna neodvisnost** mora biti razumljena na način, da morajo imeti NIČP -ji mandat za izbiro lastnega osebja. Postopek najemanja in odpuščanja članov NIČP mora predpisati pravni ali celo ustavni statut, ki jasno določa kriterije za najem in odpuščanje članov NIČP, določa trajanje dela v pisarni in ščiti člane pred samovoljnim odpuščanjem.²²¹ Oba postopka morata biti predmet ustreznega zakonskega procesa za

²⁰⁹ Gabriele Kucsko-Stadlmayer, *Evropske institucije varuha človekovih pravic: Primerjalna pravna analiza glede večplastne uresničitve ideje* (Springer 2008) str. 62-69. Glejte tudi Linda Reif, *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System* (Springer 2004).

²¹⁰ Sklep 2301 (2019), Institucije varuha človekovih pravic v Evropi - potreba po določitvi skupnih standardov, odst. 5.

²¹¹ Načela o zaščiti in promociji institucij varuha človekovih pravic (»Beneška načela«), ki jih je Beneška komisija sprejela na svoji 118. plenarni seji (Benetke, 15.–16. marec 2019).

²¹² GAHNRI, Splošna opažanja SCA, odst. 1.9.

²¹³ Pariška načela, *Načini delovanja*, točka a.

²¹⁴ Načelo 2, A

²¹⁵ Glejte OHCHR, Študija o uvedbi člena 33 Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov v Evropi, str. 13f.

²¹⁶ OHCHR, Nacionalne institucije za človekove pravice: Zgodovina, načela, vloge in odgovornosti, str. 41.

²¹⁷ OHCHR, str. 42.

²¹⁸ OHCHR, str. 23.

²¹⁹ OHCHR, Študija o uvedbi člena 33 Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov v Evropi, str. 50.

²²⁰ OHCHR, Nacionalne institucije za človekove pravice: Zgodovina, načela, vloge in odgovornosti, str. 41.

²²¹ OHCHR, Nacionalne institucije za človekove pravice: Zgodovina, načela, vloge in odgovornosti, str. 41f.

zagotovitev osebne neodvisnosti članov NIČP. Postopek izbire in zaposlitve mora temeljiti na podlagi lastnosti in zagotoviti pluralizem, da se okrepi dejanska in javno videna neodvisnost.²²² Osebna neodvisnost vključuje tudi delo v okolju brez pritiska²²³ in primerno plačilo osebja za zaščito pred odvisnostjo od zunanjih virov.²²⁴ Ne nazadnje, pravice in imunitete so ključnega pomena za preprečevanje neprimerne izvajanja vpliva s strani vlade in jih morajo zagotoviti tudi nacionalni zakoni.²²⁵

Poleg tega lahko za NIČP -je s posebnimi mandati dodatne smernice o neodvisnosti najdemo v njihovih ustreznih pogodbah, vključno z npr. OPCAT (člen 18),²²⁶ CRPD (člen 33 (2)).²²⁷

Nedavno je težavo neodvisnosti od političnega pritiska in drugih oblik zastraševanja izrazil **Svet Organizacije združenih narodov za človekove pravice**, ki je poudaril, da »nacionalne institucije za človekove pravice in njihovi člani ne bi smeli biti soočeni z nikakršnimi oblikami povračilnih ukrepov ali zastraševanj, vključno s političnim pritiskom, fizičnim zastraševanjem, nadlegovanjem ali neupravičenimi omejitvami proračuna, ki bi bile posledica dejavnosti, izvedenih v skladu z njihovimi mandati, vključno s posameznimi primeri ali poročanjem o resnih oz. sistematičnih kršitvah«. ²²⁸

Vprašanje neodvisnosti je poudarjeno tudi v **Beneških načelih**, ki so bila sprejeta »zaradi groženj tem institucijam v zadnjih letih«. ²²⁹ Že v prvem načelu je navedeno, da morajo države »podpirati in ščititi institucije varuha človekovih pravic ter se izogibati kakršnim koli dejanjem, ki bi spodbkopalale njihovo neodvisnost«, ²³⁰ vključno s primernimi sredstvi, stabilnim mandatom in imuniteto. ²³¹ **Parlamentarna skupščina Sveta Evrope** v svojem sklepu glede podpore Beneških načel države članice izrecno poziva k »izogibanju kakršnim koli dejanjem, katerih cilj ali rezultat je zmanjševanje ali spodbkovanje institucij varuha človekovih pravic, izogibanju kakršnim koli napadom ali grožnjam zoper takšnim institucijam ter njihovemu osebju in zaščiti pred takšnimi dejanji«. ²³²

2.2. Vloga NIČP-jev v odnosu do javnih organov

Za zaščito in promocijo procesnih pravic pomembno, da bi imeli NIČP -ji pristojnost naslavljanja policije, tožilcev in sodnikov glede zadev, povezanih s človekovimi pravicami.

V skladu s Pariškimi načeli lahko NIČP -ji **svoja priporočila naslavljaajo na vse javne organe**. Njihov mandat bi moral biti razširjen »za zaščito javnosti pred dejanji in izpusti javnih organov, vključno z uradniki in osebjem vojske, policije in posebnih varnostnih sil. Kjer so takšni javni organi, ki imajo lahko potencialno velik vpliv na

²²² GANHRI, Splošna opažanja SCA, str. 22.

²²³ De Beco/Hoefmans, Nacionalna struktura za uvedbo in nadzor Konvencije ZN o pravicah invalidov, str. 36.

²²⁴ De Beco/Murray, Komentar o Pariških načelih v nacionalnih institucijah za človekove pravice, str. 88.

²²⁵ Splošna opažanja SCA, str. 37.

²²⁶ Glejte tudi smernico SPT: CAT/OP/MDA/1, odst. 16; CAT/OP/12/5, odst. 32.

²²⁷ Glejte tudi Smernice o neodvisnem nadzoru okvirov in njihovo sodelovanje pri delu Komiteja o pravicah invalidov, CRPD/C/1/Rev. 1, odst. 15; in De Beco/Hoefmans, Nacionalna struktura za uvedbo in nadzor Konvencije ZN o pravicah invalidov, str. 38.

²²⁸ Svet Organizacije združenih narodov za človekove pravice, Nacionalne institucije za človekove pravice, sklep z dne 27. septembra 2018, A/HRC/39/L.19/Rev. 1, odst. 4.

²²⁹ 25 »Beneška načela« – *Demokratska abeceda za institucije varuha človekovih pravic*, Izjava za javnost Sveta Evrope, ref. DC 052 (2019), na voljo na https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809386e0.

²³⁰ Beneška načela, odst. 1.

²³¹ Beneška načela, odst. 21: »Instituciji varuha človekovih pravic morajo biti zagotovljena zadostna in neodvisna proračunska sredstva.(...)«; Beneška načela, odst. 11: »Varuh človekovih pravic bo s položaja odstranjen samo v skladu z izčrpnim seznamom jasnih in razumnih pogojev, ki jih določa zakon«. (...)«; Beneška načela, odst. 23: »Varuh človekovih pravic, njegovi namestniki in osebje za sprejemanje odločitev imajo imuniteto glede pravnih postopkov glede dejavnosti in besed, izrečenih ali zapisanih, ki nastopijo v skladu z njihovo uradno dolžnostjo za institucijo«.

²³² Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, Sklep 2301 (2019) o institucijah varuha človekovih pravic v Evropi – potreba po določitvi skupnih standardov, 2. 10. 2019, odst. 9.5.

človekove pravice, izključeni iz pristojnosti NIČP -jev, lahko to povzroči spodkopavanje verodostojnosti institucije.«²³³

Pariška načela in Splošna opažanja SCA ne podajajo nobenih izrecnih navezovanj na **sodstvo**, razen glede regulacije neprave sodne funkcije.²³⁴ Zato se pojavlja vprašanje ali in v kakšni meri imajo NIČP -ji mandat za naslavljanje sodstva.

V tem pogledu je nekatere mednarodne smernice objavil **OHCHR**, ki je potrdil, da NIČP -jem, čeprav morajo vedno spoštovati neodvisnost sodstva in zakone, ni preprečeno »nadzorovati in poročati o sodnih postopkih ter podajati neodvisna priporočila, ki so namenjena za izboljšanje uveljavljanja načel človekovih pravic na sodiščih oz. za odpravljanje nepotrebnih zamud v sodnih postopkih.«²³⁵ Enako je poudarjeno tudi v **Nairobški deklaraciji** iz leta 2008, ki navajajo, da bi morali NIČP -ji razmisliti o prispevanju k promociji vloge sodstva pri promociji in zaščiti človekovih pravic, in sicer z nudenjem priporočil za krepitev pravnega sistema in sodstva ter promocijo upoštevanja in skladnosti sodstva z mednarodnimi standardi o človekovih pravicah, vključno prek *amicus curiae* in pravnega izobraževanja.²³⁶

Ker veliko NIČP -jev v EU temelji na modelu varuha človekovih pravic, si je treba ogledati tudi standarde glede institucij varuha človekovih pravic. V tem pogledu **Beneška načela iz leta 2019** navajajo, da »je pravica pritožbe pri varuhu človekovih pravic dodatek pravici dostopa do pravice prek sodišč«²³⁷ in da »mora biti pristojnost varuha človekovih pravic v zvezi s sodstvom *usmerjena na zagotavljanje procesne učinkovitosti in administrativnega delovanja tega sistema*«. ²³⁸ Beneška načela dodajajo tudi to, da »ima varuh človekovih pravic moč za naslavljanje posameznih priporočil katerim koli organom ali institucijam *znotraj pristojnosti institucije*«. ²³⁹ Tudi Beneška načela navajajo, da bi bilo *koristno*, če bi institucije varuha človekovih pravic imele moč »izzvati ustavnost zakonov in uredb ali splošnih administrativnih aktov«²⁴⁰ in »posredovati pred ustreznimi sodnimi organi in sodišči«. ²⁴¹

Če povzamemo, pomembno je, da institucije varuha človekovih pravic, ki so obenem NIČP -ji, namenjajo dovolj pozornosti obema mandatoma, ko razmišljajo o svoji vlogi v primerjavi s sodstvom. Glede njihovega posebnega mandata za zaščito in promocijo človekovih pravic in krepitev pravnega sistema morajo vsa procesna jamstva v kazenskih postopkih spadati pod mandat NIČP -jev. Še več, tudi kadar je njihov mandat omejen glede obravnavanja individualnih pritožb, bi morali NIČP -ji vedno obravnavati splošne izzive spoštovanja človekovih pravic, ki zadevajo pravice osumljenih in obdolženih oseb v kazenskih postopkih (glej spodaj, Poglavlje 5.1.).

²³³ GANHRI, SCA GO, G.O.2.6. Glejte tudi npr. GANHRI, SCA, Severnoirsko poročilo, maj 2016.

²³⁴ GANHRI, SCA GO, G.O. 2.10; De Beco/Murray, 2014, str. 115. O odnosu med NMP -ji in sodstvom glejte tudi Jean Tomkin, Gerrit Zach, Tiphane Crittin in Moritz Birk, *The Future of Mutual Trust and the Prevention of Ill-treatment: Sodno sodelovanje in vključenost nacionalnih preventivnih mehanizmov* (2017), str. 71–72.

²³⁵ OHCHR (2010) str. 33. Glejte tudi BIM/HRIC, *Povečevanje vpliva nacionalnih preventivnih mehanizmov: Krepitev nadzora glede priporočil NPM EU: Strateški razvoj, trenutne prakse in pot naprej* (BIM 2015); glejte tudi BIM/ERA, »Prihodnost medsebojnega zaupanja in preprečevanja zlorabljanja: Sodno sodelovanje in vključenost nacionalnih preventivnih mehanizmov (2017), str. 69.

²³⁶ Deveta mednarodna konferenca nacionalnih institucij za promocijo in zaščito človekovih pravic: Nairobška deklaracija (Nairobi, Kenija, 21.–24. oktober 2008) odst. 3 (v nadaljevanju Nairobška deklaracija). Enako je omenjeno v orodju UNDP-OHCHR, 2012, str. 52. (npr. predlaganje in prispevanje k zakonodajnim reformam za krepitev sodstva (npr. postopki v zvezi s stopnjo in določitvijo tožilcev in sodnikov ter primernih odvetnikov; neodvisnost sodstva in njegova sposobnost pravičnega in primerne presojanja primerov; zastopanje krepitve zakonov za izboljšanje sodnega ali kazenskega pravnega sistema, vključno z izvajanjem zakona proti mučenju, kjer ta ne obstaja; krepitev skladnosti neformalnih in tradicionalnih pravnih sistemov z mednarodnimi standardi o človekovih pravicah z nadzorom tradicionalnih pravnih mehanizmov in naslavljanjem vseh oblik diskriminacije tako glede sestave tradicionalnih pravnih tribunalov, njihovih postopkov kot glede dejanskih rezultatov primerov).

²³⁷ Načela o zaščiti in promociji institucij varuha človekovih pravic (»Beneška načela«), ki jih je Beneška komisija sprejela na svoji 118. plenarni seji (Benetke, 15.–16. marec 2019), preambula,

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e).

²³⁸ Beneška načela, odst. 13 (3).

²³⁹ Beneška načela, odst. 17.

²⁴⁰ Beneška načela, odst. 19 (1).

²⁴¹ Beneška načela, odst. 19 (2).

Nacionalni zakoni držav članic EU na različne načine regulirajo pristojnosti NIČP -jev EU glede takšnih organov. Pogosto imajo NIČP -ji, zlasti tisti, ki temeljijo na modelu varuha človekovih pravic, **pristojnosti glede administrativne veje**, vendar pa so pristojnosti omejene, ko govorimo o **sodstvu**, in sicer v pogledu neodvisnosti sodstva, zlasti ko gre za posamezne pritožbe. V teh primerih so **pristojnosti NIČP -jev glede sodstva** pogosto omejene na »izvajanje pravice«. Pojem izvajanja pravice »je težavna zadeva razvrstitve«, ²⁴², ki obsega npr. zamude v sodnih postopkih, nevljudno vedenje uradnih oseb, zamude pri izvajanju sodb, pomanjkljivosti glede opreme sodišč in osebja ter nadzora sodišč.

V nekaterih državah je pravosodje določeno izključno na formalističen način, s čimer se pristojnosti NIČP -jev na sodstvo razširjajo samo v primeru, ko sodni organi izvajajo dejavnosti, ki spadajo pod pojem »pravosodje«. ²⁴³ Podobno, ali se pristojnosti NIČP -ja razširjajo na **državnega tožilca**, je odvisno od tega, ali so v skladu z nacionalnimi zakoni javni tožilci del administrativne veje ali sodstva. Še več, če je država sprejela funkcionalno definicijo izvajanja pravice, potem je lahko pristojnost NIČP -jev glede tožilcev odvisna od dejansko izvajane funkcije s strani tožilca. ²⁴⁴ Enak pristop je pogosto uporabljen glede organov **kazenskega pregona**, zato je za razumevanje omejitev posredovanja NIČP -jev pomembno vedeti, kdaj organi kazenskega pregona delujejo s pooblastilom tožilcev ali sodnikov. Posledično so v teh primerih pooblastila NIČP -jev do policije odvisni od tega, ali je ravnanje odobreno s strani državnega tožilca ali sodnika in je torej del administrativne veje ali pa del sodstva.

V praksi obstaja več primerov NIČP -jev, zlasti tistih z mandatom NPM, ki naslavljaajo policijo glede procesnih pravic osumljenih in obtoženih oseb. Zanimiv primer prihaja iz Slovenije.

Slovenija

Na primer, leta 2017 je slovenski varuh človekovih pravic na policijo naslovil priporočila z navedbo, da morajo pri vsaki omejitvi prostosti, ki vključuje prisilno pridržanje in posledičen odvzem prostosti, policisti posameznike obvestiti o njihovih pravicah, kot je določeno z Ustavo Republike Slovenije. ²⁴⁵ Podobno leta 2016 varuh človekovih pravic izpostavlja, da mora policija posledično upoštevati vse pravice osumljenih oseb, ki jim je odvzeta prostost, vključno s pravico do pravnega zastopnika. Navezovanja na instrumente EU ni bilo. ²⁴⁶

Vendar pa je bilo mogoče najti nekaj primerov NIČP -jev, ki naslavljaajo sodstvo. To je zlasti vidno v primerih določenih funkcij, na primer posameznih pritožb (glejte spodaj, poglavje 5.1). Vendar pa so nekateri NIČP -ji uporabili druga orodja za naslavljanje sodstva oz., bolj splošno, za ukvarjanje z izzivi človekovih pravic glede procesnih pravic osumljenih in obtoženih oseb, medtem ko pred sodnimi organi poteka primer.

Nizozemska

Na primer, nizozemski NIČP je izvedel študijo dokumentov in preiskal odločitve sodnikov glede pripora pred sojenjem in kako le-te izpolnjujejo zahtevo »upravičenih« odločitev v luči standardov človekovih pravic glede domneve nedolžnosti in pravice do prostosti. ²⁴⁷ Raziskava je vključevala analize okrog 300 sodnih spisov iz štirih okrožnih in dveh pritožbenih sodišč. Dodatno je predvidena vzpostavitev nadzornega odbora, sestavljenega tudi iz sodnikov, ki bi se pridružili odvetnikom in akademskim strokovnjakom. V okviru te raziskave je NIČP priporočila naslovil na sodstvo. NIČP je o ugotovitvah raziskave razpravljal tudi s preiskovanimi okrožnimi in pritožbenimi sodišči, in sicer v luči posredovanj konkretnih dobrih praks iz drugih sodišč, ki jih je mogoče uporabiti.

²⁴² Gabriele Kucsko-Stadlmayer, *Evropske institucije varuha človekovih pravic: Primerjalna pravna analiza glede večplastne uresničitve ideje* (Springer 2008) str. 22 in naprej.

²⁴³ Gabriele Kucsko-Stadlmayer, str. 22 in naprej.

²⁴⁴ Gabriele Kucsko-Stadlmayer, str. 22 in naprej.

²⁴⁵ Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2017, str. 243.

²⁴⁶ Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2016.

²⁴⁷ Nizozemski NHRI, Teksten uitleg Onderzoek naar de motivering van voorlopige hechtenis, marec 2017

<<https://publicaties.mensenrechten.nl/file/34fa2dbc-ad61-4ee5-af8d-5ae916c96fbc.pdf>>. Glejte tudi izvršni povzetek:

<https://publicaties.mensenrechten.nl/file/3d78b535-1804-4401-b743-d5a4fdc63fb0.pdf>; in nizozemski NHRI, Letno poročilo 2016, str. 21.

Španija

V Španiji zakonodaja glede NIČP izrecno navaja, da: »Varuh človekovih pravic posamezno ne bo preiskoval nobenih pritožb, pri katerih se čaka sodna odločitev, in bo prekinil kakršno koli preiskavo, ki jo je že začel, če zadevna oseba zahtevke ali pritožbo vloži pred običajnim ali ustavnim sodiščem. Vendar pa to ne bo preprečevalo preiskave splošnih težav, ki so navedene v vloženi pritožbah. V vsakem primeru je treba zagotoviti, da administracija pravočasno in na pravi način razreši zahteve ter pritožbe, ki so ji bile posredovane.«²⁴⁸

Poljska

Na Poljskem poljski NIČP prevzema ponavljajoče se posamezne pritožbe in jih, če je primerno, obravnava kot sistematski izziv, tako da izvede dodatne korake, kot npr. izdaja splošnih predlogov.²⁴⁹

2.3.Vloga NIČP -jev v primerjavi z zasebnimi subjekti

Poklicne organizacije kot so odvetniške zbornice, združenja prevajalcev ali zdravnikov igrajo ključno vlogo pri zaščiti procesnih pravic. Zato je pomembno, da NIČP-ji sledne upoštevajo tudi pri svojem odnosu do zasebnih subjektov.

SCA priporoča, da se mandat razširi na dejanja in izpuste tako javnega kot zasebnega sektorja. Enako govorijo Beneška načela z nanašanjem na institucije varuha človekovih pravic, ki navajajo, da »mora institucionalna pristojnost varuha človekovih pravic pokrivati javno administracijo na vseh nivojih. Mandat varuha človekovih pravic mora pokrivati vse splošne interese in javne storitve, nudene javnosti, bodisi zagotovljene s strani države, občin, državnih organov ali zasebnih subjektov.«²⁵⁰

Portugalska

Na primer, statut portugalskega varuha človekovih pravic vsebuje široko definicijo zasebnih subjektov, vključno z dejavnosti storitev, ki so integrirane v osrednjo, regionalno in lokalno javno administracijo, vojaškimi silami, javnimi instituti, javnimi podjetji ali podjetji, katerih kapital je večinoma javen, koncesionarji, ki upravljajo javne storitve ali izkoriščajo državno lastnino, neodvisnimi administrativnimi organi, javnimi združenji, vključno s profesionalnimi organi in zasebnimi subjekti, ki izvajajo pooblastila javne pristojnosti ali nudijo storitve splošnega interesa.²⁵¹

Odnos med NIČP-ji in profesionalnimi združenji je v praksi dvostranski: čeprav je lahko v določenih primerih odnos nadzora in odgovornosti, gre v večini primerov za odnos sodelovanja.

Slovenija

Na primer, slovenski NIČP je ob določenih priložnostih na Odvetniško zbornico naslovil priporočilo, da pripravi zakonodajni predlog za dopolnitev regulativnega okvira glede brezplačne pravne pomoči.²⁵²

Čeprav slovenski NIČP ne more neposredno obravnavati pritožb glede dela odvetnikov (npr. navedbe pobudnika, da je bil nezadostno obveščen o pravnih in dejanskih okoliščinah svojega primera; glede odvetnikove odločitve o tem, ali vložiti pritožbo, zlasti v primerih brezplačne pravne pomoči), ker je na disciplinskih organih Odvetniške zbornice, da odločijo, ali dejanja odvetnika predstavljajo kršitev njegovih dolžnosti in so zato predmet disciplinske odgovornosti. NIČP lahko

²⁴⁸ Člen 17 (2) El Defensor Del Pueblo, organski zakon <http://www.legislationline.org/documents/id/17569>.

²⁴⁹ Intervju s predstavnikom NHRI-ja, Poljska, 29. junij 2018.

²⁵⁰ Beneška načela, člen 13 (2).

²⁵¹ Portugalska: Statut portugalskega varuha človekovih pravic, zakon št. 9/91, z dne 9. aprila (dopolnjeno z zakonom št. 30/96, z dne 14. avgusta, zakon št. 52-A/2005, z dne 10. oktobra, in zakon št. 17/2013, z dne 18. februarja), člen 2 (1).

ukrepa, ko okoliščine primera kažejo, da Odvetniška zbornica ali njeni disciplinski organi niso opravili svoje naloge, to je, če se Odvetniška zbornica ne odzove na pritožbe posameznika oz. če postopek obravnave pritožbe s strani disciplinskega organa traja predolgo.²⁵³

Poljska

Na Poljskem se je NIČP odzval na skrbi, ki jih je izrazil predsednik poljskega odvetniškega združenja glede pravice do obveščenosti aretiranih oseb, tako da je vložil zahtevo pri načelniku policije in glavnem predstavniku za človekove pravice.²⁵⁴

2.4. Vloga NIČP-jev v odnosu do drugih nacionalnih oddelkov in organov za človekove pravice

Kot je navedeno zgoraj, mednarodni in evropski standardni ne uvajajo poenotenega modela nacionalnih mehanizmov, ampak nacionalnim organom puščajo možnost odločanja o tem, kateri model in struktura je najbolj primerna v posameznem nacionalnem kontekstu.²⁵⁵

Mednarodni organi so izdali številna priporočila za primer posebnih mandatov, ki so postavljeni pod okrilje že obstoječih NIČP -jev. SPT je priporočil, da bi morali obstajati »dve različni in ločeni strukturi, ki izvajata dva različna mandata in ohranjata stopnjo samostojnosti«, s čimer bi se zagotovila popolna neodvisnost, finančna in funkcionalna samostojnost ne le od države, ampak tudi od NIČP.²⁵⁶ Komite CRPD je ubral drugačen pristop in države spodbuja k imenovanju NIČP -jev, skladnih s Pariškimi načeli, kot nadzorni okvir, pod pogojem, da so opremljeni »z dodatnimi in primernimi proračunskimi sredstvi ter usposobljenim osebjem za primerno izvajanje svojega mandata v skladu s členom 33 (2) Konvencije.«²⁵⁷

Po drugi strani vsi mednarodni organi, vključno s SCA, SPT in CRPD, priznavajo, da sta koordinacija in sodelovanje med NIČP -ji in drugimi nacionalnimi organi za človekove pravice pomembna, ne glede na to, ali potekata znotraj iste institucije ali ne.

Koordinacija je pomembna za izogibanje, da bi bile situacije glede človekovih pravic, ki spadajo pod različne mandate, hkrati obravnavane s strani različnih nacionalnih institucij, kar bi povzročilo nepotrebna prekrivanja, nasprotujoča si sporočila ali spregledanje teh situacij, ker se nihče ne bi počutil odgovornega za naslavljanje določene situacije.

Za izboljšanje koordinacije in povečanje transparentnosti bi lahko bilo posebej uporabno **sprejetje memorandumov o soglasju** med NIČP in drugimi specializiranimi telesi glede medsebojnega napotovanja. V primeru različnih oddelkov znotraj istega telesa, bi bilo koristno sprejeti **smernice ali interna navodila**. Kot poudarja SCA: »Pomembnost formalizacije jasnih in delujočih odnosov z drugimi organi za človekove pravice in civilno družbo, npr. prek javnega memorandumov razumevanja, služi kot odsev pomembnosti zagotavljanja, jasnih, konstruktivnih delovnih odnosov in je ključ do povečevanja transparentnosti dela NIČP -jev s temi organi.«²⁵⁸ Vendar pa, čeprav številni NIČP -ji, NMP -ji in mehanizmi CRPD poročajo o uspešnem sodelovanju, v praksi ni bilo mogoče ugotoviti nobenih primerov formaliziranih odnosov z drugimi nacionalnimi organi/oddelki znotraj iste institucije.

²⁵³ Slovenski Varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2018, str. 188. Glejte tudi Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2016, str. 128.

²⁵⁴ Predlog komisarja načelniku policije in glavnemu predstavniku za človekove pravice z dne 29. 04. 16, II.5150.9.2014.MK.

²⁵⁵ GAHNRI, SCA GO, odst. 7; DODAJTE odstavek V BESEDILO na položaju SPT položaju CRPD; DODAJTE kratek odstavek na položaj SPT in CRPD glede določanja NHRI-jev kot NPM-je in Mehanizmi CRPD Richard Carver, »En NHRI ali več? Koliko institucij je potrebnih za zaščito človekovih pravic? Lekcije iz evropskih izkušenj«, Dnevnik o praksah glede človekovih pravic 3 (2011), 1–24, 4.

²⁵⁶ SPT, CAT/C/57/4, §18. Glejte tudi OHCHR, Vloga NPM-jev – Serija profesionalnega usposabljanja št. 21 (2018) str. 16, in APT, Nacionalne institucije za človekove pravice kot nacionalni preventivni mehanizmi: Priložnosti in izzivi (december 2013).

²⁵⁷ CRPD/C/1/Rev. 1.

²⁵⁸ SCA, G.O. 1.5.

Poleg koordinacije je lahko tudi sodelovanje med NIČP -ji in drugimi organi oz. oddelki močno orodje za krepitev vloge in vpliva drug drugega. To priznava tudi SPT, ki je potrdil, da: »Čeprav so nacionalni preventivni mehanizmi odgovorni za jedrne nacionalne preventivne funkcije, to drugim oddelkom ali osebju nacionalne institucije za človekove pravice ne preprečuje, da bi prispevali k njihovemu delu, saj lahko sodelovanje privede do sinergije in dopolnjevanja.«²⁵⁹

Kot je navedeno zgoraj, imajo NIČP -ji večfunkcijski mandat, ki jim omogoča pokrivanje različnih vidikov zaščite in promocije človekovih pravic, vse od raziskav, usposabljanja in izobraževanja pa do spremljanja obiskov in obravnavanja pritožb; od svetovanja državi glede sprejemanja novih pravnih instrumentov do spremljanja praktične uporabe takšnih zakonov v domačem kontekstu.²⁶⁰ Širina in prilagodljivost njihovega mandata pomeni, da bi lahko bili NIČP -ji uporabljeni za krepitev in dopolnjevanje dela drugih.

V tem obsegu je najprej pomembno, da si NIČP -ji in drugi nacionalni organi **izmenjujejo informacije**, saj bo to omogočilo nadaljnje sodelovanje. V praksi obstaja mnogo načinov, kako lahko NIČP -ji učinkovito sodelujejo z drugimi nacionalnimi organi in oddelki. Podrobnejša analiza takšnih metod bi presegala razpon te raziskave, vendar pa je bilo tekom projekta omenjenih več načinov izmenjave informacij, vključno s/z:

- ustanovitvijo delovnih skupin in izvajanjem rednih sestankov;
- izmenjavo določenih ugotovitev;
- dostop do enakega sistema za upravljanje podatkov (npr. Slovenija in Portugalska);
- skupnimi dejavnostmi, npr. skupnimi obiski, skupno obravnavo pritožb.

2.5. Vloga NIČP -jev v odnosu do civilne družbe

Kot je omenjeno zgoraj, imajo NIČP -ji izrecen mandat za sodelovanje z drugimi nacionalnimi akterji, med katere ne spadajo samo druge nacionalne tematske institucije, ampak tudi civilna družba in nevladne organizacije.²⁶¹ Ustrezni akterji na področju procesnih pravic so lahko, npr. nevladne organizacije, akademiki, profesionalna združenja, vključno z odvetniki, zdravniki in prevajalci.²⁶²

V praksi lahko civilna družba dopolnjuje znanje NIČP -jev.

Z akademiki:

Nizozemska

Nizozemski institut NIČP je sodeloval z univerzo Leiden pri sestavljanju svojega zakonodajnega stališča glede oseb z invalidnostjo v kazenskem postopku.²⁶³

S civilno družbo:

Poljska

Poljski NIČP je sodeloval s Helsinškim skladom za človekove pravice pri pripravi alternativnega obvestila o pravicah za osumljene in obtožene osebe.²⁶⁴

Slovenija

²⁵⁹ SPT, Letno poročilo za leto 2015, § 19.

²⁶⁰ Intervju s predstavnikom APT, 12. junij 2018.

²⁶¹ G.O. 1.5.

²⁶² SPT, Letno poročilo, 2015, odst. 86; glejte tudi APT in PRI, »Pripor pred sojenjem: Naslavljanje dejavnikov tveganja za preprečevanje mučenja in zlorabljanja« (2. izdaja, 2015) str. 10, <https://apt.ch/content/files_res/factsheet-1_pre-trial-detention-en.pdf> ogledano dne 19. 7. 2019.

²⁶³ Nizozemska, Letno poročilo 2016, str. 21. Podobno prakso je omenila tudi Litva.

²⁶⁴ Rzecznik Praw Obywatelskich (Komisar za človekove pravice), 'Jesteś świadkiem, podejrzanym lub pokrzywdzonym? Poznaj swoje prawa! Wzory pouczeń ludzkim językiem przygotowane przez RPO i Helsińską Fundację Praw Człowieka' [Si priča, osumljena oseba ali žrtev? Poznaj svoje pravice!] (2017–2018).

Poleg tega nekateri NPM-ji predstavnike nevladnih organizacij vključujejo v svoje nadzorne obiske, vključno s sestavljanjem njihovih poročil o obisku.²⁶⁵

Z odvetniki:

Hrvaška

Hrvaški NIČP je z odvetniki sodeloval pri oblikovanju skupnega usposabljanja.²⁶⁶

Bolj na splošno, civilna družba je lahko prav tako pomemben vir informacij za NIČP -je. Praks v tem pogledu je manj in NIČP -ji so omenili številne izzive, vključno z dejstvom, da poročila s strani nevladnih organizacij morda vedno ne temeljijo na dokazih.²⁶⁷ Vendar pa je veliko NIČP -jev priznalo, da lahko civilna družba, predstavlja dober vir praktičnih informacij in je izrazilo pripravljenost za večje sodelovanje. Odvetniki so bili prepoznani kot še posebej pomembni partnerji za promocijo procesnih jamstev, a so številni NIČP-ji omenili, da je do odvetnikov pogosto težko priti.²⁶⁸ Zanimiv primer sodelovanja z odvetniki prihaja iz prakse španskega NIČP-ja.

Španija

Na primer, španski NPM je začel z novim projektom, ki obsega raziskavo z odvetniki, ki so registrirani na policijski postaji. Znotraj okvira tega projekta NPM kontaktira odvetnike prek e-pošte ali osebno na policijski postaji. Raziskava pokriva vprašanja glede procesnih pravic, zlasti pravice dostopa do odvetnika.

2.6.Vloga NIČP -jev v odnosu do drugih NIČP-jev v EU

V Evropi je aktivnih več omrežij NIČP -jev. Kljub temu so številni NIČP -ji ugotovili, da poteka premalo pogovorov na temo kazenskih procesnih jamstev in zakonov EU, in izrazili zanimanje glede prejetja informacij o dobrih praksah iz drugih držav.

To bi lahko razložili z dejstvom, da niti zakoni EU niti procesna jamstva v kazenskem postopku niti preprečevanje mučenja niso del strateških prioritet EN NIČP.²⁶⁹ Tema preprečevanja mučenja je v preteklosti dobila več pozornosti, vendar pa so bile dejavnosti v tej smeri zmanjšane, da bi se izognili podvajanju, ko je Svet Evrope začel s pobudo po ustanovitvi omrežja, ki bi bilo posebej namenjeno NPM-jem. Še več, ENNHRI je omrežje, ki združuje vse NIČP -je širom Evrope, tj. izven EU. Kot »omrežje, ki ga poganjajo člani«, je predstavnik ENNHRI navedel, da se omrežje osredotoča na dejavnosti, ki zadevajo vse člane. Zato čeprav tesno sodeluje z institucijami EU (npr. FRA, Evropska komisija), se omrežje ne želi vključevati v dejavnosti v zvezi z zakoni EU, kajti ta tema ne bi bila veljavna za njene člane izven EU.²⁷⁰ Ne glede na to je v nekaterih primerih mreža služila kot forum za razprave med državami članicami EU. Na primer znotraj pravne delovne skupine ENNHRI je bila ustanovljena podskupina držav članic, ki je razpravljala o Direktivi EU o boju proti terorizmu (Direktiva (EU) 2017/541). NIČP-ji v EU bi torej lahko ponovno uporabili takšno možnost glede direktiv, ki obravnavajo procesne pravice osumljenih in obdolženih oseb.

Ustvarjanje EU-omrežja NPM s strani Sveta Evrope v tem pogledu predstavlja obetaven razvoj dogodkov za NPM-je. Vendar pa bi bilo koristno, če bi povečali možnosti pogovorov na to temo za vse NIČP -je, ne le za tiste z mandati NPM-jev. Koristno bi bilo predvsem, če bi takšne pobude primerno naslavljal zadeve sodelovanja med NIČP -ji in drugimi posebnimi nadzornimi organi, vključno z npr. NPM-ji in institucijami varuha človekovih pravic za otroke in ranljive osebe, ter razpravljale o možnosti, kako bi lahko te institucije skupno okrepile svoje delo.

²⁶⁵ Npr. Slovenija, Litva.

²⁶⁶ Odgovor na projektno raziskavo, Hrvaška.

²⁶⁷ Posvetovalna delavnica Budimpešta.

²⁶⁸ Posvetovalna delavnica Budimpešta.

²⁶⁹ ENNHRI, »Strateški načrt 2018–2021«, str. 7; ENNHRI, »Strateški načrt 2014–2017«.

²⁷⁰ Intervju s predstavnikom ENNHRI, 2. julij 2018.

DRUGI DEL: KATERA ORODJA LAHKO UPORABLJAJO NIČP-JI ZA KREPITEV PROCESNIH PRAVIC

3. NAČINI PROMOCIJE SPREMENB

3.1. Ozaveščanje javnosti/ kampanje/ delo z mediji/ izjave za medije

Pariška načela

(g) objavljati človekove pravice in prizadevanja za boj proti vsem oblikam diskriminacije, zlasti rasne diskriminacije, z ozaveščanjem javnosti, posebej še z obveščanjem in izobraževanjem ter uporabo vseh tiskanih medijev.

NIČP-ji bi morali spodbujati splošno uporabo standardov človekovih pravic za vse osebe v splošni javnosti.²⁷¹ Pogosto se pojavljajo težave pri promociji pravic osumljencev in obtožencev, zlasti z vidika širšega javnega mnenja, saj osumljence in obtožene vidijo le kot subjekte kazenskega prava, ne pa tudi kot nosilce človekovih pravic; torej obstaja tveganje, da se te pravice pozabijo.²⁷² Zaradi širokega mandata so NIČP -ji v idealnem položaju, da se zavzamejo za tiste, katerih pravice so zanemarjene. Zato imajo lahko NIČP in drugi domači organi za človekove pravice s posebnimi pooblastili strokovno znanje in nudijo dragoceno podporo pri promociji človekovih pravic z izobraževanjem in ozaveščanjem.

SPT je navedel tudi: "Ni treba posebej poudarjati, da bi bilo usklajevanje med nacionalno institucijo za človekove pravice in nacionalnim preventivnim mehanizmom lahko zelo koristno, zato bi bilo mogoče predvideti skupne kampanje za spodbujanje in ozaveščanje, da bi zbrali sredstva in pojasnili naravo dela vsake entitete, zlasti dejstvo, da se mandata obeh subjektov dopolnjujeta. [...] "Skupno zagovorništvo je lahko še posebej močno. Na primer, francoski DPM in NIČP sta izdala skupna sporočila za javnost, da bi okrepili svoje sporočilo in avtoriteto do državnih organov."²⁷³

Poleg prisotnosti v medijih in tisku lahko NIČP-ji z **javnimi kampanjami** močno prispevajo k večji ozaveščenosti javnosti. Pozitiven primer je kampanja „Država brez mučenja“, ki jo je izvedel poljski NIČP.

Poljska

Oktobra 2018 je poljski NIČP naročil raziskavo "Mučenja - mnenja Poljakov". Kar 71% vprašanih je navedlo, da so bile po letu 1989 na Poljskem uporabljene mučenja. Prav tako je zelo zaskrbljujoče, da kar 41% vprašanih meni, da je uporaba mučenja v določenih primerih upravičena. Poljaki so hkrati opozorili, da je treba v javnih razpravah namenjati več pozornosti uporabi mučenja s strani javnih institucij - takšno mnenje je izrazilo 86% vprašanih. Kot odgovor na takšna družbena pričakovanja se je DPM odločil začeti javno kampanjo s sloganom "Država brez mučenja". Glavni cilj te kampanje je bil povečati ozaveščenost javnosti in razumevanje zločina mučenja in njegovih žrtev, pogosto oseb z nizko socialno ozaveščenostjo, mladoletnikov ali oseb z ovirami. V okviru te kampanje so predstavniki NPM organizirali izobraževalna srečanja s študenti fakultet, kot so pravo, socialno delo in psihologija.²⁷⁴

²⁷¹ Glej GANHRI, SCA GO, G.O. 1.2.

²⁷² Intervju s predstavnikom NIČP, Avstrija, 30 April 2018.

²⁷³ Francoski predstavnik, delavnica v Budimpešti.

²⁷⁴ Poljska, Alternativno poročilo

Nadalje bi NIČP-ji morali iskati **inovativne načine za promocijo njihovega dela**, da bi dosegli splošno javnost. Zanimiv primer v tem kontekstu prihaja iz poljskega NIČP.

Poljska

Varuh človekovih pravic ima stojnice na glasbenih festivalih na Poljskem. Leta 2019 so primer sojenja priredili v gledališko igro, da bi javnosti prikazali, kako deluje sodišče. Vključevala je interaktivne igre, ki so prikazovale delovanje procesnih pravic. Sam Varuh je bil prisoten v vseh aktivnostih.²⁷⁵

3.2. Promocija ustreznega pravnega okvirja

Pariška načela

3 Nacionalna institucija ima med drugim naslednje odgovornosti:

(a) Vladi, parlamentu in vsem drugim pristojnim organom kot svetovalno podlago bodisi na zahtevo posameznih organov bodisi z izvajanjem pooblastila za obravnavo zadeve brez višje napotitve daje mnenja, priporočila, predloge in poročila o vseh zadevah v zvezi s spodbujanjem in zaščito človekovih pravic; nacionalna institucija se lahko odloči, da jih objavi; ta mnenja, priporočila, predlogi in poročila in vse druge pristojnosti nacionalne institucije se nanašajo na naslednja področja:

(i) [...] nacionalna institucija preuči veljavno zakonodajo in upravne določbe ter zakonodajne predloge ter pripravi priporočila, ki se ji zdijo ustrezna, da se zagotovi skladnost teh določb s temeljnimi načeli človekovih pravic; po potrebi priporoči sprejetje nove zakonodaje, spremembo veljavne zakonodaje in sprejetje ali spremembo upravnih ukrepov;

Beneška načela

„Varuh človekovih pravic ima pooblastilo izpodbijati ustavnost zakonov in drugih predpisov ali splošnih upravnih aktov.“ (odst. 19(1))

OPCAT, člen 19

(b) izvajanje priporočil ustreznim organom s ciljem izboljšanja obravnavanja in pogojev oseb, ki jim je odvzeta prostost, ter za preprečevanje mučenja in drugih krutih, nečloveških ali ponižujočih dejanj oz. kazni, ob upoštevanju ustreznih standardov Združenih narodov;

(c) oddajanje predlogov in opazanj glede obstoječe zakonodaje ali osnutkov zakonodaje.

Pariška načela, OPCAT in CRPD določajo, da morajo NIČP-ji človekove pravice promovirati prek pregledovanja veljavnih zakonov in predlogov ter zakonodaje in administrativnih uredb. V skladu s Pariškimi načeli so NIČP -ji odgovorni tudi za podajanje priporočil svojim vladam in drugim ustreznim organom glede zadev o človekovih pravicah. Znotraj te funkcije lahko – po potrebi – priporočajo spremembe ali prilagoditve novih ukrepov za zagotavljanje skladnosti s standardi o človekovih pravicah. Na primer, v postopku prenosa lahko NIČP -ji sodelujejo z nacionalnimi organi in izdajo predloge ter mnenja glede zakonov, da bi se okrepile procesne pravice osumljenih in obtoženih oseb (glej poglavje 3.6.2.).

Številni NIČP -ji so sprejeli pravna mnenja glede pravic osumljenih in obtoženih oseb v kazenskih postopkih, kar pomeni, da je to najpogostejše uporabljen način zaščite pravic osumljenih in obtoženih oseb. Čeprav so nekateri NIČP -ji navedli, da je njihov vpliv na zakonodajo precej omejen²⁷⁶, so drugi omenili, da so njihova mnenja služila kot prispevek k parlamentarnim razpravam glede **novih osnutkov zakonov in politik**.

²⁷⁵ Poročilo o delavnici, Dunaj

²⁷⁶ Letno poročilo komisarja za temeljne pravice glede dejavnosti, ki so bile izvedene v letu 2017, str. 211

Madžarska

Madžarski NIČP (Oddelek javnega prava) se je redno udeleževal pogajanj glede *kodifikacije* novega kodeksa glede kazenskega postopka ter se zavzemal za normativna jamstva glede procesnih pravic obtoženih oseb. Zagovarjali so uvedbo **audiovizualnega snemanja zaslišanj otrok**. To je bilo delno upoštevano v novem CCP: Čeprav je audiovizualno snemanje v večini primerov predmet presoje, pa je le-to obvezno v primerih procesnih dejanj, ki vključujejo mladoletne osebe, mlajše od 14 let z nekaterimi omejitvami in nepismene osebe.

SPT spodbuja države, da 'obveščajo DPM o vsakem predlogu zakonodaje, ki je relevanten za njihov mandat in omogočijo DPM, da podajo svoje predloge in komentarje glede vse veljavne zakonodaje ter politik in glede zakonskih predlogov/ predlogov politik. Država bi morala upoštevati predloge in pripombe DPM na takšno zakonodajo.' Da bi omogočili svetovalno funkcijo glede osnutkov zakonodaje, je priporočljivo, da države NIČP-je obvestijo o kakršnem koli osnutku zakonodaje (npr. v okviru prenosa direktiv EU), ki je obravnavan in bi lahko bil pomemben za mandat NIČP-jev.²⁷⁷

Slovenija

V **Sloveniji** je bil NIČP s strani Ministrstva za notranje zadeve povabljen kot zunanji član delovne skupine, ki razpravlja o spremembah Zakona o kazenskem postopku.²⁷⁸

V nekaterih primerih je zakonodajni nasvet podan **pod posebnim mandatom**. Na primer, na Nizozemskem je bilo mnenje glede pravic osumljenih in obtoženih oseb podano pod **mandatom CRPD** (glejte zgoraj, poglavje 2.5).

Nizozemska

Nizozemski NIČP je zakonodajni nasvet pripravil v kontekstu parlamentarne razprave glede novega kodeksa o kazenskem postopku, in sicer v skladu z nadzornim mandatom CRPD. Mnenje je bilo osredotočeno na **ranljive osumljene osebe** in podrobneje na to, kako bi morala biti **pravica do obveščenosti** prilagojena za te osebe. V tem mnenju se je nizozemski NIČP navezoval tudi na **Priporočila EU o ranljivih osumljenih in obtoženih osebah**.²⁷⁹

Večina NIČP-jev ima močno strokovno znanje glede komentiranja zakonodaje in bi zato sodelovanje NIČP-jev in specializiranih teles bilo še posebej koristno.

Poleg podajanja mnenj o zakonih in predlogih lahko NIČP -ji pregledujejo tudi veljavno zakonodajo in administracijske uredbe. To je posebej pomemben vidik v kontekstu obvezujočih instrumentov EU. NIČP -ji so mnenja v preteklosti uporabili za **zagovarjanje dopolnitev obstoječih zakonov in praks**.

Poljska

Po sprejetju **Direktive EU o pravici do obveščenosti** (2012/13/EU) je poljski NIČP podal predlog glede pravice do obveščenosti. Podrobno se je navezoval tudi na Direktivo 2012/2013/EU ter navedel v katerih vidikih in zakaj obstoječe obvestilo o pravicah ni skladno z direktivo, in navedel tudi priporočila o tem, kako naj bi bilo zapisano **obvestilo o pravicah**.²⁸⁰ Ker se zdi, da je uradno obvestilo o pravicah preveč formalno in težko razumljivo, je poljski NIČP skupaj s Helsinškim skladom pripravil svojo različico, zapisano v običajnem jeziku in z vizualnimi pripomočki, ki je bila objavljena na spletnih straneh komisarja in Helsinškega sklada.²⁸¹

<http://www.ajbh.hu/documents/10180/2811425/AJBH+beszámoló+2017/60b3d968-ac8e-d28e-058b-64d0eb7e6d69?version=1.2>

²⁷⁷ Glede tega glejte tudi priporočilo SPT za NPM-je: CAT/OP/1/Rev. 1, odst. 40.

²⁷⁸ Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2015, str. 85.

²⁷⁹ Nizozemski NHRI, Letno poročilo 2018, str. 33.

²⁸⁰ Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 26. 4. 2017, II.510.363.2016.VV.

²⁸¹ Odgovor na projektno raziskavo.

Poleg mandata za oddajanje mnenj in priporočil glede zakonov in praks imajo nekateri NIČP -ji, zlasti institucije varuha človekovih pravic, **pristojnost naslavljanja ustavnega sodišča**; tj. začetek postopkov pred ustavnim sodiščem za abstrakten ustavni pregled zakonov in drugih aktov (npr. Hrvaška, Poljska, Španija, Slovenija, Litva in Portugalska).²⁸² Drugi NIČP -ji lahko pred ustavnim sodiščem izpodbijajo samo uredbe in mednarodne pogodbe, ne pa tudi zakone (npr. Avstrija).²⁸³

Mandat glede naslavljanja ustavnega sodišča je bil redko uporabljen v kontekstu kazenskega prava, a so bilki dodatni primeri identificirani glede drugih kontekstov človekovih pravic. Čeprav večina NIČP -jev še ni izkoristila svoje pristojnosti za ukvarjanje z ustavnim sodiščem v kontekstu kazenskih zadev, pa je bilo to že izvedeno v drugih kontekstih, povezanih s človekovimi pravicami.²⁸⁴ Poleg tega lahko pozitiven primer glede kazenskih zadev vidimo na Poljskem:

Poljska

Na **Poljskem** je leta 2014 komisar – v vlogi DPM – podal predlog ustavnemu tribunalu za pregled glede nekaterih vidikov pravic začasno pridržane osebe do komunikacije z odvetnikom, pri čemer je izpodbijal ustavnost uredbe glede uvajanja absolutne prepovedi uporabe telefona ali stika z odvetnikom začasno pridržanim osebam. Ustavni tribunal se je strinjal s komisarjem in določil, da navedena uredba ni bila sklada z ustavno pravico do obrambe.²⁸⁵ Posledično je bil izvršni kazenski kodeks spremenjen leta 2015, in osebe v začasnem priporu lahko zdaj uporabljajo telefon (ob soglasju organa, ki mu je ta oseba na razpolago).²⁸⁶

Treba pa je navesti, da sta bila potem, ko je parlament sprejel več pravnih aktov v zvezi z delom ustavnega tribunala v letih 2015 in 2016, položaj in neodvisnost tribunala možno spodkopana.²⁸⁷ Komisar je priznal, da »ob sprejemu zakonodaje, ki je visoko politične narave, državljani ne morejo računati na neodvisen sodni pregled« s strani ustavnega tribunala.²⁸⁸ Posledično je komisar v številnih primerih umaknil svoje predloge za ustavni pregled.²⁸⁹

²⁸² Hrvaška (člen 6, Hrvaški zakon); Poljska (člen 16); Španija (člen 29) Litva (NHRI lahko poda predlog Seimas v skladu s členom 19 (11)); Portugalska (člen 20 (3));

²⁸³ Avstrija, (člen 139 (1) 5 in 6; člen 140a), vendar ne glede zakonov (glejte člen 140), Avstrijska zvezna ustava.

²⁸⁴ http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/lp/LP2017_VARUH_ENG.pdf str. 14.

²⁸⁵ Sodba ustavnega sodišča z dne 25. novembra 2014, št. primera K 54/13; glejte tudi *Pre-Trial Detention; The Lack Of The Possibility Of Telephone Communication Between A Person Detained Pending Trial And His/Her Counsel For The Defence – Press Release After The Hearing*, <http://trybunal.gov.pl/en/news/press-releases/after-the-hearing/art/7251-areszt-tymczasowy-wylaczenie-mozliwosci-telefonicznego-porozumiewania-sie-tymczasowo-aresztowa/>.

²⁸⁶ Alternativno poročilo komisarja za človekove pravice glede sedmega občasnega poročila Republike Poljske glede uvedbe uredb Konvencije proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja za obdobje od 15. oktobra 2011 do 15. septembra 2017, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/POL/INT_CAT_INP_POL_35300_E.docx, str. 18.

²⁸⁷ Helsinški sklad za človekove pravice, Ustavna kriza na Poljskem – Napadi na neodvisnost ustavnega tribunala, 2017, http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2017/10/HFHR_independence-of-justice-system_October-2017.pdf.

²⁸⁸ Adam Bodnar na javnem zaslišanju glede »situacije pravne države na Poljskem, zlasti glede neodvisnosti sodstva«, 20. 11. 2018, <https://www.rpo.gov.pl/en/content/adam-bodnar-public-hearing-%E2%80%9C-situation-rule-law-poland-particular-regards-independence-judiciary>; glejte tudi

RPO przedstawia Informację o stanie praw człowieka i obywatela sejmowej komisji sprawiedliwości. Przewodniczący komisji przerywa jego wystąpienie, 18. 7. 2018, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-przed-komisja-sprawiedliwosci-sejmu>; ko tudi A. Grzelak, *Izбира med dvema oblikama zla: dilemma poljskega varuha človekovih pravic*, Ustavni blog 6. 5. 2018, <https://verfassungsblog.de/choosing-between-two-evils-the-polish-ombudsmans-dilemma>

²⁸⁹ Npr. Adam Bodnar je z ustavnega tribunala umaknil predlog glede zakona z dne 10. junija 2017 o protiterorističnih ukrepih, 2. 5. 2018, <https://www.rpo.gov.pl/en/content/adam-bodnar-withdrew-form-constitutional-tribunal-motion-regarding-act-10-june-2017-counter>; glejte tudi: A. Grzelak, *Izбира med dvema oblikama zla: dilemma poljskega varuha človekovih pravic*, Ustavni blog 6. 5. 2018, <https://verfassungsblog.de/choosing-between-two-evils-the-polish-ombudsmans-dilemma>

Če so prisotne skrbi glede neodvisnosti sodstva (tj. ustavnega tribunala), morajo NIČP -ji še bolj razmisliti o postopkih, ki jih zagotavljajo zakonu EU (glejte spodaj, poglavje 5.2.3). To bil lahko bila dodatna pot za krepitev človekovih pravic tudi v nacionalnem kontekstu.

Nekateri NIČP -ji lahko pri pristojnem organu (tj. bodisi ustavno sodišče bodisi vrhovno sodišče) tudi vložijo pritožbo **z zahtevo po pristni interpretaciji**. V nekaterih državah (npr. Avstrija) zakon navaja, da lahko NIČP orodje zahteve po pristni interpretaciji uporabi samo, če zadeva spada pod pristojnost NIČP. Ta instrument je lahko posebej koristen za razreševanje različnih interpretacij glede določenih zakonskih uredb.²⁹⁰ Vendar naša raziskava ni razkrila nobenega primera, v katerem je bilo orodje uporabljeno v kontekstu pravic osumljenih in obtoženih oseb.

3.3. Raziskave in poizvedovanja

Pariška načela

(iii) priprava poročil o stanju glede človekovih pravic v državi na splošno in o bolj specifičnih zadevah;

Raziskav s strani NIČP -jev, zlasti v kontekstu procesnih pravic, je zelo malo. Samo poljski NIČP je v analizi navedel izvedbo raziskave glede vseh procesnih pravic,²⁹¹ npr. procesnih pravic osumljenih in obtoženih oseb na področju pravice dostopa do odvetnika, pravne pomoči²⁹² in osumljenih ter obtoženih oseb s psihosocialnimi in intelektualnimi motnjami.²⁹³

Čprav raziskave in povpraševanja v kontekstu človekovih pravic niso izvajani redno, lahko vseeno navedemo nekaj primerov. Na primer, estonski NIČP je skupaj z medorganizacijsko ekipo²⁹⁴ sestavil smernice za otroke, mladostnike in starše glede njihovih pravic in dolžnosti pri komunikaciji s policijo.²⁹⁵ Podrobneje, NIČP -ji lahko izvajajo **tematske raziskave sistematskih problemov glede človekovih pravic**. To je bilo izvedeno npr. na Madžarskem.

Madžarska

Leta 2012 je madžarski NIČP izvedel **tematsko raziskavo, ki je bila osredotočena na pravico dostopa do odvetnika**.²⁹⁶ Preiskava je pokrivala številne vidike te pravice, kot npr. sistem pravne pomoči, sistem usposabljanja, disciplinske postopke proti odvetnikom zagovornikom oz. okoliščine posvetovanja med strankami in odvetniki.²⁹⁷ V tem okviru so bili izvedeni intervjuji s predstavniki madžarskega odvetniškega združenja, regionalnimi odvetniškimi združenji, Ministrstvom za javno administracijo in sodstvo, pisarno glavnega tožilca, nacionalno policijsko postajo, nacionalno pisarno

²⁹⁰ Poljska: člen 16, točka 2 komisarjevega zakona v zvezi s členom 83 zakona glede vrhovnega sodišča z dne 8. decembra 2017.

²⁹¹ Odgovor na projektno raziskavo, Poljska.

²⁹² Objavljen je bil monogram (glejte Marta Kolendowska-Matejczuk, *Konstytucyjne prawo do obrony: w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich [Ustavna pravica do obrambe v dejavnosti zagovornika človekovih pravic]* (Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 2013), ki se v veliki meri nanaša na določene vidike pravice dostopa do odvetnika (knjiga je bila objavljena preden je bila sprejeta Direktiva 2013/48/EU, zato se knjiga v nobeni meri ne nanaša nanjo). Še ena skupna objava (glejte Marta Kolendowska-Matejczuk in Karolina Szwarc (eds), *Prawo do obrony w postępowaniu penalnym: Wybrane aspekty [Izbrani vidiki o pravici do obrambe v kazenskem postopku]* (Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 2014)), ki se deloma nanaša na pravico do pravne pomoči in pravico dostopa do odvetnika in omenja Direktivo 2013/48/EU.

²⁹³ Objava komisarja za človekove pravice, *Ljudje z intelektualnimi in duševnimi motnjami* (2017), ki omenja Direktivo 2016/800 o procesnih jamstvih za otroke in Direktivo 2013/48/EU o pravici dostopa do odvetnika ter Priporočilo Komisije 2013/C 378/02 o procesnih jamstvih za ranljive osebe.

²⁹⁴ Uradne osebe Ministrstva za pravosodje, policije, mejne policije in predstavniki iz Estonske unije za blaginjo otrok ter člani svetovalnega organa varuha človekovih pravic za otroke v pisarni kanclerja.

²⁹⁵ Odgovor na projektno raziskavo. Dejavnost je bila izvedena pod mandatom institucije varuha človekovih pravic za otroke.

²⁹⁶ Raziskave so bile izvedene na osnovi člena B) odstavka 1), členov XXIV in XXVIII temeljnega zakona Madžarske glede pravne države, jamstev za pravično sojenje in pravice dostopa do odvetnika.

²⁹⁷ Zbirno poročilo o projektu na Madžarskem: „Emberi jogok kint és bent ombudsmani szemmel” – A büntetés-végrehajtás fogvatartottjainak, a külföldiek idegenrendészeti és menedékjogi fogva tartásának alapjogi összefüggéseit, valamint az ügyvédek és a hozzájuk fordulók jogait vizsgáló projekt, AJB Projektfüzetek, 2013/2, str. 131–147.

<http://www.ajbh.hu/documents/10180/1210221/Mell%C3%A9klet+4+-+B%C3%BCntet%C3%A9s+v%C3%A9grehajt%C3%A1s+projekt/21a9f93f-9397-48a8-85ec-3a7c38e666fb?version=1.0>

za kaznilnice in madžarskim Helsinškim komitejem.²⁹⁸ Glede usposabljanja odvetnikov so bile upoštevane mednarodne dobre prakse, kot npr. sistem usposabljanja v Sloveniji, na Norveškem, na Češkem ali na Slovaškem.²⁹⁹ Rezultati so osvetlili številne skrbi, kot npr. neprimerno in nepravočasno obveščanje odvetnikov zagovornikov s strani preiskovalnih organov glede zaslišanja, kar je preprečilo primerno posredovanje s stranko pred zaslišanjem. Projekt je bil sklenjen z **delavnico**, ki so se je udeležili visoki predstavniki zgoraj navedenih organov.³⁰⁰ V času tematske raziskave se je vlada na rezultate kontroverznih praks v zvezi s pravočasnim obveščanjem in udeležbo odvetnikov na prvem zaslišanju odzvala na način, da je treba preiskovalne ukrepe v številnih primerih izvesti takoj. Vendar pa so bile več let pozneje, leta 2017, sprejete ustrezne uredbe, ki zagotavljajo uveljavljanje teh pravic, in varuh človekovih pravic je objavil poročila, ki navajajo vire uporabnih informacij za komite za kodifikacijo.³⁰¹

Poleg pozitivnega razvoja je tematska raziskava iz leta 2012 vplivala tudi na sistem določanja zagovornikov. Ena glavnih ugotovitev preiskave je bila, da **zagovornikov ne bi smeli določati pristojni organi in ta cilj je bil dosežen**.³⁰²

V Avstriji določena večdisciplinarna ekipa pod okriljem avstrijskega NIČP trenutno zagovarja in raziskuje temo medicinskih preiskav in kakovosti strokovnih mnenj v kontekstu pravic oseb s psihosocialnimi in/ali intelektualnimi motnjami.³⁰³ Avstrijski NIČP je omenil, da bi večje osredotočanje na raziskavo pomenilo dodatno vrednost. Njegov mandat izrecno omenja sodelovanje z raziskovalnimi institucijami in predstavnik NIČP je izjavil, da se zanima za pisanje ali dodeljevanje študij, vendar se v tem pogledu pojavlja izziv zelo omejenega proračuna za takšno dejavnost.³⁰⁴ Nekateri drugi NIČP -ji so prav tako omenili, da se težava glede izvajanja večjega števila raziskav skriva v omejenem proračunu in sredstvih.³⁰⁵ Vendar pa je bila ugotovljena tudi pomembnost, da bi institucije varuha človekovih pravic začele objavljati članke, da bi bile prisotne tudi v akademskih krogih.³⁰⁶

Kjer NIČP -ji ne morejo izvesti lastne raziskave, se morajo NIČP -ji zanašati tudi na raziskave, ki so jih izvajali drugi oddelki in drugi zunanji akterji, kot npr. akademiki (glejte zgoraj, poglavje 2.5).

Poljska

Poljski NIČP se je zanašal na obsežno teoretično raziskavo glede sodne prakse nacionalnih sodišč glede uporabe mučenja s strani policije, ki jo je pri svojem delu izvedel oddelek NPM.³⁰⁷ Raziskava NPM-ja je bila sestavljena iz analiz končnih sodb glede mučenja in zlorabljanja. V teoretični raziskavi je NPM analiziral tudi sodbe z vidika treh osnovnih jamstev, ki ščitijo osebe, ki jim je bila odvzeta prostost, pred mučenjem: pravica dostopa do odvetnika, pravica do medicinskega pregleda in pravica do obveščanja tretje osebe.

²⁹⁸ Poročilo komisarja za temeljne pravice (v madžarščini) v primeru št. AJB-3107/2012 in primeru št. AJB-3464/2012.

²⁹⁹ Poročilo komisarja za temeljne pravice (v madžarščini) v primeru št. AJB-3203/2012.

³⁰⁰ Letno poročilo komisarja za temeljne pravice glede dejavnosti, ki so bile izvedene v letu 2012, str. 248–250, <http://www.ajbh.hu/documents/10180/1210221/AJBH+Beszámoló+2012/630df714-cae4-45da-b43b-325c8e860f60?version=1.0>

³⁰¹ Zakon št. XC iz leta 2017, nov Kodeks o kazenskem postopku (CCP) je začel veljati 1. julija 2018. Cilj dopolnitve je med drugim bila tudi uvedba ustreznih direktiv EU (glejte CCP, člen 878).

Novi CCP določa, da če želi osumljena oz. formalno še ne obtožena oseba, ki je osumljena zločina, uveljaviti pravico do odvetnika, oz. če organ določi zagovornika, potem mora organ takoj obvestiti zagovornika in preložiti zaslišanje do prihoda zagovornika, vendar za največ dve uri. Če v tem času zagovorniku ne uspe priti oz. če se – po posvetovanju z zagovornikom – osumljena oseba strinja, da je mogoče začeti z zaslišanjem, potem organ začne z zaslišanjem.

Novi CCP, člen 387 (3).

³⁰² CCP, člen 46.

³⁰³ Intervju s predstavnikom NHRI 2, Avstrija, 30. april 2018; Bizeps, »Volksanwältin Brinek: „Qualität von psychiatrischen Gutachten muss verbessert werden« (18. september 2018); Volksanwaltschaft, »Volksanwältin Brinek: Qualität von psychiatrischen Gutachten muss verbessert werden [Kakovost psihiatričnega mnenja mora biti izboljšana]« (18. september 2018).

³⁰⁴ Intervju s predstavnikom NHRI-ja 2, Avstrija, 30. april 2018.

³⁰⁵ Poročilo z delavnice, Dunaj.

³⁰⁶ Poročilo z delavnice, Dunaj.

³⁰⁷ Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 18. 4. 17, KMP.570.3.2017.RK.

Uporabljene so bile tudi **druge metode raziskave**.

Združeno kraljestvo

Zanimiv primer prihaja iz **Združenega kraljestva**, pregled kazenskega prava v Severni Irski (znotraj mandata NPM), kjer je bila izvedena »**raziskava med zaporniki**«. Raziskava je zastavila številna vprašanja o nedavnih izkušnjah zapornikov v policijskem priporu. Vključena so bila vprašanja o procesnih jamstvih, kot npr. pravica dostopa do odvetnika, pravica do informacij in pravica do tolmačenja. Na podlagi »raziskave med zaporniki« je NPM objavil poročilo, ki prikazuje izkušnje zapornikov tudi glede zagotavljanja procesnih jamstev v policijskem priporu.³⁰⁸

Za večji učinek rezultatov raziskave bi morali NIČP -ji uporabiti vso širino in večfunkcijskost svojega mandata, da bi okrepili in dopolnjevali delo drugih, na primer s spremljanjem rezultatov raziskav, ki jih izvajajo drugi oddelki ali organizacije (glejte zgoraj, poglavje 2.5).

Poljska

Komisar je v zadnjih letih podal več predlogov glede **pravice dostopa do odvetnika**. Številni predlogi so se nanašali na Direktivo EU o pravici dostopa do odvetnika (2013/48/EU).³⁰⁹ Nekateri predlogi so se nanašali predvsem na pomanjkljivo uveljavljanje Direktive EU 2013/48/EU, kot npr. preveč ozek osebni razpon uveljavljanja (možno izključevanje osebe, ki uradno ni bila osumljena, vendar npr. postane osumljena med zasliševanjem), pomanjkanje jasnih jamstev dostopa do odvetnika pred zaslišanjem osumljene osebe (v zvezi z obveznostjo zaslišanja osebe takoj po obvestilu glede obtožb) oz. pomanjkanje sodnega pregleda v določenih primerih odstopanja od pravice do komunikacije z odvetnikom.³¹⁰ Drugi so se osredotočili na težave, ki izvirajo iz obstoječih zakonov ali praktične uporabe zakonov – na primer nudenje dejanskega dostopa do odvetnika za osebe v policijskem priporu – in so Direktivo 2013/48/EU uporabili kot enega od argumentov za spremembo.³¹¹ Zanimivo je, da je predlog ministra za pravosodje glede pravice dostopa do odvetnika z dne 18. aprila 2017 **temeljl na obsežni teoretični raziskavi, ki jo je izvedel oddelek NPM**.³¹²

3.4. Usposabljanje in krepitev zmogljivosti

Pomemben način za doseganje sprememb je lahko **izvajanje dejavnosti usposabljanja in krepitve zmogljivosti**. Medtem ko nekateri specializirani organi redno izvajajo take dejavnosti, so drugi izrazili zadržke glede njihovega izvajanja. Med DPM-ji so na primer nekateri omenili, da lahko usposabljanja presežejo osnovni mandat DPM-ja in zahtevajo preveč sredstev. V takih primerih lahko specializirani organi in NIČP-ji razmislijo o

³⁰⁸ Pregled kazenskega prava na Severnem Irskem, »Policijski pripor: Pridržanje oseb v policijskem priporu na Severnem Irskem (marec 2016).

³⁰⁹ Npr.: Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 29. 04. 16, II.5150.9.2014.MK; Predlog komisarja ministru za zunanje zadeve z dne 7. 2. 2017, II.510.1297.2016.MH; Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 18. 4. 17, KMP.570.3.2017.RK; Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 5. 6. 2017, II.5150.9.2014; Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 14. 11. 2017, IX.517.1268.2017.MM; Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 29. 3. 2018, IX.517.812.2018.MM; Predlog komisarja premierju z dne 4. 7. 2018, II.5150.9.2014.MM.

³¹⁰ Npr.: Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 5. 6. 2017, II.5150.9.2014; Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 4. 7. 2018, II.5150.9.2014.MM.

³¹¹ Npr.: Predlog komisarja načelniku policije in glavnemu predstavniku za človekove pravice z dne 29. 4. 2016, II.5150.9.2014.MK; Predlog komisarja načelniku policije in glavnemu predstavniku za človekove pravice z dne 29. 4. 2016, II.5150.9.2014.MK

³¹² Predlog komisarja ministru za pravosodje z dne 18. 4. 17, KMP.570.3.2017.RK.

združitvi moči in združevanju svojih virov, da bi organizirali združena usposabljanja ali se dogovorili o razdelitvi nalog, ki omogoča, da ena organizacija prevzame to nalogo, če je potrebno.

Številni NIČPI-ji so izvedli **usposabljanja za policiste**. Na primer, hrvaški in avstrijski NIČP-ji so zagotovili usposabljanje glede **zaščite človekovih pravic za policiste**.³¹³

Avstrija

Avstrijski NIČP je pripravil materiale za policijsko usposabljanje.³¹⁴ Priročnik razlaga mandate avstrijskega Odbora varuha človekovih pravic (AOB) in podaja primere, ki se nanašajo na območje policije; primeri, ki so podani glede procesnih pravic, so zlasti pravica do obveščanja (npr. informacije v razumljivem jeziku in obliki; možnost kontaktiranja zaupljive osebe ali odvetnika) in prevoda/tolmačenja (npr. razpoložljivost tolmačev).

Raziskava kaže, da bodo usposabljanja verjetno veliko bolj cenjena in učinkovita, če bodo vključena v program npr. policijskih akademij; če ponujajo praktično pomoč uradnim osebam, potem bodo informacije verjetno veliko bolj cenjene. Uspešna vrsta usposabljanja je zagotavljanje policiji nove preiskovalne sposobnosti za razliko od navajanja prepovedi.³¹⁵ V skladu s tem se morajo NRHI-ji truditi, da bi v program policijskih akademij vključili takšna usposabljanja.

V preteklosti je litovski NIČP uporabil tudi **spletno obliko za policijsko usposabljanje**, kjer so se policisti lahko na spletu registrirali za tečaje, osredotočene na človekove pravice. Vendar pa je bil tečaj ukinjen, ker je policija izjavila, da nima dovolj računalnikov.

Ciljna skupina za usposabljanja in ustvarjanje sposobnosti je in ne bi smela biti omejena na uradne osebe organov kazenskega pregona. Poleg tega, ko govorimo o krepitvi procesnih pravic v kazenskih postopkih, igrajo številni drugi akterji izjemno pomembno vlogo. Tako bi lahko usposabljanja ponudili (skupno) tudi akterjem kazenskega prava, kot so odvetniška združenja in odvetniki, tolmači in prevajalci, zdravniki itn. Litva daje zanimiv primer, kjer so bila usposabljanja in ustvarjanje sposobnosti ponujena **študentom prava**:

Litva

Litovski NIČP izvaja usposabljanje glede človekovih pravic za študente prava. Poseben tečaj za človekove pravice je na voljo samo tistim študentom prava, ki se specializirajo za mednarodno pravo. NRHI je naznanil ločeni program za človekove pravice: Kontrolni seznam NPM, ki so ga pripravili študenti, pregledal pa ga je NIČP, ki ga je prinesel v zapor.

Še eno orodje, ki ga NIČP -ji uporabljajo za dvig zavesti, je **udeležba na konferencah in delavnicah**. Komisar je posebej aktivno organiziral ali spodbujal sestanke, novinarske in akademske konference itn.³¹⁶ Kot primer,

³¹³ Odgovor na projektno raziskavo, Hrvaška.

³¹⁴ Glejte Martina Cerny and Robert Krammer, *Nachprüfende Verwaltungskontrolle und Präventive Menschenrechtskontrolle Kurzschriftum: Kurzschriftum zur Präsentation des Volksanwaltschaftsmoduls in der Polizeigrundausbildung [Opombe s predavanja glede osnovnega policijskega usposabljanja pod mandatom avstrijskega varuha človekovih pravic]* (Schriftenreihe der Volksanwaltschaft – izdaja IV, 2017).

³¹⁵ Carver/Handley, Does torture prevention work?, str. 99.

³¹⁶ Intervju s predstavnikom komisarja; intervju s predstavnikom nevladne organizacije; intervju s članom odvetniškega združenja, glejte npr.: *Konferencja naukowa Uniwersytetu Wrocławskiego »Doktryna Salduz i Miranda. Gwarancje praw jednostki na wstępnym etapie postępowania karnego« pod Honorowym Patronatem RPO*, 9. 4. 2018, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/konferencja-naukowa-uniwersytetu-wroc%C5%82awskiego-doktryna-salduz-i-miranda-gwarancje-praw-jednostki-na>; *Państwo bez tortur jest możliwe, potrzeba jednak jeszcze wiele zmian. Relacja z konferencji »Okrągły Stół: Państwo bez tortur?«*, 22. 5. 2018, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/panstwo-bez-tortur>.

poljski komisar je na številnih konferencah večkrat poudaril dejstvo, da je obvestilo o pravicah zapisano nerazumljivo in tako krši pravico do obveščanja ter pravico dostopa do odvetnika.³¹⁷

3.5. Vloga pri sprejemanju prava EU in postopkih

Pariška načela

b) spodbujati in zagotavljati usklajevanje nacionalne zakonodaje, predpisov in praks z mednarodnimi instrumenti za (zagotavljanje) človekovih pravic, katerih pogodbenica je država, ter njihovo učinkovito izvajanje;

(d) prispevati k poročilom, ki jih morajo države predložiti organom in odborom Združenih narodov ter regionalnim institucijam v skladu s svojimi pogodbenimi obveznostmi in po potrebi izraziti mnenje o določeni zadevi ob ustreznem spoštovanju njihove neodvisnosti;

3.5.1. Udeleževanje postopkov sprejemanja EU zakonodaje

Postopki EU ponujajo različne načine za ukvarjanje in svetovanje ustreznim deležnikom, vključno z NIČP -ji in omrežji NIČP -jev. NIČP -ji bi lahko te možnosti za promocijo procesnih varoval uporabili že v zakonodajnem postopku na ravni EU.

Običajen zakonodajni postopek EU od Komisije zahteva oddajo predloga Evropskemu parlamentu in Svetu. Komisija se mora ukvarjati z državljanin in »ohranjati odprt, transparenten in redni dialog s predstavniki združenj in civilne družbe«. ³¹⁸ V tem kontekstu priprave zakonodajnega predloga je mogoče izvesti **posvetovanja z javnostjo, deležniki in strokovnjaki**. Posledično je mogoče sprejeti zelene in bele knjige. Namen teh knjig je sprožiti debato z javnostjo, deležniki, Parlamentom in Svetom z omogočanjem političnega konsenza. Še več, Komisija izvaja **oceno vpliva** za analizo neposrednih in posrednih rezultatov predlaganega ukrepa, ki lahko prav tako temeljijo na poročilih in ocenah strokovnjakov. ³¹⁹

Parlament, Svet ali milijon državljanov lahko Komisijo povabijo k oddaji zakonodajnega predloga. Tako bi lahko o orodju za oddajo **peticije Evropskemu parlamentu** razmislili tudi NIČP -ji. Podobno kot vsaka naravna ali pravna oseba v EU lahko oddajo peticijo Evropskemu parlamentu. Na primer, v obliki pritožbe, zahteve ali opažanja glede težav v zvezi z uporabo zakonov EU oz. poziva Evropskemu parlamentu za zavzetje stališča glede določene zadeve. ³²⁰

3.5.2. Udeleževanje postopkov prenosa EU instrumentov v nacionalno zakonodajo

Zakoni EU zahtevajo, da države članice direktive uvedejo v svoje nacionalne zakone, vendar pa morajo uvesti tudi uredbe in druge ukrepe za zagotavljanje, da so določbe zagotovljene znotraj nacionalnih zakonov. ³²¹ Še več, poleg postopka pravnega uveljavljanja je treba oceniti tudi praktično uvedbo določb, ki so v direktivah. Zaradi svoje vloge in pristojnosti bi lahko NIČP -ji ne le zagotovili pravilno uveljavljanje in uvedbo direktiv EU s

³¹⁷ Intervju s predstavnikom NHRI, Poljska, 29. junij 2018; intervju z odvetniškim združenjem, Poljska, 12. junij 2018. Organizirana je bila tudi konferenca o splošnem stanju ranljivih oseb (ljudje z intelektualnimi ali duševnimi motnjami), pridržanih v zaporih, in ena izmed mnogih tem, o katerih se je razpravljalo, so bile procesne pravice ranljivih oseb. Rzecznik Praw Obywatelskich (komisar za človekove pravice), »Sytuacja osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w jednostkach penitencjarnych [Situacija ljudi z intelektualnimi ali duševnimi motnjami v zaporih]« (9. december 2017) (v nadaljevanju komisar za človekove pravice, ljudje z intelektualnimi in duševnimi motnjami (2017)).

³¹⁸ Člen 294 (2) TFEU; člena 11 (2) in (3) TEU.

³¹⁹ <http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/10fc26a9-7f3e-4d8a-a46d-51bdadc9661c/handbook-olp-en.pdf>, str. 6.

³²⁰ Več: <https://petiport.secure.europarl.europa.eu/petitions/en/home>

³²¹ Člen 288 TFEU. Cape, IPC2, str. 11 et seq.

strani držav članic, ampak bi lahko tudi spremljali, ali so procesna jamstva, vzpostavljena v ustrezni zakonodaji, učinkovito izvajana v praksi (glej Poglavja 3.3, 4 in 5).

Slovenija

Varuh človekovih pravic je bil vključen tudi v postopek spreminjanja Zakona o kazenskem postopku leta 2014, ki je prenesel Direktivi EU o pravici do obveščenosti ter o pravici do prevajanja in tolmačenja. Varuh človekovih pravic je znotraj mandata DPM, da bi zagotovili ustrezno implementacijo, sodeloval z Ministrstvom za notranje zadeve pri prilagoditvi obrazcev, povezanih z odvzemom prostosti in policijskim pridržanjem.³²²

3.5.3. Udeleževanje postopkov ugotavljanja kršitev prava EU

Komisija možne kršitve zakonodaje EU ugotavlja na podlagi svojih lastnih raziskav ali na podlagi pritožb oz. peticij s strani državljanov, članov javnosti, podjetij, nevladnih organizacij in drugih organizacij. NIČP -ji lahko – kot fizična ali pravna oseba – vložijo takšno pritožbo pri Evropski komisiji.³²³ To je lahko uporabno orodje, če je država soočena z izzivi na področju pravne države in se za krepitev človekovih pravic ne more zanašati na nacionalne postopke.

Postopek:³²⁴

- Vsakdo lahko brezplačno vloži pritožbo pri Evropski komisiji.
- Pritožbe ni mogoče vložiti anonimno.
- Ni treba, da pritožbe prikazujejo uradni interes v obvezujočih postopkih. NIČP -ju ni treba dokazati, da jih kršitev v pritožbi zadeva načelno in neposredno.
- Ko je pritožba posredovana Komisiji, bo NIČP izgubil nadzor nad postopkom. Komisija se odloči, ali je v določenem primeru treba izvesti ukrepe. -> Priprava pritožb, ki so solidno dokumentirane, poudarjajo vzorce vedenja in ne le delne dokaze na podlagi majhne količine posameznih primerov.

³²² Intervju s predstavnikom NIČP, Slovenija, 23 Maj 2018. Varuh človekovih pravic ni bil vključen v uveljavljanje drugih direktiv.

³²³ Člena 258 in 259 TFEU.

³²⁴ Evropska komisija je objavila spletni obrazec za pritožbe, ki ga je mogoče najti na: https://ec.europa.eu/assets/sg/report-a-breach/complaints_en/index.html

4. SPREMLJANJE KRAJEV, KJER JE OSEBAM ODVZETA PROSTOST³²⁵

Ključne točke

1	Če mandat za nadzor krajev, kjer je osebam odvzeta prostost, pripada drugemu nacionalnemu organu za človekove pravice (npr. DPM-jem), morajo NIČP-ji zagotoviti tesno sodelovanje ter koordinacijo, npr. z izmenjavo informacij, izvajanjem skupnih dejavnosti in spremljanjem ustreznih priporočil. Vendar če ne obstaja poseben nadzorni organ, morajo NIČP -ji izvajati nadzor obiskov mest pripora, hkrati pa morajo zagovarjati vzpostavitev NPM-ja.
2	Procesna jamstva v zgodnjih fazah pripora so bila priznana kot eno najbolj učinkovitih zagotovil za preprečevanje mučenja in zlorabljanja, kršitev pravičnega sojenja in pravice do svobode ter varnosti. Zato morajo organi za človekove pravice z nadzornim mandatom temu v nadzornih strategijah nameniti prednostni pomen. Po potrebi morajo razmisliti o tem, kako sprejeti metodologijo glede nadzora procesnih jamstev. Za nadzor procesnih jamstev lahko npr.: • Preverijo ustrezno dokumentacijo, npr. obvestilo o pravicah, seznam odvetnikov po uradni dolžnosti, preverijo registre pripora in pridržanja, avdiovizualne zapise itn. • Preverijo zaupnost posvetovanj med odvetnikom in stranko • Izvajajo zasebne intervjuje z osumljenimi in obtoženimi osebami na policijskih postajah • Uporabo retrospektivne intervjuje – intervjuji ne le s pridržanimi osebami v policijskem priporu, ampak tudi pridržanimi osebami v priporu pred sojenjem ali v zaporih • Izvajajo posebne tematske obiske/poročila o procesnih pravicah Za omogočanje zanesljivosti je mogoče rezultate navzkrižno preveriti in potrditi z informacijami, zbranimi iz drugih virov ter prek drugih metod.
3	NIČP -ji morajo med nadzorom krajev pridržanj uporabiti zakonodajo EU. Na primer, posebej uporabni za nadzorne organe bi lahko bili standardi EU glede pravice do obveščanja, pravice do odvetnika in beleženja opravi s pridržano osebo.

Pariška načela

Pariška načela navajajo, da je »nacionalna institucija pristojna za spodbujanje in zaščito človekovih pravic«. (1). V skladu s SCA to vključuje nadzor in »nenapovedan in prost dostop za pregledovanje in preiskovanje katerih koli javnih prostorov, dokumentov, opreme in lastnine brez predhodnega obvestila (G.O. 1.2).

OPCAT

Člen 19 OPCAT navaja minimalne moči, ki bi jih morali imeti NPM-ji, in sicer: »(a) Za redno preiskovanje obravnavanja oseb, ki jim je odvzeta prostost na mestih pripora; (b) Izvajanje priporočil ustreznim organom s ciljem izboljšanja obravnavanja in pogojev oseb, ki jim je odvzeta prostost, ter za preprečevanje mučenja in drugih krutih, nečloveških ali ponižujočih dejanj oz. kazni, ob upoštevanju ustreznih standardov Združenih narodov.

CRPD

Člen 33(2) CRPD navaja, da morajo individualni mehanizmi »ščititi« in »nadzirati« uvedbo Konvencije.

³²⁵ APT, *Monitoring Police Custody: A Practical Guide* (APT, 2013); APT in PRI, »Video snemanje v policijskem priporu: Naslavljanje dejavnikov tveganja za preprečevanje mučenja in zlorabljanja« (2. izdaja, 2015) <https://apt.ch/content/files_res/factsheet-2_using-cctv-en.pdf> ogledano dne 19. 7. 2019; APT in PRI, »Pripor pred sojenjem: Naslavljanje dejavnikov tveganja za preprečevanje mučenja in zlorabljanja« (2. izdaja, 2015) <https://apt.ch/content/files_res/factsheet-1_pre-trial-detention-en.pdf> ogledano dne 19. 7. 2019; Visoki komisar ZN za človekove pravice, »Posledice za človekove pravice zaradi prekomernih pridržanj in prostorske stiske«, dokument ZN A/HRC/30/19, 10. avgust 2015 <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/RuleOfLaw/A-HRC-30-19_en.doc> ogledano dne 19. 7. 2019.

4.1. Preverjanje relevantne dokumentacije

Pri obisku ustanove z namenom nadzora procesnih jamstev obstaja več vidikov, na katere se morajo organi, ki spremljajo kraje pridržanj, osredotočiti.

4.1.1. Obvestilo o pravicah in drugi informacijski letaki

Nadzorni organi morajo preveriti, ali so osumljenim in obtoženim osebam zagotovljene procesne pravice, v kakšni obliki (tj. v ustni ali pisni obliki) in v katerem jeziku so zagotovljene. V tem pogledu morajo organi, ki spremljajo pridržanja, preveriti, da je osumljenim ali obtoženim osebam, ki jim je odvzeta prostost, pravočasno zagotovljeno **pisno obvestilo o pravicah**, da jim je dana možnost branja in shranjevanja obvestila skozi ves čas odvzema prostosti.

Madžarska

Na primer, v okviru svojega mandata NPM je madžarski NPM podal priporočila za spremembo prekomerno dolgega in nedostopnega obvestila o pravicah, ki je predano osebam, priprtih na policijskih postajah. NPM je navedel, da morajo biti pravice pridržanih oseb izražene na jasn in preprosto razumljiv način. Navedeno je tudi to, da je treba pri tem, ko pridržane osebe prejmejo obvestilo o pravicah, obvezno preveriti, ali lahko preberejo in razumejo, kaj je tam napisano. Če je oseba nepismena, potem jo je o njenih pravicah in dolžnosti potrebno obvestiti ustno ob prisotnosti dveh prič, da se zagotovi pravično sojenje.³²⁶

Še več, nadzorni organi bi lahko preverili, ali so informacije o procesnih pravicah na splošno na voljo na vseh mestih pripora, vključno na policijski postaji, in sicer prek uporabe znakov ali letakov znotraj in izven celic, kjer jih lahko pridržane osebe vidijo (npr. na voljo je dovolj svetlobe).³²⁷ Vendar pa morajo biti splošne informacije samo dodatek in ne smejo zamenjati predaje obvestila o pravicah.

Poljska

Po več letih razprav je poljskemu NPM uspelo prepričati Ministrstvo za notranje zadeve in policijo, da mora biti obvestilo o pravicah nameščeno na stene ustanov pripora.

Nadzorni organi lahko preverijo, ali so ukrepi za uvedbo pravice dostopa do odvetnika izvedeni že v zgodnji fazi pripora oziroma pridržanja. Na primer, organi nadzora lahko preverijo, ali so policijske postaje opremljene s **seznamom odvetnikov po uradni dolžnosti**.

Poljska

Na Poljskem NPM med obiskom preverja, ali so v policijskih postajah na voljo sezname odvetnikov po uradni dolžnosti. Ugotovljeno je bilo, da nekateri sicer to že izvajajo, vendar pa drugi sploh ne vedo, da bi morali to imeti.³²⁸

Slovenija

Slovenski DPM je priporočil tudi, da bi moral biti ob posvetovanju z Odvetniško zbornico za vsako policijsko postajo pripravljen seznam odvetnikov po uradni dolžnosti, na katere se lahko pridržane osebe obrnejo oz. jih uporabijo. DPM je navedel, da bi morali biti takšni sezname nameščeni v sobi, ki je namenjena za sprejem oseb, ki jim je odvzeta prostost, ter posodobljeni vsake tri mesece. Poleg tega je DPM v svojem poročilu omenil, da je treba zagovornike po uradni dolžnosti po ustrezni poti

³²⁶ Madžarski NPM, Az alapvető jogok biztosa, mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus jelentése az AIB-496/2018. számú ügben, 2018, str. 23.

http://www.aibh.hu/documents/10180/2809026/OPCAT+jelentés+a+BRFK+Központi+Fogda+látogatásáról+496_2018.pdf/da6b3adb-61c5-89a6-72ba-327124b4288b.

³²⁷ SPT Gabon, CAT/OP/GAB/1

³²⁸ Nacionalna delavnica v Varšavi, maj 2019; glejte tudi poročila o obisku, npr. Poročilo NPM o obisku policijske postaje v Marki, KMP.570.1.2019.JZ, 10. 10. 2019, str. 8.

spomniti, kako pomembna je njihova vloga pri preprečevanju grdega ravnanja policije ali ustrahovanja ter pri poročanju o takem ravnanju.³²⁹

4.1.2. Registri o izvajanju pridržanja in pripora³³⁰

»Natančna registracija« vseh aretiranih in pridržanih oseb je dodatno jamstvo za zaščito posameznikov pred poljubnim pridržanjem in mučenjem ter zlorabljanjem.

Nadzorni organi bi morali preveriti, ali obstaja **centralna in obsežna evidenca glede pripora** za registracijo vsake pridržane osebe, v kateri se lahko beležijo vsi vidiki njenega pripora in ukrepi, ki so bili izvedeni, vključno s procesnimi pravicami. Kakršna koli fragmentacija ali razpršitev informacij dejansko otežuje ali onemogoča sledenje poti pripora in razumevanje narave določenih primerov. Vzdrževanje takšnega registra ni le temeljno jamstvo pred mučenjem ali zlorabljanjem, ampak tudi ključen pogoj za učinkovito izvajanje ustreznih procesnih jamstev, kot npr. pravice, da je pridržana oseba privedena pred sodnika pravočasno, in pravice do pritožbe na zakonitost pripora.³³¹

Nadzorni organi morajo preveriti tudi, ali **registri pripora vključujejo potrebne informacije o procesnih pravicah** in ali so sestavljeni natančno ter v skladu z mednarodnimi standardi. Če ni tako, potem morajo priporočiti primerno spremembo obrazcev.

Avstrija

Avstrijski NPRM je v svojem letnem poročilu z leta 2017 poudaril, da policija ni pravilno dokumentirala, ali so bile pridržane osebe obveščene o svojih pravicah do informacij in obvestil v policijski postaji.³³² V tem pogledu je NPM priporočil, da *»morajo uradne osebe »preverljivo« obvestiti pridržane osebe o njihovih pravicah ... Samo na ta način lahko NPM – in sodišča, če je bila vložena pritožba – pregleda, ali in v kakšnem obsegu je bilo obvestilo dejansko podano.«*³³³ Za premagovanje te težave je avstrijsko Ministrstvo za notranje zadeve izvedlo številne ukrepe, kot npr. ukrepe občutljivosti na posameznih policijskih postajah in opominjanje vseh policijskih oddelkov glede zahtev za popolno dokumentiranje priporov,³³⁴ sprejelo pa je tudi priporočilo NPM-ja glede poenotene dokumentacije glede pripora po celotni državi (v letu 2016). Vseeno pa je v letu 2017³³⁵ in 2018³³⁶ NPM še vedno našel pomanjkljivosti v dokumentaciji. Julija 2017 je Ministrstvo za notranje zadeve sprejelo odločbo, ki navaja, da morajo vse policijske postaje z uporabnimi celicami voditi obvezno knjigo o priporu ter urediti ukrepe usposabljanja in zavedanja.³³⁷

Primerna dokumentacija mora vključevati ne le informacije, ali je bilo obvestilo o pravicah zagotovljeno, ampak tudi informacije o tem, ali se je pridržana oseba odločila odkloniti ustrezne pravice. V takšnih primerih CPT priporoča, da je treba pridobiti podpis pridržane osebe in po potrebi je treba razložiti odsotnost podpisa.

Slovenija

Med obiski policijskih postaj je slovenski DPM pregledal dokumentacijo številnih pridržanj. DPM je sporočil, da je bilo ugotovljenih veliko pomanjkljivosti v večini obiskanih policijskih postaj, npr. nepopolni obrazci z informacijami ali uporaba starih obrazcev. DPM je prepoznal tudi primer

³²⁹ Slovenski NPM, Letno poročilo 2017, str. 69.

³³⁰ APT in PRI, »Pripor pred sojenjem: Naslavljanje dejavnikov tveganja za preprečevanje mučenja in zlorabljanja# (2. izdaja, 2015) str. 5–6 <https://apt.ch/content/files_res/factsheet-1_pre-trial-detention-en.pdf> ogledano dne 19. 7. 2019;

³³¹ SPT, CAT/OP/ROU/1, odst. 44.

³³² [Poročilo o dejavnostih NPM – 2017](#), stran 165; [Poročilo o dejavnostih NPM – 2016](#), stran 150f; [Poročilo o dejavnostih NPM – 2014](#), stran 132f.

³³³ (Letno poročilo NPM 2015.)

³³⁴ [Poročilo o dejavnostih NPM – 2015](#), str. 140.

³³⁵ [Poročilo o dejavnostih NPM – 2017](#), str. 157.

³³⁶ [Poročilo o dejavnostih NPM – 2018](#), str. 158.

³³⁷ [Poročilo o dejavnostih NPM – 2018](#), str. 151.

nedokončanega obrazca, na katerem so manjkale določene informacije glede tega, da je pridržana oseba odklonila pravico do obveščanja tretje osebe glede odvzema prostosti. V tem zadnjem primeru se je DPM navezoval tudi na posamezno pritožbo, ki jo je prejel slovenski NIČP, in priporočilo s strani CPT.³³⁸ V pritožbi je bilo navedeno, da osebam med odvzemom prostosti ni bilo omogočeno obvestiti svojih družinskih članov glede njihove aretacije in pridržanja. Policijski dokumenti so pokazali, da so bili tuji državljani obveščeni o pravicah pridržanih oseb, vključno s pravico do obveščanja družinskih članov, vendar na obrazcu ni bilo podpisa pridržane osebe, ki bi potrjeval, ali je oseba uveljavila ali odklonila pravice. Ministrstvo za notranje zadeve je razložilo, da to ni posebej predvideno v obstoječih obrazcih; spodbudna pa je informacija, da bo »obrazec, na katerem policisti zabeležijo informacijo o uveljavitvi/odklonitvi pravic pridržanih oseb, posodobljen z možnostjo dodajanja podpisa pridržane osebe.«³³⁹

Kot omenjeno zgoraj (Poglavje 1), **zakonodaja EU** zagotavlja podroben pravni okvir procesnih pravic in odpovedi le tem. Še več, zakonodaja EU od držav članic zahteva, da so informacije, ki jih nudijo osumljenim in obdolženim osebam, zabeležene v skladu s postopki beleženja, kot so predpisani v nacionalni zakonodaji. Organi, ki kraje pridržanja spremljajo, bi morali pregledovati pravilnost beleženja tudi v luči standardov EU.

Tabela: Zakonodaja EU

Relevantna pravica	Vidiki, ki morajo biti zabeleženi?
Pravica do obveščenosti	➤ Je bila oseba obveščena o svojih pravicah ➤ Je bilo osebi ob aretaciji/odvzemu prostosti predano obvestilo o pravicah/ ➤ Je bila osebi predana informacija o obtožbi
Pravica do tolmačenja in prevajanja	➤ Ali je bilo tolmačenje zagotovljeno brez odlašanja, med kazenskim postopkom pred preiskovalnimi in sodnimi organi, vključno med policijskim zaslišanjem, med zaslišanji pred sodiščem in na katerem koli potrebnem vmesnem zaslišanju ➤ Je bil zagotovljen ustni prevod ali ustni povzetek ključnih dokumentov ➤ Se je oseba odrekla pravici do prevoda
Pravica dostopa do odvetnika	➤ Ali je odvetnik sodeloval v intervjujih in zaslišanjih ➤ Je bilo glede pravice uporabljeno začasno odstopanje z ustrezno obrazloženo odločbo ➤ Je bila pravica odklonjena, v kakšni obliki (pisno ali ustno), v kakšnih okoliščinah
Pravica do komunikacije s tretjo osebo	➤ Je bilo glede pravice uporabljeno začasno odstopanje z ustrezno obrazloženo odločbo ➤ Je bila pravica odklonjena, v kakšni obliki (pisno ali ustno), v kakšnih okoliščinah

Poleg tega lahko nadzorni organi preverijo tudi, ali so vedno prisotni isti odvetniki in kako dolgo so bili odvetniki prisotni.

4.1.3. Avdiovizualni posnetki

Kjer so na voljo, bi morala telesa, ki nadzorujejo prostore pridržanj, nadzorovati tudi **avdiovizualne posnetke** (glejte zgoraj, poglavje 1.4.6).

Poljska

³³⁸ Slovenski DPM, Letno poročilo 2017, str. 70.

³³⁹ Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2017, str. 155.

Med obiskom si je ekipa ogledala posnetke video nadzora, ki je dokumentiral uporabo ukrepov neposredne prisile zoper stanovalce v centru za pridržanje mladostnikov.³⁴⁰ Analiza je pokazala številne nepravilnosti glede zakonitosti njihove uporabe, primernosti uporabe in dokumentiranja.

CPT

Na primer, med obiskom v Združenem kraljestvu/na Severnem Irskem leta 2001 si je delegacija zaradi navedb pridržane osebe glede incidenta v sobi za zasliševanje ogledala videoposnetek iz tistega obdobja. Videoposnetek je pokazal jasne slike fizičnega zlorabljanja pridržane osebe s strani uniformiranih policistov in detektivov. Posneti material so si v treh ločenih ogledih zadevnih videoposnetkov (ročno prilagojeno realnemu času) ogledati trije različni člani delegacije CPT. Z ročno sinhronizacijo nemega videoposnetka zaslišanj z zvočnimi posnetki je delegaciji CPT uspelo določiti, da so nekateri detektivi dejansko izvajali nepooblaščen »neposneta« zaslišanja pridržanih oseb v trajanju do pet minut.³⁴¹

4.2. Opazovanje policijskih zaslišanj

Poleg pregledovanja ali poslušanja posnetkov lahko NIČP -ji spoštovanje procesnih pravic nadzorujejo tudi z opazovanjem policijskih zaslišanj. Vendar pa lahko opazovanje policijskega zaslišanja moti preiskovalni postopek in nekateri menijo, da je to izven namena preventivnega nadzora.³⁴² Medtem ko tekom tega projekta ta praksa ni zabeležena med NIČP-ji in DPM-ji, je CPT to orodje v določenih primerih uporabil med izvajanjem nadzornih obiskov.

CPT

Na primer, med svojim obiskom na Norveškem leta 2018 je delegacija CPT med drugim imela priložnost opazovati dve policijski zaslišanja osumljenih oseb na sedežu policije v Oslu.³⁴³

4.3. Preverjanje zaupnosti posvetovanj med odvetnikom in stranko

Dodaten element, ki ga lahko nadzorni organi spremljajo, je, ali so na voljo primerni prostori za zagotovitev **zaupnosti posvetovanj med odvetniki in strankami** v prostoru.

Madžarska

Madžarski DPM je izmenjal informacije z madžarsko odvetniško zbornico glede komunikacije pridržanih oseb z njihovimi odvetniki. Madžarski DPM je to prepoznal kot težavo, saj so obstajali primeri, kjer se npr. pridržana oseba in njen odvetnik nista mogla primerno posvetovati, ker se nista mogla slišati zaradi pleksi stekla med njima oz. nista mogla izmenjati dokumentov, ker so bile odprtine za ta namen zavarjene.

³⁴⁰ Poročilo poljskega NPM-ja 2017, str. 43. https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_KMPT_Synteza_EN_2017.pdf.

³⁴¹ Poročilo CPT glede Združenega kraljestva (cf. CPT/Inf (2001) 6], odst. 26, 27, 33, 123, 124, str. 13-15, 41. Na voljo na:

<https://rm.coe.int/16806986d9> <ogledano dne 22. novembra 2019>. Glejte tudi:

Glejte poročilo CPT za Španijo, [CPT/Inf (2013) 6], odst. 24, str. 22. Na voljo na: <http://www.cpt.coe.int/documents/esp/2013-06-inf-eng.pdf> <ogledano dne

23. oktober 2013>; APT in PRI Videosnemanje v policijskem priporu Naslavljanje dejavnikov tveganja za preprečevanje mučenja in zlorabljanja https://www.apr.ch/content/files_res/factsheet-2_using-cctv-en.pdf.

³⁴² APT, Monitoring Police Custody: Praktični vodnik, str. 79 < https://www.apr.ch/content/files_res/monitoring-police-custody_en.pdf > ogledano dne 24. 11. 2019.

³⁴³ Poročilo CPT glede Norveške (cf. CPT/Inf (2019) 1], odst. 29, 30, str. 17/18. Na voljo na: <https://rm.coe.int/1680909713> <ogledano dne 22. novembra 2019>; glejte tudi poročilo CPT glede Združenega kraljestva (cf. CPT/Inf (2001) 6], odst. 26, 27, 33, 123, 124, pp. 13–15, 41. Na voljo na: <https://rm.coe.int/16806986d9> <ogledano dne 22. novembra 2019>.

4.4. Intervjuji s pridržanimi osebami

Intervjuji s pridržanimi osebami so ključen vir informacij glede pravic osumljenih in obtoženih oseb. Tekom tega projekta so NIČP-ji/DPM-ji izpostavili dva problema v tem pogledu.

Prvič, poudarjeno je bilo, da je v praksi težje nadzorovati procesna jamstva v zgornjih urah pripora, v primerjavi s pogoji v zaporih. V policijskih postajah je situacija bolj tekoča, saj se populacija stalno spreminja in je posledično nadzor bolj težaven.³⁴⁴ Zaradi tega so nekateri NIČP -ji/DPM-ji navedli, da bodo izvedli intervjuje z osumljenimi osebami samo v primeru, če so med obiski prisotni v policijski postaji.³⁴⁵

Vendar pa bi morali NIČP -ji/DPM-ji to situacijo preprečiti z izvajanjem **retrospektivnih intervjujev z osebami v priporu pred sojenjem (pripor) ali v zaporih** glede njihovih izkušenj med policijskim priporom. Predstavniki CPT je potrdil, da je res težko nadzorovati policijski pripor, saj so pridržane osebe na policijskih postajah pogosto zadržane za zelo omejeno obdobje, vendar pa je dodal, da CPT to težavo rešuje na dva glavna načina: z **intervjuji ljudi v priporu** glede njihovih izkušenj med priporom in z uporabo **dobrih tehnik intervjujev**, da se izognejo zastavljanju usmerjevalnih vprašanj, ampak postavljajo samo »kronološka vprašanja«, npr. »nam lahko poveste, kaj se je zgodilo, ko ste bili aretirani«. Šele na koncu, v primeru, da določene informacije manjkajo, zastavijo dodatna vprašanja.³⁴⁶

Avstrija

Retrospektivni intervjuji z osebami, pridržanimi pred sojenjem, so bili izvedeni s strani nekdanjega avstrijskega Svetovalnega sveta za človekove pravice AOB (*Menschenrechtsbeirat*). V intervjujih se je svet ukvarjal zlasti z aretacijo in vsemi zgodnjimi fazami pripora.³⁴⁷ Takrat je bil v JA Josephstadt dosežen poseben sporazum glede izvajanja intervjujev z osebami, pridržanimi pred sojenjem, in sicer na območju, kjer bi pridržane osebe običajno prejele obiske. Intervjuji so bili osredotočeni na aretacijo in zgodnje faze njihovega pripora. Izvedeno je bilo tudi navzkrižno preverjanje s protokoli in »poročili o aretaciji« v njihovih datotekah JA.

Vendar pa ta dejavnost po ustanovitvi DPM-ja ni bila več izvajana.

Glavna prednost retrospektivnih intervjujev s priprtimi in zaprtimi osebami je v tem, da je tveganje, da bodo sodelujoči v intervjujih izpostavljeni povračilnim ukrepom, manjše.

Ne gre le za »vedenje o pravicah«, ampak tudi za »samozavest o tem spregovoriti«. Ko so ljudje v zaporu, so bolj pripravljeni govoriti o trenutku aretacije, saj se ne bojijo povračilnih ukrepov policistov. Če pa jih o tem vprašamo v policijski postaji, morda ne bodo želeli odgovoriti. *Richard Carver, 1. september 2019*

4.5. Triangulacija: kombiniranje različnih virov in metod

Nadzorni obiski bi morali biti bolj osredotočeni na navzkrižno preverjanje informacij in na bistvena vprašanja, ne na formalistične pristope. »Čeprav dobro vodeni registri niso zagotovilo za pošteno ravnanje s pridržanimi osebami, enako kot slabo vodeni registri niso prepričljiv znak slabega ravnanja, pa so to vseeno pomembni indikatorji, ki bi morali biti vključeni v postopke triangulacije.«³⁴⁸

Za zagotovitev zanesljivosti rezultatov lahko NIČP-ji/DPM-ji navzkrižno preverijo različne vire informacij v skladu z načelom triangulacije, vključno s primerom neposrednih opazovanj, ki jih ekipa izvede med obiskom,

³⁴⁴ Posvetovalna delavnica v Budimpešti, Madžarska (februar 2019).

³⁴⁵ Intervju s predstavnikom NPM, Avstrija, 21. avgust 2019.

³⁴⁶ (Izvečki iz intervjuja, 30. avgust 2019.)

³⁴⁷ Intervju z zunanjim strokovnjakom, Avstrija, 14. julij 2018. Takšne intervjuje je mogoče izvesti tudi z zaporniki, ki služijo svojo kazen po končni sodbi.

³⁴⁸ APR, Monitoring Police Custody, 46.

informacijami, ki so pridobljene prek intervjujev z organi, osebjem in strokovnjaki, ki skrbijo za osebe, ki jim je odvzeta prostost.³⁴⁹

Čeprav so intervjuji s pridržanimi osebami in osebjem, ki je zanje odgovorno, še naprej pomemben vir informacij je za temeljito oceno prakse izvajanja policijskih pridržanj in pripora **informacije treba pridobiti od širokega razpona deležnikov**.

Načini za navzkrižno preverjanje lahko vključujejo:

- Intervjuje z različnimi pridržanimi osebami, ki jim je odvzeta prostost. V tem pogledu je npr. predstavnik CPT omenil, da pogosto izvajajo intervjuje z različnimi pridržanimi osebami, ki jih niso nikoli srečali/se nahajajo v drugih prostorih, in če so se obtožbe skladale, potem so bile potrjene kot visoko kredibilne.³⁵⁰
- Intervjuji in/ali zbiranje informacij iz drugih virov, vključno z ministrstvi za pravosodje, zdravje in finance, državnimi tožilci, sodniki, strokovnimi združenji, izvajalci brezplačne pravne pomoči, sindikati policistov in paznikov, organizacij civilne družbe, medijev.
- Če so na voljo, pregled datotek in registrov na mestu pripora in avdiovizualnih posnetkov.
- Zbiranje informacij iz posameznih pritožb, npr. več podobnih pritožb, ki lahko nakazujejo na sistematičnost problema v praksi.
- Uporaba drugih metod, kot so tematski obiski, tematska poročila, ankete, ipd.

Združeno kraljestvo

Zanimiv primer iz Velike Britanije je kriminalistična inšpekcija Severne Irske, ki je (v okviru svojega mandata DPM) izvedla „anketo zapornikov“. Anketa je postavila vrsto vprašanj o najnovejših izkušnjah zapornikov s policijskim pridržanjem. Vključevala je vprašanja o postopkovnih jamstvih, kot so pravica dostopa do odvetnika, pravica do obveščenosti in pravica do tolmačenja. Na podlagi "ankete zapornikov" je DPM objavil poročilo, ki prikazuje izkušnje zapornikov tudi v zvezi z zagotavljanjem njihovih postopkovnih zaščit v policijskem pridržanju.³⁵¹

Hrvaška

Hrvaški DPM navzkrižno preverja informacije, ki jih pridobi od zapornikov, s policijskimi evidencami o pridržanju in intervjuji s policisti. Prav tako navzkrižno primerja informacije iz zdravstvenih kartotek z relevantno dokumentacijo v policijskih postajah in intervjuji z zdravstvenim osebjem.

³⁴⁹ Glejte APT, Monitoring Police Custody; APT (2018) Towards the Effective Protection of LGBTI Persons Deprived of Liberty: A Monitoring Guide, str. 49; APT in PRI, Video snemanje v policijskem priporu: Naslavljanje dejavnikov tveganja za preprečevanje mučenja in zlorabljanja, str. 7 < <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2016/01/factsheet-2-cctv-2nd-ed-v4.pdf> >

³⁵⁰ Intervju s predstavnikom CPT, september 2019.

³⁵¹ Criminal Justice Inspection Northern Ireland, 'Police Custody: The detention of persons in police custody in Northern Ireland' (Marec 2016).

5. OBRAVNAVANJE PRITOŽB IN SODELOVANJE V SODNIH POSTOPKIH

Ključne točke

1	Kjer imajo mandat za obravnavo individualnih pobud druga nacionalna telesa za človekove pravice, mora NIČP zagotoviti tesno sodelovanje in koordinacijo s takšnimi telesi, npr. z izmenjavo informacij in tudi s preverjanjem spoštovanja priporočil, ki jih podajo.
2	Čeprav je treba vedno varovati pomembno načelo neodvisnosti sodstva, morajo NIČP-ji z mandatom obravnavanja individualnih pritožb imeti pristojnosti tudi za obravnavanje pritožb glede kazenskih procesnih pravic v preiskovalni fazi in policijskih postopkih. Če nacionalni zakoni zagotavljajo izjeme, v katerih lahko NIČP-ji obravnavajo posamezne pritožbe glede primerov, ki hkrati čakajo na obravnavo pred sodiščem, zaradi si »predolgh postopkov«, »očitne zlorabe pooblastil« ali »očitne zlorabe moči«, je potrebno te izjeme razlagati široko. Tudi če gre za individualno pritožbo, ki po vsebini ne sodi med pooblastila NIČP, slednje NIČP-jem ne bi smelo preprečiti, da naslovijo splošna vprašanja človekovih pravic, ki iz takšnega primera izhajajo.
3	Vsi NIČP-ji morajo aktivno promovirati upoštevanje in skladnost sodstva z mednarodnimi standardi glede človekovih pravic ter morajo podpirati sodstvo, da bi zaščitili in promovirali človekove pravice. V skladu s tem ciljem, bi lahko NIČP-ji npr.: • Posredovali primere v vednost sodnim organom • Sprožili postopke pred sodišči in/ali vlagali pritožbe • Kot tretje stranke posredovali v pravnih postopkih na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni Ti postopki predstavljajo formalne možnosti sodelovanja med NIČP-ji in sodstvom, ki upoštevajo jasno razdelitev vlog in zagotavljajo spoštovanje neodvisnosti sodstva. Pri tem bi morali NIČP-ji v celoti uporabiti zakone in postopke EU pri izvajanju svojega mandata.

5.1. Individualne pritožbe pred NIČP-ji

»Kvazisodne« pristojnosti so običajno določene tako, da imajo značilnosti sodnega zakona, vendar pa jih izvajajo administrativne agencije ali uradne osebe.

Pariška načela navajajo, da so kvazisodne pristojnosti, kot npr. obravnavanje pritožb glede posameznih peticij, samo izbirne in niso nujni element mandata NIČP -jev.³⁵²

OPCAT ne pokriva posameznih pritožb.

CRPD navaja, da bi morali neodvisni mehanizmi »ščititi« uvedbo Konvencije, kar si Komite CRPD razlaga kot »upoštevanje posameznih ali skupinskih pritožb glede domnevnih kršitev Konvencije« in »izvajanje preiskav«.³⁵³

Dodatne mednarodne smernice glede posameznih pritožb lahko najdete v **Beneških načelih iz leta 2019** o institucijah varuha človekovih pravic, ki jasno navajajo, da »... je pravica pritožbe pri varuhu človekovih pravic dodatek k pravici dostopa do pravice prek sodišč«.

³⁵² G.O. 2.9; glejte tudi De Beco/Murray, 2014, str. 103; Carver, A New Answer to an Old Question.

³⁵³ Komite CRPD, »Smernice o neodvisnem nadzoru okvirov in njihovega sodelovanja pri delu Komiteja o pravicah invalidov« (2016) CRPD/C/1/Rev. 1, dodatek.

Na območju EU ima precejšnje število NIČP -jev (14 od 24) pristojnost obravnavanja posameznih pritožb.³⁵⁴ Vseh teh 14 NIČP-jev so institucije z ombuds mandatom.

V nekaterih državah imajo mandat za obravnavo individualnih pritožb druga domača telesa za varstvo človekovih pravic (npr. v Franciji, na Švedskem in Nizozemskem). Tudi ta telesa imajo pogosto pomembno vlogo pri varstvu procesnih pravic. Zanimiv primer prihaja od francoskega ombudsmana.

Francija

Oktobra 2017 je bil pri Zagovorniku pravic (Ombudsman) vložen zahtevek v zvezi s prakso uporabe steklenih škatel na kazenskih sodiščih in ali kršijo pravico do obrambe, vključno z domnevo nedolžnosti, pa tudi, ali predstavljajo ponižujoče ravnanje. Francoski varuh človekovih pravic je 17. aprila 2018 sprejel odločitev, da sistematičen nastop obtožencev v zavarovanih steklenih škatlah na sodišču omejuje njihove pravice do obrambe, zlasti pravico do domneve nedolžne in v določenih okoliščinah lahko pomeni ponižujoče ravnanje. Francoski varuh pravic je še poudaril, da sistematična namestitve zavarovanih škatel ni sorazmerna z domnevnimi varnostnimi pomisleki, saj pred obravnavami ni opravljena individualna ocena tveganja. V tem primeru se je obdolženi skliceval na sodno prakso ESČP (Karachencev proti Rusiji, Svinarenko in Slyadnev proti Rusiji) in direktivo EU o pravici do domneve nedolžnosti. Odločil se je, da neselektivna uporaba steklenih škatel na kazenskih sodiščih še posebej nasprotuje zakonodaji EU, vključno z Direktivo o pravici do domneve nedolžnosti. Ta direktiva od držav članic zahteva, da „[...] sprejmejo ustrezne ukrepe da zagotovijo, da osumljene in obdolžene osebe na sodišču ali v javnosti niso predstavljene kot krive z uporabo sredstev za fizično omejevanje.“ (člen 5 Direktive).

Kjer imajo mandat za obravnavo individualnih pobud druga nacionalna telesa za človekove pravice, mora NIČP zagotoviti tesno sodelovanje in koordinacijo s takšnimi telesi, npr. z izmenjavo informacij in tudi s preverjanjem spoštovanja priporočil, ki jih podajo.

V večini držav članic imajo pristojnost za obravnavo individualnih pritožb NIČP-ji. Vendar pa je pristojnost NIČP-jev za prejem pritožb glede procesnih pravic precej omejena zaradi načela neodvisnosti sodstva in komplementarnosti vloge NIČP-jev v odnosu do sodstva (glej zgoraj, poglavje 2.3). Večina zakonov glede NIČP-jev določa **načelo subsidiarnosti** z namenom ohranjanja komplementarnosti do sodstva.³⁵⁵ To v praksi pomeni, da je kakršna koli pritožba glede primera, ki hkrati čaka na obravnavo pred sodiščem, nesprejemljiva in morajo osebe, ki vlagajo pritožbe, izkoristiti vsa nacionalna sredstva (npr. Hrvaška, Slovenija, Avstrija, Ciper in Španija).³⁵⁶ Drugi zakoni kot nesprejemljive določajo tudi pritožbe, o katerih je bila na sodišču odločitev že sprejeta (npr. Madžarska, Litva, Češka, Estonija in Slovaška).³⁵⁷

Vendar pa lahko številni NIČP-ji prejemajo pritožbe glede procesnih pravic, še zlasti, če so v zvezi s preiskovalno fazo. Zanimivi primeri v tem smislu izhajajo iz prakse slovenskega varuha človekovih pravic.

Slovenija

Slovenski NIČP je navedel, da so do zdaj glede **brezplačne pravne pomoči** prejeli malo pritožb, in sicer 2-3 primera na leto. Na primer, leta 2017 so prejeli pritožbo posameznika, ki je odvetnika potreboval med poletnim dopustom. V tem primeru policiji ni uspelo najti odvetnika, ker je bil edini potencialni odvetnik na dopustu, torej nedosegljiv. V takšnem primeru NIČP priporoča, da mora

³⁵⁴ Te države so: Avstrija, Bolgarija, Hrvaška, Ciper, Estonija, Finska, Madžarska, Latvija, Litva, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Slovenija. Nizozemska in Slovaška imata mandat za posamezne pritožbe samo glede primerov brez diskriminacije.

³⁵⁵ Glede načela subsidiarnosti glejte tudi Gabriele Kucsko-Stadlmayer, Evropske institucije varuha človekovih pravic: Primerjalna pravna analiza glede večplastne uresničitve ideje (Springer 2008) str. 20.

³⁵⁶ Slovenija: členi 24, 27, 30 Zakon o varuhu človekovih pravic; Hrvaška: Člen. 22 hrvaški Zakon o varuhu človekovih pravic; Avstrija: člen 148a (1) Avstrijska zvezna ustava. Glejte tudi Thienel/Leitl-Staudinger, »Člen 148a B-VG«, str. 20.

³⁵⁷ Madžarska: razdelek 18 madžarskega zakona o NHRI-jih; Litva: členi 13–17 litovskega zakona o NHRI-jih (pritožbe glede zadeve so bile že razrešene); Češka: razdelek 12 (d); Slovaška: razdelek 15 (b), (c); Estonija: razdelek 25 (2).

Odvetniška zbornica pripraviti seznam odvetnikov, ki so na voljo med dopusti oziroma sodnimi počitnicami.³⁵⁸

Slovenija

Leta 2017 je slovenski NIČP obravnaval pobudo, ki so jo vložili trije tuji državljani, pridržani s strani policije. Trdili so, da jim med odvzemom prostosti ni bilo **omogočeno obvestiti svojih družinskih članov glede njihove aretacije in pripora**. Policijski dokumenti so pokazali, da so bili tuji državljani obveščeni o pravicah pridržanih oseb, vključno s pravico do obveščanja družinskih članov, vendar čeprav niso zahtevali obveščanja družinskih članov ali drugih oseb, tega niso potrdili s svojim podpisom. Ministrstvo za notranje zadeve je razložilo, da to ni bilo posebej predvideno v obstoječih obrazcih. CPT je težave na tem področju ugotovil tudi med svojim obiskom Slovenije leta 2017. Ob koncu obiska je *delegacija slovenskim organom predlagala vključitev informacije o tem, ali je pridržana oseba uveljavila oz. odklonila svoje pravice, v dokument, ki ga podpiše pridržana oseba. Komunikacija z vlado Republike Slovenije o tem, da bo obrazec, na katerem policisti zabeležijo informacijo o uveljavitvi/odklonitvi pravic pridržanih oseb, posodobljen z možnostjo dodajanja podpisa pridržane osebe, je spodbudna.*³⁵⁹

Tudi izven policijskih postopkov in faze pred sojenjem številni zakoni o NIČP-jih ponujajo tudi izjeme in nekateri NIČP-ji lahko v določenih primerih prejmejo posamezne pritožbe, tudi če primer hkrati čaka na obravnavo pred sodiščem, npr. v primeru »prekomerno dolgih postopkov« (npr. Avstrija, Slovenija, Hrvaška),³⁶⁰ v primeru »očitne zlorabe oblasti« (npr. Slovenija)³⁶¹ ali v primeru »zlorabe moči« (npr. Hrvaška).³⁶² Te izjeme so običajno upravičene, ker naj bi spadale pod »administracijo pravice« ter so na ta način »sprejemljivi« posegi v sodstvo (glejte zgoraj, poglavje 2.6). Glede na njihov posebni mandat za zaščito in promocijo človekovih pravic morajo NIČP-ji razmisliti o razlaganju teh izjem v širšem smislu.

Ne glede na to, da je posamezna pritožba nesprejemljiva, NIČP-jem ne sme nikoli preprečiti preiskovanja bolj splošnih zadev glede človekovih pravic, ki izvirajo iz primera. Kot priporoča organizacija Amnesty International, »[d]ejstvo, da je bila ovadba vložena in pregon poteka, ne bi smelo ustaviti NIČP-jev pri obravnavi pritožbe ali sprejeti drugih ukrepov znotraj svojega mandata, da naslovijo pomisleke glede spoštovanja človekovih pravic. sme biti izgovor za zaustavitev NIČP -jev pri obravnavi pritožbe oz. izvajanju drugih dejanj znotraj svojega mandata za nastavljanje zadev glede človekovih pravic. Kjer se še čaka na sojenje, NIČP ne sme obravnavati vsebine obtožnice, ampak si mora ogledati druge zadeve, ki so v zvezi s človekovimi pravicami obtožene osebe, na primer navedbe, da je bila oseba med pridržanjem izpostavljena mučenju.«³⁶³ Nekateri nacionalni zakoni izrecno regulirajo to situacijo.

Španija

Člen 17 (2) El Defensor Del Pueblo, organski zakon

»Varuh človekovih pravic posamezno ne bo preiskoval nobenih pritožb, pri katerih se čaka sodna odločitev, in bo prekinil kakršno koli preiskavo, ki jo je že začel, če zadevna oseba zahtevk ali pritožbo vloži pred običajnim ali ustavnim sodiščem. *Vendar pa to ne bo preprečevalo preiskave splošnih težav, ki so navedene v vloženi pritožbah. V vsakem primeru je treba zagotoviti, da administracija pravočasno in na pravi način razreši zahteve ter pritožbe, ki so ji bile posredovane.*«³⁶⁴

³⁵⁸ Delavnica v Budimpešti, februar 2019.

³⁵⁹ Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2017, str. 155.

³⁶⁰ Avstrija: Člen 148a (4) Avstrijska zvezna ustava, Slovenija: člen 24 Zakon o varuhu človekovih pravic; Hrvaška: člen 22 hrvaški Zakon o varuhu človekovih pravic.

³⁶¹ Slovenija: člen 24 Zakon o varuhu človekovih pravic.

³⁶² Hrvaška: člen 22 hrvaški Zakon o varuhu človekovih pravic. Glejte tudi Gabriele Kucsko-Stadlmayer, *Evropske institucije varuha človekovih pravic: Primerjalna pravna analiza glede večplastne uresničitve ideje* (Springer, 2008), str. 22 in naprej.

³⁶³ Amnesty International, »Priporočila Amnesty International glede učinkovite zaščite in promocije človekovih pravic« (Amnesty International, oktober 2001) <https://www.amnesty.org/download/Documents/128000/ior400072001en.pdf>, str. 29 ff.

³⁶⁴ Člen 17 (2) El Defensor Del Pueblo, organski zakon <http://www.legislationline.org/documents/id/17569>.

5.2. Udeležba v sodnih postopkih

Pariška načela navajajo, da morajo imeti NIČP-ji svetovalno funkcijo, vendar ne vsebujejo izrecnega navezovanja na udeležbo NIČP-jev v sodnih postopkih. Številni NIČP -ji imajo kot eno od možnosti izvajanja te funkcije pristojnost posredovanja v sodnih postopkih. Še več, člen 3 (3) Pariških načel izrecno navaja, da imajo NIČP -ji dolžnosti sodelovati z Združenimi narodi in vsemi drugimi organizacijami v sistemu Združenih narodov, regionalnimi institucijami in nacionalnimi institucijami drugih držav, ki so pristojne za zaščito in spodbujanje človekovih pravic. Številni NIČP -ji uporabljajo to uredbo za upravičenje mandata za posredovanje v mednarodnih ter regionalnih sodnih postopkih.

Dodatne smernice so navedene v **Nairobiški deklaraciji NIČP, 2008**, ki NIČP -je spodbujajo k prispevanju k promociji vloge sodstva pri promociji in zaščiti človekovih pravic, in sicer ne le z nudenjem priporočil za krepitev pravnega sistema in sodstva, ampak tudi s promocijo »upoštevanja in skladnosti sodstva z mednarodnimi standardi o človekovih pravicah, vključno prek amicus [curiae] in pravnega izobraževanja«.

CRPD, člen 33

»Aktivnosti zaščite vključujejo ... posredovanje primerov sodiščem, sodelovanje v sodnih postopkih«

Beneška načela

19 (2) Varuh človekovih pravic mora imeti pravico posredovanja pred pristojnimi sodnimi organi in sodišči

Poleg obravnavanja posameznih pritožb imajo NRHI-ji na voljo številne druge načine za zaščito posameznih pravic osumljenih in obtoženih oseb. To lahko vključuje posredovanje primerov pristojnim organom, sproženje postopkov pred sodišči ali vlaganje pritožb ter posredovanje v sodnih postopkih. To so formalni načini, kako se lahko NIČP -ji ukvarjajo s sodišči, regulirani z jasnimi pravnimi postopki ob upoštevanju pomena načela neodvisnosti sodstva.³⁶⁵

5.2.1. Posredovanje primerov drugim pristojnim organom

Glede na naravo kvazisodnih moči bodo NIČP -ji neizogibno prejeli posamezne pritožbe, za katere nimajo pristojnosti, da bi jih obravnavali. Praksa v takšnih primerih bi morala biti, da takšne pritožbe posredujejo pristojnim organom.³⁶⁶ Posredovanje s strani NIČP -jev lahko poveča možnost sankcije kršitelja, čeprav so vse odločitve na koncu v pristojnosti sodišča.³⁶⁷

5.2.2. Pravica do sprožitve postopka in vlaganja pritožb

Nekateri NIČP -ji imajo mandat za sprožitev pravnega postopka. Ko govorimo o kazenskih postopkih, to v praksi pomeni, da ima NIČP pristojnost zahtevati **sprožitev kazenskih ali policijskih preiskav** v primerih, ki vključujejo primere preganjanje *po uradni dolžnosti*. Vendar pa se zdi, da je ta pristojnost le redko uporabljena, in med projektom ni bilo mogoče najti nobenega konkretnega primera.

Poljska

Poljski NIČP ima pravico zahtevati sprožitev kazenskih postopkov (tj. preiskava ali poizvedba) s strani pristojnega tožilca v primerih, ki vključujejo kršitve preganjanje *po uradni dolžnosti*.³⁶⁸

Finska

³⁶⁵ APF, »Priročnik o nacionalnih institucijah za človekove pravice (maj 2018)«, str. 319.

³⁶⁶ Mednarodni svet za politiko človekovih pravic in Pisarna visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice »Ocenjevanje učinkovitosti nacionalnih institucij za človekove pravice« (2005, Mednarodni svet za politiko človekovih pravic) <<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/NHRIen.pdf>>, str. 22.

³⁶⁷ Welch Ryan M, Nacionalne institucije za človekove pravice: Dome.

³⁶⁸ Poljska: člen 14 (5) poljskega zakona o NHRI-jih in člen 521 Kodeksa o kazenskem postopku.

Varuh človekovih pravic lahko naroči izvedbo policijske preiskave, kot je navedeno v Zakonu o policiji (493/1995), ali predsodne preiskave, kot je navedeno v Zakonu o predsodnih preiskavah (449/1987), da se razjasni zadeva, ki jo preiskuje varuh človekovih pravic.³⁶⁹

Poleg tega imajo nekateri NIČP -ji pravico vlaganja pritožb pred višjimi sodišči.

Poljska

Poljski NIČP ima pravico do vlaganja pritožb pred vrhovnim sodiščem. Zlasti, če NIČP vlaga kasacijsko pritožbo v korist obtožene osebe, ni omejen z nobenimi časovnimi okviri. NIČP je svojo pristojnost uporabil v številnih primerih glede procesnih pravic pred vrhovnim sodiščem, vključno s pravico do obveščanja, pravico do tolmačenja in prevajanja, pravico dostopa do odvetnika, vložene kasacijske pritožbe in procesne pravice ranljivih oseb. Vendar v nobenem od teh primerov niso bili navedeni ustrezni instrumenti EU.³⁷⁰

Na primer, decembra 2018 je komisar vložil kasacijsko pritožbo na vrhovnem sodišču v primeru Piotra P., moškega z intelektualno motnjo, ki je bil na 25 let zapora za dvojni umor obtožen na podlagi pričanja, ki je bilo prvič podano med neformalnim zaslišanjem brez odvetnika. Ko je priznal, je bil dejansko zaslišan kot priča, šele pozneje kot osumljenec. Šele na tej zadnji stopnji je bil obveščen o svojih procesnih pravicah. V kasacijski pritožbi je komisar med drugim navedel, da zapisnik zaslišanja Piotra M., ki je bil podlaga za ključne dejanske ugotovitve na škodo obtožene osebe, niso zanesljive v primeru, ko je bila oseba z intelektualno motnjo, dovzetna za napeljevanje, zaslišana brez odvetnika in vprašanja policistov niso bila vključena v zapisnik.³⁷¹ Primer še vedno čaka na obravnavo pred vrhovnim sodiščem.

Še ena pomembna pristojnost, ki jo lahko imajo NIČP -ji za zaščito pravic osumljenih in obtoženih oseb, je vlaganje **pritožbe glede posamezne kršitve človekovih pravic pred ustavnim sodiščem** (npr. Španija in Slovenija).³⁷² Med projektom ni bilo mogoče najti nobenih primerov v zvezi s procesnimi pravicami. Takšna pristojnost je bila večkrat uporabljena za zaščito drugih temeljnih pravic in bi bila lahko načeloma uporabljena tudi za procesne pravice v kazenskem postopku.

Slovenija

Na primer, leta 2015 je s soglasjem zadevne osebe slovenski Varuh človekovih pravic vložil ustavno pritožbo proti odločitvam prvostopenjskega sodišča (Okrožno sodišče v Ljubljani), drugostopenjskega sodišča (Višje sodišče v Ljubljani) in najvišjega sodišča v državi (Vrhovno sodišče Republike Slovenije). Ustavno sodišče Republike Slovenije je Varuha obvestilo, da je odbor med postopkom preiskave ustavne pritožbe na svoji seji z dne 12. julija 2016 sprejel sklep (številka Up-563/15-7) o sprejetju ustavne pritožbe v obravnavo. Leta 2017 je na Ustavnem sodišču Republike Slovenije Varuh človekovih pravic uspel z ustavno pritožbo proti odločitvam prvostopenjskega sodišča (Okrožno sodišče v Ljubljani), drugostopenjskega sodišča (Višje sodišče v Ljubljani) in najvišjega sodišča v državi (Vrhovno sodišče Republike Slovenije) glede ukrepa neprostovoljnega zdravljenja v psihiatrični bolnišnici.³⁷³

³⁶⁹: Razdelek 110 Finska ustava in člen 8 Zakon o parlamentarnem varuhu človekovih pravic.

³⁷⁰ Poljska: člen 14(8) Zakon o NHRI-jih.

³⁷¹ *Kasacja RPO w sprawie mężczyzny z niepełnosprawnością umysłową skazanego za morderstwo*, 24. 12. 2018 – <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/kasacja-rpo-w-sprawie-m%C4%99%C5%B4Czyzny-z-niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85-umys%C5%82ow%C4%85-skazanego-za-morderstwo>; glejte tudi: *Man talked into murder. Uporaba s strani ESČP za osebe z intelektualno motnjo*, 9. 2. 2017, <http://www.hfhr.pl/en/man-talked-into-murder-application-to-ecthr-involving-person-with-intellectual-disability/>, (preden je komisar vložil kasacijsko pritožbo na vrhovnem sodišču, je HFHR vložil prijavo pri ESČP).

³⁷² Španija: člen 29 Zakon o NHRI-jih; Slovenija: člen 50 Zakon o ustavnem sodišču (ZUstS) varuhu človekovih pravic dovoljuje vlaganje ustavne pritožbe glede kršenja človekovih pravic ali osnovnih svoboščin posameznikov oz. pravnih subjektov s posameznim dokumentom državnega ali lokalnega organa oz. nosilca javne pristojnosti.

³⁷³ Slovenski varuh človekovih pravic, Letno poročilo 2017, str. 28 in naprej.

5.2.3. Intervence v sodnih postopkih

Instrumenti posredovanj tretjih strank so posredovanja, ki so izvedena z namenom podpiranja sodišč pri sprejemanju določenih odločitev. Posredovanja tretjih strank so tako orodje, s katerimi NIČP -ji podpirajo sodne organe pri zaščiti in promociji človekovih pravic ter lahko na ta način igrajo pomembno vlogo pri

izobraževanju sodnikov glede človekovih pravic,³⁷⁴ npr. s predstavitvijo praktičnih informacij iz nacionalnih zakonov, nacionalnih sodnih praks ali statistik.³⁷⁵ Bolj splošno so lahko uporaben vir za celotno družbo zagovornikov človekovih pravic.

Nekateri zakoni o NIČP -jih izrecno dovoljujejo pristojnost posredovanja v pravnih postopkih (npr. Irska), vendar pa veliko zakonov ne navaja posegov s strani tretjih strank.

Irska

Razdelek 30(1) Zakon o enakopravnosti 2006, ki navaja:

»Komisija ima pristojnost ... posredovanja v pravnih postopkih, bodisi za sodni pregled ali kako drugače, če se Komisiji zdi, da so postopki pomembno za zadevo v zvezi s katero ima Komisija funkcijo.«

Slovenija

Slovenski zakoni navajajo, da lahko NIČP svoje mnenje z vidika zaščite človekovih pravic in temeljnih svoboščin podajo kateremu koli organu v primeru, o katerem se odloča, ne glede na vrsto ali stopnjo postopka, ki poteka pred temi organi.³⁷⁶

Nizozemska

Nacionalni zakoni niti izrecno ne dovoljujejo niti izločajo posredovanja tretjih strank. Vendar pa navaja, da ima NIČP odgovornost sodelovanja z mednarodnimi organizacijami. Zato si NIČP nacionalni zakon razlaga kot takšen, da dovoljuje poseg tretje strani kot sredstvo sodelovanja z mednarodnimi organizacijami.³⁷⁷

Na **nacionalni ravni** nekaj zakonov EU glede NIČP -jev izrecno omogoča posredovanje v potekajočih nacionalnih postopkih kot tretja stranka v kazenskih postopkih.³⁷⁸ Pogosto so pristojnosti NIČP -jev glede posredovanja omejene samo na civilne in administrativne postopke.³⁷⁹ Vendar pa na Irskem obstajajo tudi primeri posredovanja tretjih strank v kazenskih postopkih na nacionalni ravni. Ampak je treba navesti, da bi običajno za posredovanje kot tretja stranka NIČP -ji morali pridobiti dovoljenje sodišča, da se zagotovi spoštovanje neodvisnosti sodišča.³⁸⁰

Irska

V primeru iz leta 2019 *Sweeney proti Irski* je Irska komisija za enakopravnost in človekove pravice odobrila posredovanje pred vrhovnim sodiščem v pomembnem primeru, ki preiskuje pravico do molka, ko je oseba zaslišana kot del kazenske preiskave.³⁸¹

Pri dovoljevanju posredovanja v sodnem postopku lahko sodstvo prepozna določena območja, na katerih lahko posredovalni subjekt poskuša pomagati sodišču. Na primer, v primeru *Celmer* je bilo irskemu NIČP -ju dovoljeno oddati dokumente glede določenih območij, kot so standard dokazov, dokazno breme, standardi evidentiranja za prepoznavanje kršitev pravičnega sojenja.³⁸²

³⁷⁴ Nairobška deklaracija; APF, str. 184; glejte tudi Nairobško deklaracijo <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/NairobiDeclarationEn.pdf>.

³⁷⁵ V Luksemburg namesto v Strasbourg? Poročilo o vlogi Evropskega sodišča glede zaščite človekovih pravic, september 2018, str. 57f.

³⁷⁶ Slovenski Zakon o varuhu človekovih pravic, člen 25.

³⁷⁷ Intervju s predstavnikom nizozemskega NHRI, 2019.

³⁷⁸ Za primere izven EU glejte APF, str. 300 ff.

³⁷⁹ Glejte Poljsko nacionalno poročilo, str. 3. Za primer iz kanadskega sistema glejte: <https://ablawg.ca/2016/06/08/should-the-dispute-remain-between-the-accused-and-the-crown-third-party-intervention-in-criminal-proceedings/comment-page-1/>.

³⁸⁰ APF, str. 188 (s primeri nacionalnih zakonov v Avstraliji in Indoneziji).

³⁸¹ Glejte Irska komisija za enakopravnost in človekove pravice, Oddajanje v primeru Sweeney proti pravosodnemu ministru, Irska in državnemu tožilcu (12. marec 2019) <<https://www.ihrec.ie/documents/24211/>>

³⁸² Irska komisija za človekove pravice in enakopravnost (IHREC), Celmer.

NIČP lahko posredujejo tudi pred mednarodnimi ali regionalnimi sodišči.³⁸³ Ta možnost je bila v preteklosti uporabljena v številnih primerih **pred ESČP** in število primerov, kjer je uporabljena, se povečuje.³⁸⁴ V sistemu ESČP je *amicus curiae* oseba ali organizacija, ki ima interes ali poglede glede zadeve primera in ki, ne da bi bila stranka, ECHR prosi za dovoljenje za oddajo dokumenta s predlogom glede dejanskih in pravnih trditev za podpiranje odločitve v skladu z njihovimi lastnimi pogledi.

Tretjim strankam je morda omogočeno oddati pisne komentarje³⁸⁵ ali sodelovati na zaslišanju, ko je bilo obvestilo o uporabi predano drugi pogodbeni stranki.³⁸⁶ Medtem ko je sodišče to možnost imenovalo kot »pravica do posredovanja«, ³⁸⁷ mora predsednik sodišča še vedno pooblastiti to posredovanje ...«. Če govorimo na splošno, so pooblastila rutinsko odobrena.³⁸⁸ Ni posebnega obrazca za posredovanje, ni takse za zahtevo po dovoljenju in ni potrebe po pridobivanju soglasja strank.³⁸⁹

Nizozemska

Ta možnost je bila npr. s strani **nizozemskega Inštituta za človekove pravice** uporabljena v primerih, ki so pomembni za kazenske postopke. Na primer v *Hasselbaink proti Nizozemski* (73329/16) in v *Maassen proti Nizozemski* (10982/15). Dokument se je osredotočal na svobodo in varnost (člen 5 ECHR) in podrobneje na pomembnost utemeljene določbe za pripor, s poudarkom na vrednote za nizozemske sodnike kazenskega prava, ki jih prinaša sodba ESČP glede te zadeve.³⁹⁰

Še ene zanimiv primer glede oddajanja se kaže v *Magee proti Irski* (53743/09) v *komentarjih irske Komisije za človekove pravice* glede zavrnitve pravne pomoči osebi, katere sin je umrl v priporu in je potem iskala pravno pomoč za preiskavo.³⁹¹ IHRC svojo oddajo osredotoča na strukturnih in reformnih pobudah sistema mrliških oglednikov, civilne pravne pomoči in standardov glede policijskega pripora na Irskem, s čimer zagotavlja pomembne vpoglede v nacionalne okoliščine. Pozneje je bil primer razrešen med Irsko in vlagateljem.

V skladu z zakoni EU je možnost, da NIČP -ji **sodelujejo v primerih pred CJEU**, precej bolj omejena. CJEU navaja, da lahko samo posebni akterji sodelujejo pred Evropskim sodiščem.³⁹² To je možno tako kot predhodna referenca in kot neposredno dejanje.³⁹³ Bolj pomembna dejanja so sicer predhodne reference.³⁹⁴ Za

³⁸³ Za več smernic glede posredovanj tretjih strank glejte ENNHRI, Vodnik glede posredovanj tretjih strank pred Evropskim sodiščem za človekove pravice (prihajajoči); in ENNHRI, Vodnik glede posredovanj tretjih strank pred Evropskim sodiščem (prihajajoči).

³⁸⁴ Npr. Irska komisija za človekove pravice v primeru O'Keeffe proti Irski [GC] – 35810/09, sodba z dne 28. 1. 2014; Irska komisija za človekove pravice v primeru v imenu Evropske skupine nacionalnih institucij za človekove pravice (zdaj ENNHRI) v primeru Gauer in drugi proti Franciji – 61521/08, 2012; Evropska skupina nacionalnih institucij za človekove pravice (zdaj ENNHRI) v primeru D. D. proti Litvi – 13469, 2012. Glejte tudi <https://strasbourgobservers.com/2015/02/24/third-party-interventions-before-the-ecthr-a-rough-guide/>.

³⁸⁵ Pravilo 44 §3 Pravila sodišča in člen 36 §2 ECHR. – Katera koli »pogodbena stranka, ki ni stranka postopkov, ali katera koli zadevna oseba, ki ni vlagatelj«.

³⁸⁶ Pravila 51 §1 ali 54 §2(b).

³⁸⁷ Saadi proti Italiji [GC], št. 37201/06, §7, ECHR 2008.

³⁸⁸ William A. Schabas, *Evropska konvencija o človekovih pravicah: Komentar*, (OUP 2015) člen. 36, str. 792.

³⁸⁹ JUSTICE, To assist the Court, str. 60, (<https://2bqub8cdew6192tsu41lay8t-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2016/06/To-Assist-the-Court-Web.pdf>).

³⁹⁰ <https://mensenrechten.nl/nl/publicatie/38255>, <https://mensenrechten.nl/nl/publicatie/36606>.

³⁹¹ https://www.ihrec.ie/app/uploads/download/pdf/magee_v_ireland_amicus_submission_ihrc_8_march_2012_24415.pdf.

³⁹² Člen 23 Statuta CJEU in člen 96 Procesnih pravil, ki navaja, da so to: stranke glavnih postopkov, države članice, Evropska komisija, institucije, ki so sprejele zakon o veljavnosti razlage razprave, države, ki niso države članice, ki so stranke sporazuma EGS, Nadzorni organ EFTA, kjer je vprašanje glede enega od področij uporabe posredovano sodišču za predhodno odločitev, države nečlanice, ki so stranke sporazuma glede določenih zadev, sklenjenih s strani Sveta, in kjer sporazum tako navaja, ter kjer se sodišče ali tribunal države članice nanaša na Evropsko sodišče za predhodno odločitev glede vprašanja znotraj razpona tega sporazuma.

³⁹³ Člen 50(2) Statut Evropskega sodišča. V neposrednih dejanih morajo tretje stranke dokazati neposreden, obstoječi interes glede sodbe v obliki odredbe, ki ga želijo stranke (Odredba predsednika sodišča z dne 6. aprila 2006 v primeru C-130/06 P(I) Post proti Deutsche Post in Komisiji, odst. 8). Odredba predsednika sodišča z dne 25. januarja 2008 v primeru C-461/07 P(I) Provincia di Ascoli Piceno in Comune di Monte Urano proti podjetju Sun Sang Kong Yuen Shoes Factory, odst. 5.

³⁹⁴ Člen 267 Pogodba o delovanju Evropske unije (TFEU).

sodelovanje v postopku predhodne reference bi NIČP moral biti stranka glavnih nacionalnih postopkov, preden je referenca podana.³⁹⁵ Katera koli stranka nacionalnega primera lahko zahteva predhodno sodbo pred CJEU. Poleg tega ima posredovalni subjekt v nacionalnih postopkih v svojih ustnih ali pisnih dokumentih možnost priporočanja, da sodišče izvede predhodno referenco glede zahteve, ki jo je vložil. Če nacionalno sodišče sklene, da je potrebna referenca, bo referenco poslalo CJEU. Ta dokument običajno sestavi stranka, ki ga zahteva. Sodišče lahko potem posredovalnemu subjektu omogoči komentar glede predlaganega osnutka reference.

Vendar pa posredovanje v nacionalnih postopkih ne zagotavlja priznanja kot tretje stranke s strani CJEU in je še vedno potrebno pooblastilo CJEU. To je bilo razjasnjeno v **R (British American Tobacco UK Ltd) proti Secretary of State for Health**,³⁹⁶ kjer je CJEU navedel, da vsak posredovalni subjekt ne more biti samodejno štet kot stranka ter da »je treba izvajati določeno sorazmerno omejitev, nacionalna sodišča pa spodbujajo h kategorizaciji vseh tistih, ki želijo sodelovati kot »stranke«.³⁹⁷ Posredovalnim subjektom z »zadostnim interesom« glede rezultata postopkov bo običajno odobren nastop pred CJEU. Podobno kot v nacionalnih postopkih tudi CJEU ne bo dovolilo nikakršnega posredovanja brez razloga in je zlasti občutljivo na posege, ki lahko zamaknejo postopke brez upravičenega razloga.³⁹⁸

Kljub omejenim možnostim, ki jih zagotavljajo zakoni EU, obstaja nekaj primerov NIČP -jev, ki so sodelovali v postopkih pred CJEU, vendar ne v primerih glede procesnih pravic.

Poljska

Poljski NIČP je trenutno vključen v štiri primere pred CJEU. Vsi štiri primeri zadevajo vprašanje neodvisnosti sodstva. Dva primera sta civilna primera pred vrhovnim sodiščem³⁹⁹, eden je administrativni primer pred vrhovnim administrativnim sodiščem⁴⁰⁰, zadnji pa je združen primer dveh običajnih sodišč⁴⁰¹. Poljski NIČP je svojo pristojnost uporabil za pridružitve postopkom na nacionalni ravni kot tretja stranka, da bi lahko postal udeleženec pred CJEU.⁴⁰²

³⁹⁵ V skladu s členoma 96 in 97 Procesnih pravil Evropskega sodišča Združena primera C-403/08 in C-429/08 FA Premier League proti QC Leisure [2010] ECR I-09083, odst. 6. Glejte tudi To assist the Court, str. 63. <https://2bquk8cdew6192tsu41lay8t-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2016/06/To-Assist-the-Court-Web.pdf>

³⁹⁶ R (British American Tobacco UK Ltd) proti Secretary of State for Health [2014] EWHC 3515 (Admin).

³⁹⁷ R (British American Tobacco UK Ltd) proti Secretary of State for Health [2014] EWHC 3515 (Admin) odst.

³⁹⁸ JUSTICE, To assist the court, str. 64, 19.11.

³⁹⁹ Primer CJEU C-508/19 – Prokurator Generalny, sprožen z zahtevo po predhodni sodbi s strani Sąd Najwyższy (Vrhovno sodišče na Poljskem) vloženo dne 3. julija 2019 — M.F. v J.M.; primer CJEU C-487/19 W.Ż., sprožen z zahtevo po predhodni sodbi s strani Sąd Najwyższy (Vrhovno sodišče na Poljskem) vloženo dne 26. junija 2019.; glejte tudi M. Olejnik, P. Wachowiec *Supreme Court queries ECJ about new appointee*, 14. 6. 2019, <https://ruleoflaw.pl/supreme-court-queries-ecj-about-new-appointee/>.

⁴⁰⁰ Primer CJEU C-824/18 – Krajowa Rada Sądownictwa, sprožen z zahtevo po predhodni sodbi s strani Naczelny Sąd Administracyjny (Vrhovno administrativno sodišče na Poljskem), vloženo dne 28. decembra 2018 — A. B., C. D., E. F., G. H., I. J. v Krajowa Rada Sądownictwa; glejte tudi: *RPO do TSUE: kandydaci niezgłoszeni przez KRS do powołania na sędziów Sądu Najwyższego - z prawem do odwołania*, 22. 10. 2019, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-do-tsue-kandydaci-niezgloszeni-przez-krs-do-powo%C5%82ania-do-sn-z-prawem-odwolania>; *RPO przyłączył się do odwołania w NSA sędziego niepowołanego do SN. NSA zadał pytania prejudycjalne*, 19. 3. 2019, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-przylaczyl-sie-do-odwolania-w-nsa-sedziego-niepowolanego-do-sn>.

⁴⁰¹ Skupna primera C-558/18 in C-563/18 Miasto Łowicz v Skarb Państwa — Wojewoda Łódzki (C-558/18), Zahteva za prehodno sodbo s strani Sąd Okręgowy w Łodzi (Okrožno sodišče, Łódź, Poljska) in Prokurator Generalny zastępowany przez Prokuraturę Krajową (na začetku Prokuratura Okręgowa w Płocku) v VX, WW, XV (C-563/18), (Zahteva za prehodno sodbo s strani Sąd Okręgowy w Warszawie (Okrožno sodišče, Varšava, Poljska); glejte tudi: *Obvestilo poljskega komisarja za človekove pravice glede mnenja generalnega pravobranilca CJEU E. Tancheva glede združenih primerov: C-558/18 in C-563/18*, 11. 10. 2019, <https://www.rpo.gov.pl/en/content/notice-polish-commissioner-human-rights-opinion-cjeu-advocate-general-e-tanchev>; P. Marcisz, *Creating a Safe Venue of Judicial Review. Generalni pravobranilec Tanchev glede sprejemljivosti predhodnih referenc v poljskih disciplinarnih postopkih*, Ustavni blog, 11. 10. 2019, <https://verfassungsblog.de/creating-a-safe-venue-of-judicial-review/>.

⁴⁰² Poljski Helsinški sklad, Poljsko nacionalno poročilo (prihajajoče). Glejte tudi: *Zastępca RPO dr Maciej Taborowski dla tv.rp.pl o postępowaniach w sprawie praworządności w Polsce*, 29. 7. 2019, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/zast%C4%99pca-rpo-dr-maciej-taborowski-dla-tvrppl-o-post%C4%99powaniach-w-sprawie-praworz%C4%85dno%C5%9Bci-w-polsce>. To možnost je med drugim izkoristila tudi mednarodna nevladna organizacija, člen 19, ki je novembra 2017 oddala poročilo amicus curiae v postopkih pred

Vendar na splošno zakoni EU zelo otežujejo sodelovanje NIČP -jev pred CJEU, saj morajo v skladu s temi zakoni NIČP -ji najprej biti stranka ali tretja stranka nacionalnih postopkov. Čeprav to vsekakor ščiti CJEU pred prejemom prevelikega števila *poročil amicus curiae*, pa predstavlja oviro za možen koristen dialog med NIČP -ji in CJEU glede temeljnih pravic in je lahko dodaten razlog, zakaj NIČP -ji pri svojem delu pogosto ne uporabijo oz. se ne nanašajo na zakone EU. Zato je priporočljivo, da se spremenijo ustrezne zakonske določbe EU, da bi se NIČP -jem omogočila pravica do posredovanja pred CJEU, podobno kot pred ESČP.

Posebej učinkovite so lahko skupne intervence, tako da je *amicus curiae* vložen s strani koalicije NIČP ali mreže. Skupne intervence lahko stališčem NIČP-jem dajo večjo težo, hkrati pa zmanjšajo učinek na obremenjenost sodišč. Skupne intervence pa lahko sodiščem podajo tudi primerjalni pregled različnih nacionalnih sistemov.

Skupne intervence

Do sedaj na področju procesnih pravic osumljenih in obdolženih oseb ni bilo skupnih intervenc, je pa bila ta možnost uporabljena v drugih primerih, kot je primer **Strøbye proti Dansk** (25802/18) in **Rosenlind proti Dansk** (27338/18), oddanih s strani ENNHRI pod vodstvom danskega Instituta za človekove pravice;⁴⁰³ in primeru **Gauer in drugi proti Franciji** (61521/08), v okviru katerega je IHRC delal v sodelovanju s CNCDH in v imenu Evropske skupine NIČP -jev (zdaj ENNHRI).⁴⁰⁴

V zadevah **Strøbye proti Dansk** (25802/18) in **Rosenlind proti Dansk** (27338/18) je ENNHRI ESČP podal pregled mednarodnega okvira človekovih pravic in relevantno zakonodajo in sodno prakso v 17 državah članicah EU.

francoskim državnim svetom, ki je privedlo do oddaje zahteve v CJEU glede predhodnega vprašanja o »pravico do pozabljenosti«, za več informacij glejte: <http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/10/Pytania-prejudycjalne-raport-EN-web.pdf> p. 58.

⁴⁰³ ENNHRI, Pisna opažanja v ESČP, *Strøbye proti Dansk* in *Rosenlind proti Dansk*, št. 25802/18 in 27338/18 <http://ennhri.org/IMG/pdf/ennhri_submission_to_ecthr_on_strobye_v_denmark_and_rosenlind_v_denmark.pdf>.

⁴⁰⁴ Evropska skupina NHRI-jev, Dokument Amicus v ESČP, *Gauer in drugi proti Franciji* št. 61521/08, 16. avgust 2011 <<https://it.scribd.com/document/73416199/ECHR-Gauer-v-France-amicus-curiae-EGNHRI>>.

6. ZAKLJUČKI

Po pregledu ključnih standardov v zvezi s postopkovnimi pravicami ter pooblastilom in prakso NIČP-jev v EU, to poglavje podaja zaključke Vodiča in glavna priporočila NIČP-jem.

1. V svojih strategijah podajte prioriteto pravicam osumljenih in obdolženih v kazenskih postopkih.

Čeprav so skoraj vsi NIČP-ji na tak ali drugačen način delali na postopkovnih jamstvih, kazenske procesne pravice niso med strateškimi prioritetami NIČP-jev, ki jih včasih vidijo kot nekaj, kar ne spada v njihov mandat.

- Procesne pravice so „vstopne pravice“ (*»gateway rights«*) ali z drugimi besedami ključni zaščitni ukrepi za zagotovitev spoštovanja številnih človekovih pravic, vključno s prepovedjo mučenja in grdega ravnanja, pravico do poštenega sojenja ter pravico do svobode in varnosti.
- Pariška načela pooblašajo NIČP-je, da obravnavajo vse človekove pravice v najširšem smislu, vključno s pravicami osumljenцев in obdolženih v kazenskih postopkih. Poleg tega so postopkovne pravice opredeljene kot "temeljna vprašanja zaščite" (*»core protection issues«*).

2. Poskrbite, da se nobene pravice ne bodo spregledale, in zagovarjajte pravice tistih, ki ne spadajo pod zaščito drugih institucij ali nimajo na voljo drugih mehanizmov zaščite

Pogosto je največji izziv pri spodbujanju in varstvu procesnih pravic ta, da osumljence in obdolžene vidijo le kot subjekte običajnega kazenskega prava, ne pa tudi kot nosilce človekovih pravic. Obstaja tveganje, da se te pravice pozabijo in spregledajo.

- Zaradi širokega mandata so NIČP-ji v idealnem položaju za varovanje pravic tistih, ki ne sodijo pod zaščito drugih institucij, ali tistih, ki nimajo na voljo drugih mehanizmov zaščite
- NIČP-ji bi morali spodbujati splošno uporabo standardov človekovih pravic za vse osebe in ozaveščati o dejstvu, da so procesne pravice osumljenih in obdolženih oseb človekove pravice

3. Svoj mandat interpretirajte široko, naslavlajte vse državne oblasti, vključno s policijo in sodstvom, pa tudi zasebne subjekte (npr. odvetniške zbornice, združenja tolmačev itd.)

Nekateri NIČP-ji neradi delajo na področju procesnih pravic, saj to vidijo kot poseg v neodvisnost sodstva.

- NIČP-ji, ki imajo pooblastila za obravnavanje individualnih pritožb, bi morali imeti možnost sprejemanja pritožb glede kazenskih procesnih pravic, vsaj kadar zadevajo preiskovalno fazo, to je postopke pri policiji in preiskavo. Če nacionalna zakonodaja omejuje pristojnosti NIČP, da sprejemajo pritožbe, ko je isti postopek hkrati v postopku pred sodiščem, bi morali zakoni predvideti tudi številne izjeme, kot so "predolgo trajanje postopkov", "očitna zloraba pooblastil", "očitna zloraba moči", kar je treba razlagati široko.
- Ne glede na to, da je posamezna pritožba nesprejemljiva, NIČP-jem ne sme nikoli preprečiti preiskovanja bolj splošnih zadev glede človekovih pravic, ki izvirajo iz primera. Kot priporoča organizacija Amnesty International, »[d]ejstvo, da je bila ovadba vložena in pregon poteka, ne bi smelo ustaviti NIČP-jev pri obravnavi pritožbe ali sprejeti drugih ukrepov znotraj svojega mandata, da naslovijo pomisleke glede spoštovanja človekovih pravic. sme biti izgovor za zaustavitev NIČP -jev pri obravnavi pritožbe oz. izvajanju drugih dejanj znotraj svojega mandata za nastavljanje zadev glede človekovih pravic. Kjer se še čaka na sojenje, NIČP ne sme obravnavati vsebine obtožnice, ampak si mora ogledati druge zadeve, ki so v zvezi s človekovimi pravicami obtožene osebe, na primer

navedbe, da je bila oseba med pridržanjem izpostavljena mučenju.«⁴⁰⁵ Nekateri nacionalni zakoni izrecno regulirajo to situacijo.

- Priporočajo se dodatne smernice mednarodnih teles o vlogi NIČP-jev v odnosu do sodstva.

4. Izberite svoje intervence strateško in v celoti uporabite vsa orodja, ki so vam na voljo

Nekateri NIČP so odgovorili, da niso izvedli nobene dejavnosti v zvezi s pravicami osumljencev in obtoženih, ker na ta vprašanja skoraj ne prejemajo posameznih pritožb. Poleg tega se zakonodaja EU redko uporablja.

- NIČP-ji imajo širok in večnamenski mandat in lahko izvajajo različne dejavnosti za spodbujanje in zaščito pravic osumljencev in obtoženih, ki segajo od raziskav, usposabljanja in izobraževanja, spremljanja, obiskov in obravnave pritožb; od svetovanja državi glede sprejetja novega pravnega instrumenta do spremljanja praktične uporabe takšnih zakonov v domačem kontekstu.
- NIČP-ji bi morali v celoti uporabiti zakone in postopke EU za spodbujanje in zaščito človekovih pravic. Pravo EU je postalo pomemben vir standardov na področju človekovih pravic, zato bi morali NIČP-ji v EU bolj strateško preučiti priložnosti, ki jih ponujajo zakoni in postopki EU za spodbujanje in zaščito človekovih pravic.
- Nadaljnje usposabljanje o uporabi pravnih instrumentov EU za spodbujanje in zaščito pravic osumljencev in obtoženih v kazenskih postopkih bi bilo koristno.

5. Usklajujte se in sodelujte z drugimi domačimi akterji za povečanje učinka

Več NIČP-jev je navedlo, da (še) niso delali na pravicah osumljencev in obtoženih, ker v nacionalnem okviru obstajajo drugi organi (npr. DPM, Ombudsman za otroke ali osebe z ovirami), ki so bolj primerni za reševanje teh vprašanj.

- Širina in prožnost mandata NIČP pomeni, da bi jih lahko uporabili za okrepitev in dopolnitev dela drugih, na primer z upoštevanjem njihovih priporočil ali izvajanjem dejavnosti ozaveščanja, kot so usposabljanje, izobraževanje.
 - Poleg tega imajo NIČP-ji idealni položaj za koordinacijo med domačimi akterji.
 - Čeprav bo to vedno odvisno od nacionalnega konteksta, je naša raziskava pokazala, da obstaja veliko področij, na katerih lahko sodelovanje NIČP na področju procesnih pravic osumljencev in obtoženih prinese določeno dodano vrednost, vključno:
- Promocijske dejavnosti in ozaveščanje javnosti
 - Usposabljanje / Krepitev zmogljivosti
 - Priprava mnenj o zakonih / osnutkih zakonov
 - Spremljanje krajev pridržanja, zlasti če ne obstaja specializiran nadzorni organ; obenem pa tudi skupni obiski z drugimi specializiranimi oddelki, če imajo NIČP hkrati tudi mandat DPM ali CRPD.
 - sodelovanje v postopkih pred sodišči, npr. zahteve za oceno ustavnosti pred ustavnimi sodišči in intervence tretjih strank pred nacionalnimi, regionalnimi in mednarodnimi sodišči.

⁴⁰⁵ Amnesty International, »Priporočila Amnesty International glede učinkovite zaščite in promocije človekovih pravic« (Amnesty International, oktober 2001) <https://www.amnesty.org/download/Documents/128000/ior400072001en.pdf>, str. 29 ff.

Ta pooblastila bi lahko bila še posebej koristna za dopolnitev dela drugih domačih organov za človekove pravice in lahko prispevajo h krepitvi procesnih pravic.

Čeprav so bila poklicna združenja in odvetniki opredeljeni kot posebno močan partner pri spodbujanju in zaščiti postopkovnih zaščitnih ukrepov, so mnogi NIČP omenili, da je sodelovanja pogosto premalo ali je le-to težko.

- Pobude, ki olajšajo izmenjavo med strokovnimi združenji in NIČP-ji o postopkovnih jamstvih osumljencev in obdolženih, bi bile koristne in lahko še izboljšajo promocijo in zaščito teh pravic.

6. Povečajte izmenjavo z drugimi NIČP-ji v EU

Več NIČP-jev ugotavlja, da ni zadostne izmenjave na temo kazenskih postopkovnih jamstev na ravni EU, in izrazilo interes za prejemanje informacij o dobrih praksah drugih držav.

- Pobude, ki olajšajo izmenjavo med NIČP-ji o postopkovnih jamstvih za osumljene in obdolžene osebe, bi bile koristne in lahko še izboljšajo promocijo in zaščito teh pravic
- Koristno bi bilo, če bi te pobude ustrezno obravnavale vprašanje sodelovanja med NIČP-ji in drugimi domačimi organi za človekove pravice, vključno na primer z DPM-ji in ombudsmani za pravice otrok ali oseb z ovirami in razpravljali o načinih, kako lahko te institucije vzajemno okrepijo svoja prizadevanja.

Dodatek 1 – Pregled pravnih instrumentov EU o pravicah osumljenih in obtoženih oseb

V okviru načrta za krepitev procesnih pravic osumljenih ali obtoženih oseb v kazenskih postopkih⁴⁰⁶ je bilo določenih šest ukrepov (ukrepi A-F), ki usmerjajo prihodnje prednostne naloge za izboljšanje procesnih pravic. Nadaljnja skupna dejanja so bila/so potrebna znotraj vsakega ukrepa, ki je lahko, vendar ni nujno, da je pravne narave. Do danes je bil dosežen velik napredek, saj je EU sprejela šest direktiv in eno priporočilo⁴⁰⁷ o procesnih pravicah osumljenih in obtoženih oseb, vključno z Direktivo 2016/343 o domnevni nedolžnosti, ki na začetku ni bila vključena v načrt.

	Sprejetje	Uveljavljanje
Ukrep A glede prevajanja in tolmačenja		
Direktiva 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih	20. oktober 2010	27. oktober 2013
Ukrep B o obveščanju glede pravic in informaciji glede obtožb		
Direktiva 2012/13/EU o pravici do obveščanja v kazenskih postopkih	22. maj 2012	2. junij 2014
Ukrep C1 glede pravnih nasvetov		
Direktiva 2013/48/EU o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemu prostosti	22. oktober 2013	27. november 2016
Ukrep C2 glede pravne pomoči		
Direktiva (EU) 2016/1919 o brezplačni pravni pomoči za osumljene in obdolžene osebe v kazenskem postopku ter za zahtevane osebe v postopku na podlagi evropskega naloga za prijetje	26. oktober 2016	25. maj 2019
Ukrep D glede komunikacije s sorodniki, delodajalcu in konzularnimi organi		
Direktiva 2013/48/EU o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemu prostosti	22. oktober 2013	27. november 2016
Ukrep E glede posebnih jamstev za osumljene in obtožene osebe, ki so v ranljivi situaciji		
Direktiva 2016/800 o procesnih jamstvih za otroke, ki so osumljene ali obdolžene osebe v kazenskem postopku	11. maj 2016	11. junij 2019

⁴⁰⁶ Svet Evropske unije, »Sklep Sveta z dne 30. novembra 2009 o načrtu za krepitev procesnih pravic osumljenih in obtoženih oseb v kazenskih postopkih (besedilo z veljavnostjo za EGS)« OJ C 295, 4. december 2009.

⁴⁰⁷ Evropska komisija, »Priporočilo komisije z dne 27. novembra 2013 o pravici do pravne pomoči za osumljene ali obtožene osebe v kazenskih postopkih« OJ C 378, 24. december 2013, ni sestavni del te študije. To je treba omeniti za namen celovitosti.

Priporočilo z dne 27. novembra o procesnih jamstvih za ranljive osebe osumljene ali obtožene v kazenskih postopkih.	27. november 2013	Ne velja
Ukrep F glede pripora pred sojenjem		
Do zdaj brez zakonodajnih ukrepov		
Nadaljnji instrumenti izven načrta		
Direktiva (EU) 2016/2016/ o krepitvi nekaterih vidikov domneve nedolžnosti in krepitvi pravice biti navzoč na sojenju v kazenskem postopku	9. marec 2016	1. april 2018

* Direktiva 2013/48/EU pokriva ukrep C in D.

Dodatek 2 – Pregled mandatov NIČP -jev

Država	Stanje	Vrsta	NPM	CRPD
Avstrija	B	Varuh človekovih pravic	Da	Da, deloma (skupaj z Nadzornim komitejem za uvedbo ZN CRPD)
Belgija	B	Posebne institucije (Organ za enakopravnost, Središče za migracije, Storitve za boj proti revščini)	Ne (brez ratifikacije OPCAT)	Organ za enakopravnost
Bolgarija	A	Varuh človekovih pravic	Da	Ne
Hrvaška	A	Varuh človekovih pravic	Da, v sodelovanju s predstavniki akademske družbe in nevladnih organizacij za človekove pravice	Ne, ampak varuhinja človekovih pravic za ljudi z invalidnostjo
Ciper	B	Varuh človekovih pravic	Da	Da
Češka	ne velja	Varuh človekovih pravic	Da	Da
Danska ⁴⁰⁸	A	Institut/center	Da, skupaj z danskim parlamentarnim varuhom človekovih pravic in DIGNITY	Da, skupaj z danskim svetom za invalidnost in parlamentarnim varuhom človekovih pravic
Estonija	ne velja	Varuh človekovih pravic	Da	Da
Finska	A	Varuh človekovih pravic, Center za človekove pravice, Delegacija za človekove pravice	Varuh človekovih pravic	Varuh človekovih pravic, Center za človekove pravice, Delegacija za človekove pravice
Francija	A	Posvetovalni organ	Ne, ampak Contrôleur général des lieux de privation de liberté	Da
Nemčija	A	Institut	Ne, ampak Zvezna agencija za preprečevanje mučenja in Skupna komisija držav	Da
Grčija	A	Posvetovalni organ	Ne, vendar grški varuh človekovih pravic	Ne, vendar grški varuh človekovih pravic

⁴⁰⁸ Danska ni vključena v ta projekt.

Država	Stanje	Vrsta	NPM	CRPD
Madžarska	A	Varuh človekovih pravic	Da	Ne, vendar pisarna komisarja za temeljne pravice
Irska	A	Komisija	Ne (brez ratifikacije OPCAT)	Da, deloma (skupaj s Posvetovalnim komitejem za invalidnost)
Italija	ne velja	ne velja	ne velja, vendar nacionalni organ za pravice oseb, ki jim je odvzeta prostost	ne velja, vendar nacionalni observatorij za pogoje oseb z invalidnostjo
Latvija	A	Varuh človekovih pravic	Ne (brez ratifikacije OPCAT)	Da
Litva	A	Varuh človekovih pravic	Da	Da, deloma (skupaj s Svetom za zadeve glede invalidnosti)
Luksemburg	A	Posvetovalni organ	Ne, vendar pisarna varuha človekovih pravic	Da, deloma (skupaj s Centrom za enakovredno obravnavanje)
Malta	ne velja	ne velja	ne velja, vendar Odbor obiskovalcev za zapore in Odbor obiskovalcev za pridržane osebe	ne velja, vendar Komisija za pravice oseb z invalidnostjo
Nizozemska	A	Institut	Ne, vendar Inšpektorat za varnost in pravico, Inšpektorat za zdravstvo, Inšpektorat za skrb za mladostnike in Svet za administracijo kazenskega prava in zaščito mladoletnikov	Da
Poljska	A	Varuh človekovih pravic	Da	Da
Portugalska	A	Varuh človekovih pravic	Da	Da
Romunija	ne velja	Institut in varuh človekovih pravic	Ne, vendar javni zastopnik	Ne, vendar Svet za nadzor uvedbe CRPD
Slovaška	B	Center	Ne (brez ratifikacije OPCAT)	Ne, vendar komisar za osebe z invalidnostjo
Slovenija	B	Varuh človekovih pravic	Da, v sodelovanju z nevladnimi organizacijami	Ne, ampak <i>Svet za invalide Republike Slovenije</i>
Španija	A	Varuh človekovih pravic	Da	Ne, vendar španski Komite predstavnikov oseb z invalidnostjo (CERMI)
Švedska	B	Posebne institucije (Organ za enakopravnost)	Ne, vendar parlamentarni varuh človekovih pravic	Ne

Država	Stanje	Vrsta	NPM	CRPD
Združeno kraljestvo ⁴⁰⁹	A	Komisija	Da, deloma	Da

Dodatek 3 - Pregled mandata NIČP -jev za obravnavanje pritožb

Država	Stanje	Vrsta	Mandat za obravnavanje pritožb
Avstrija	B	Varuh človekovih pravic	Da
Belgija	B	Posebne institucije	Ne
Bolgarija	A	Varuh človekovih pravic	
Hrvaška	A	Varuh človekovih pravic	Da
Ciper	B	Varuh človekovih pravic	Da
Češka	ne velja	Varuh človekovih pravic	Da
Danska ⁴¹⁰	A	Institut/center	Ne, vendar parlamentarni varuh človekovih pravic
Estonija	ne velja	Varuh človekovih pravic	Da
Finska	A	Varuh človekovih pravic, Center za človekove pravice, Delegacija za človekove pravice	Da, varuh človekovih pravic
Francija	A	Posvetovalni organ	Ne, vendar Defensor des Droits
Nemčija	A	Institut	Ne
Grčija	A	Posvetovalni organ	Ne, vendar grški varuh človekovih pravic
Madžarska	A	Varuh človekovih pravic	Da
Irska	A	Komisija	Da
Italija	ne velja	ne velja	ne velja
Latvija	A	Varuh človekovih pravic	Da
Litva	A	Varuh človekovih pravic	Da
Luksemburg	A	Posvetovalni organ	Ne
Malta	ne velja	ne velja	ne velja
Nizozemska	A	Institut	Ne
Poljska	A	Varuh človekovih pravic	Da
Portugalska	A	Varuh človekovih pravic	Da
Romunija	ne velja	Institut in varuh človekovih pravic	Ne
Slovaška	B	Center	Ne
Slovenija	B	Varuh človekovih pravic	Da
Španija	A	Varuh človekovih pravic	Da
Švedska	B	Posebne institucije (Organ za enakopravnost	Ne
Združeno kraljestvo ⁴¹¹	A	Komisija	Da, deloma

⁴⁰⁹ Združeno kraljestvo ni vključeno v ta projekt.

⁴¹⁰ Danska ni vključena v ta projekt.

⁴¹¹ Združeno kraljestvo ni vključeno v ta projekt.

Dodatek 4 – Institucije/strokovnjaki, ki so se udeležili intervjujev

Institucija	Dan, mesec, leto
Avstrija	
Predstavnik NIČP 1	15. julij 2018
Predstavnik NIČP 2	30. april 2018
Zunanji strokovnjak	14. julij 2018
Predstavnik NPM 3	21. avgust 2019
Madžarska	
Osebe NIČP	24. maj 2018
Zunanji strokovnjak	30. maj 2018
Poljska	
Zunanji strokovnjak	11. junij 2018
Odvetniško združenje	12. junij 2018
Predstavnik NIČP	29. junij 2018
Slovenija	
Predstavnik NIČP	23. maj 2018
Nizozemska	
Predstavnik NIČP	8. marec 2019
Mednarodni deležniki	
Predstavnik EN NIČP	2. julij 2018; 5. marec 2019
Mednarodni strokovnjak	29. maj 2018; 2. september 2019
Predstavnik APT	12. junij 2018
Predstavnik SPT	2. september 2019
Predstavnik CPT	30. avgust 2019
Predstavnik FRA	3. december 2019
Predstavnik GA NIČP	3. april 2019
Akademski predstavnik	5. marec 2019
Akademski predstavnik	15. maj 2019
Akademski predstavnik	13. maj 2019

Dodatek 5 – Posvetovanja, izvedena v okviru projekta

	Ime dogodka	Datum, kraj, koliko udeležencev?
1	Mednarodna delavnica	12.–13. februar 2019, Budimpešta, Madžarska
2	Nacionalna delavnica, Poljska	21. maj 2019, Varšava, Poljska
3	Nacionalna delavnica, Avstrija	18. junij 2019, Dunaj, Avstrija
4	Nacionalna delavnica, Slovenija	28. maj 2019, Ljubljana, Slovenija
5	Nacionalna delavnica, Madžarska	29. maj 2019, Budimpešta, Madžarska
6	Mednarodna konferenca, Dunaj	24. oktober 2019, Dunaj, Avstrija

Dodatek 6 – Institucije, ki so odgovorile na raziskavo

	Država	Ime institucije
1	Bolgarija	Varuh človekovih pravic Republike Bolgarije (NIČP)

2	Hrvaška	Varuh človekovih pravic, Republika Hrvaška (NIČP)
3	Ciper	Komisar za administracijo (varuh človekovih pravic) (NIČP)
4	Češka	Javni zastopnik pravic
5	Estonija	Kancler za pravo
6	Finska	Parlamentarni varuh človekovih pravic Finske (NIČP)
7	Francija	Francoska nacionalna posvetovalna komisija za človekove pravice (NIČP)
8	Madžarska	Pisarna komisarja za temeljne pravice (NIČP)
9	Irska	Irska komisija za človekove pravice in enakopravnost (NIČP)
10	Italija	Garante nazionale dei diritti delle persone detenute o private della libertà personale (Nacionalni porok za pravice oseb, ki jim je odvzeta ali omejena osebna prostost) (NPM)
11	Litva	Pisarna varuha človekovih pravic Seimas (NIČP)
12	Luksemburg	Luksemburška posvetovalna komisija za človekove pravice (NIČP)
13	Nizozemska	Nizozemski institut za človekove pravice (NIČP)
14	Poljska	Komisar za človekove pravice (NIČP)
15	Slovaška	Slovaški nacionalni center za človekove pravice (NIČP)

